caiete critice

Revistă editată de Fundația Națională pentru Știință și Artă

Director: Eugen SIMION

NR. 2 (388) • FEBRUARIE 2020

SLOBODAN GRUBAČIĆ:
THE IDEA OF EUROPE TODAY

INSTITUTUL DE ISTORIE ȘI TEORIE LITERARĂ „G. CĂLINESCU”
70 DE ANI

BIANCA BURȚA-CERNAT:
PANAIT ISTRATI – DE LA PARIS LA VIENA

VIOREL BARBU:
SECOLUL AL XVII-LEA ȘI NAȘTEREA REPUBLICII SAVANȚILOR

CRISTIAN HERA:
GHEORGHE IONESCU-ȘIȘEȘTI ȘI CREZURILE SALE

Nae Ionescu (III)

Fragmente critice de Eugen SIMION

caiete
critice

Numărul 2 (388) / 2020
ISSN: 1220-6350 / ISSN (on-line): 2285-5041
Revistă indexată CNCS (B), Scipio, Erihplus

REDACȚIA:

Eugen SIMION
director

Valeriu IOAN-FRANC
redactor-șef

Lucian CHIȘU
coordonare editorială

Mihaela BURUGĂ
secretar de redacție

Bianca BURȚA-CERNAT

Ștefania MIHALACHE

Oana SOARE

Andreea TELIBAN

Paul CERNAT

Alexandru DUMITRIU

DTP: Mihăiță STROE

COLEGIUL ȘTIINȚIFIC:

Mihai CIMPOI

Jacques DE DECKER (Belgia)

Serge FAUCHEREAU (Franța)

Valeriu IOAN-FRANC

Jaime GIL ALUJA (Spania)

Radivoje KONSTANTINOVIĆ (Serbia)

Michael METZELTIN (Austria)

Thierry de MONTBRIAL (Franța)

Evanghelos MOUTSOPOULOS (Grecia)

Basarab NICOLESCU

Eugen SIMION

Virgil TĂNASE

Dumitru ȚEPENEAG

Revistă editată de
Fundația Națională pentru Știință și Artă,
Grupul interdisciplinar de reflecție și **Editura Expert**,
sub egida **Academiei Române**

ERIHPLUS
EUROPEAN REFERENCE INDEX FOR THE HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

SCIPIO
SCIENTIFIC PUBLISHING & INFORMATION ONLINE

site: caietecritice.fnsa.ro
e-mail: caietecritice@gmail.com;
office@fnsa.ro

CUPRINS

2 / 2020

FRAGMENTE CRITICE

3 Eugen SIMION
Nae Ionescu (III)
Nae Ionescu (III)

A GÂNDI EUROPA

16 Slobodan GRUBAČIĆ
The Idea of Europe Today
Ideea de Europa, astăzi

INSTITUTUL „G. CĂLINESCU" – 70 DE ANI

24 I. OPRIȘAN
O familie intelectuală. Dialog cu profesorul Eugen Simion
An Intellectual Family. A Dialogue with Professor Eugen Simion

28 Victor SPINEI
O sărbătorire de referință
A Celebration of Reference

31 Eugen SIMION
Fără cultură, o națiune este vulnerabilă. Și dispare, cu timpul, din istorie
Without Culture, a Nation is Vulnerable. And in Time it fades away from History

COMENTARII

38 Bianca BURȚA-CERNAT
Panait Istrati – de la Paris la Viena
Panaït Istrati – de Paris à Vienne

44 Bogdan CREȚU
Poezie și identitate națională în RSS Moldovenească. Cazul Grigore Vieru
Poetry and National Identity in the Soviet Republic of Moldavia.
The Case of Grigore Vieru

54 Lucian CHIȘU
Fănuș Neagu – înainte de debutul editorial
Fănuș Neagu – Before Editorial Debut

62 Viorel COMAN
*Fănuș Neagu – O zi din viața lui Ion Mohreanu (*Epilog, 1954*)*
*Fănuș Neagu – A Day of Ion Mohreanu's Life (*Epilog, 1954*)*

66 George NEAGOE
Nicolae Filimon: Ciocoii vechi şi noi. *Biblioteca din spatele romanului*
Nicolae Filimon: Ciocoii vechi şi noi. *The Library behind the Novel*

71 Viorel BARBU
Secolul al XVII-lea și nașterea republicii savanților
The 17^{h} Century and the Birth of the Republic of Scholars

REPERE

74 Cristian HERA
Gheorghe Ionescu-Șișești și crezurile sale
Gheorghe Ionescu-Șișești and His Creeds

EUGEN SIMION
Academia Română, preşedintele Secției de Filologie și Literatură,
directorul Institutului de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu"
Romanian Academy, President of the Philology and Literature Section,
Director of the "G. Călinescu" Institute for Literary History and Theory
e-mail: eugen.simion@fnsa.ro

Nae Ionescu (III)

Abstract

Acest studiu analizează diversitatea prozei publicistice a lui Nae Ionescu. Între preocupările profesorului de metafizică s-a aflat teatrul, filosoful dedicându-se, la un moment dat, cronicii dramatice. Fenomenul literar, fără a fi neglijat, nu l-a atras în mod deosebit, deși în opera lui Arghezi, Blaga sau Sadoveanu ar fi putut afla sugestii pentru teoria sa despre autohtonism și, prin aceasta, despre ethosul românesc. De asemenea, filosoful acordă atenție artei cinematografice. În articolele sale, Nae Ionescu pledează pentru trecerea de la *filosofia cărții* la *filosofia trăirii*, face loc unor idei fulgurante despre cultură și discută relația dintre religie și psihanaliză. Existențialismul său – care cuprinde o pronunțată dimensiune religioasă – nu mizează pe contemplație, ci pe un tip de speculație subversivă, digresivă, trecând prin subiecte variate, de la *mântuire* și *predanie* până la democrația parlamentară și psihologia maselor. Studiul relevă și atitudinea drastică a filosofului față de bătrâni, pe care îi acuză că blochează afirmarea tinerilor.

Cuvinte-cheie: existențialism, filosofia trăirii, tradiții, publicistică

This study analyses Nae Ionescu's journalistic prose diversity. Theatre was among the preoccupations of the Professor of Metaphysics, as the philosopher also published theatre reviews for a while. Without neglecting it, the literary phenomenon did not attract him in particular, although in Arghezi's, Blaga's, Sadoveanu's works, he could have found suggestions for his theory on autochthony and, through this, on the Romanian ethos. Also, the philosopher gave his attention to the cinematographic art. In his articles, Nae Ionescu pleaded for moving from the *philosophy of the book* to the *philosophy of being,* introduced some brilliant ideas about culture and discussed the relation between religion and psychoanalysis. His existentialism – which entails a clear religious dimension – does not rely on contemplation, but on a type of subversive speculation, digressive, moving across various subjects, from *redemption* and *sermon* to parliamentary democracy and mass psychology. The study also reveals the philosopher's drastic attitude towards the elderly, whom he accused of preventing the youth from proving themselves.

Keywords: existentialism, the philosophy of being, traditions, journalistic activity

* Lucrare realizată în cadrul Proiectului *Prezervarea și valorificarea patrimoniului literar românesc folosind soluții digitale inteligente pentru extragerea și sistematizarea de cunoștințe* (INTELLIT), PN-III-P1-1.2-PCCDI-2017-0821/Nr. 54PCCDI/2018.

EUGEN SIMION

În articolele cu temă culturală (publicate, cele mai multe, în „Cuvântul"), Nae Ionescu comentează mai ales spectacolele de teatru din timpul său și are, de obicei, opinii critice despre ele. Nu lipsite, uneori, de argumente verosimile. Analizează, de regulă, scrieri cu anumită problematică filosofică, așa cum este romanul lui Bernanos (*Sub soarele lui Satan*) sau, în sferă etică, teatrul lui Strindberg. Pentru că ar fi reușit să scoată mistica din sfera „romanticei sau al apocalipsului", romanul lui Bernanos primește, totuși, adeziunea filosofului care se arată în mod frecvent neîncrezător în ficțiunea literaturii. Filosoful îl citește „într-o chinuitoare și bolnăvicioasă încordare". Fapt neobișnuit în lecturile logicianului rece și suspicios, dușman al căderilor sentimentale. Găsește în *Sub soarele lui Satan* ceea ce nu găsește în scrierile lui Claudel: *o bună așezare a sfințeniei în raport cu diabolicul în ființa interioară a omului religios*. Ar fi doar o bună întâlnire, cotidiană, între omul care tinde spre religiozitate și diavolul care vrea să-l ispitească prin bucuriile vieții. De aici ar veni, crede Nae Ionescu, originalitatea și autenticitatea tragicului în roman. Trebuie să recunoaștem că demonstrația lui este verosimilă, bine articulată, deși el umflă puțin faptele epice pentru a-și ușura demonstrația. Se vede limpede că, fiind vorba despre omul religios și dramele lui, criticul-filosof se găsește într-un spațiu favorabil de probleme:

„*Sous le soleil de Satan* este un mare roman *descriptiv*. Aceasta îl și face așa de puțin abordabil pentru critica estetizantă. O viață de sfânt, înfățișată în amănunte adesea excedante, care nu sunt totuși o analiză explicativă. Propriu-zis, nici nu înțelegem prea mult din acest roman; adică, nu suntem în stare să urmărim desfășurarea logică (ah, logica!) a vieții interioare a abatelui Donissan; care este, probabil, un sfânt; dar un sfânt în felul lui. Mai întâi, un sfânt fără perspectivă istorică; el trăiește între noi, viața noastră de la 192... și atâtea. Mai apoi, un sfânt care conviețuiește permanent cu Diavolul. Și aci e, se pare, întregul nod și întreaga originalitate a tragicului. Orice sfânt are în viața lui o criză în care e ispitit de puterile întunericului; dar el scapă și se luminează. Tocmai în virtutea acestei iluminări el poate continua viața care se împodobește cu atributele sanctității; căci «harul» nu e numai putință de a aduce împăcare în sufletele altora, ci e, în primul rând, liniște și seninătate – echilibru absolut – pentru sine. Bernanos, autorul, renunță pentru eroul lui la acest de al doilea element. Și, de aci, drama. Care nu este expusă într-o «acțiune» și nu are «motivare»; ci e, pur și simplu, o dramă – fără acțiune și [fără] motivare".

În Concert din muzică de Bach, *Nae Ionescu află „o carte bună și – în literatura noastră – foarte rară". Are și o mică rezervă. Însă faptul că semnalează o proză de tip analitic (în linie epică modernă) este un semn că gustul său estetic nu este blocat în* autohtonismul *pe care îl reclamă*

Un mare roman? Ce puteam spune, atunci, despre *În căutarea timpului pierdut* sau, mai aproape de temele din romanul lui Bernanos, despre romanele lui Dostoievski? Nerealizând, propriu-zis, critică literară, ci doar studiu de caz, filosoful nu face comparații, ierarhii literare... Vede opera în unicitatea, individualitatea ei tematică. Apoi: *roman descriptiv*, când este vorba despre o dramă spirituală?...

*

Dintre scriitorii români, Nae Ionescu îi preferă, am reținut, pe N. Iorga (*profesorul de destin*) și pe neliniștitul Vasile Pârvan. Citează, într-un rând, fără să-i comenteze, pe romancierii din epoca sa: pe Sadoveanu („dar tot Sadoveanu", adică fără note inedite în proza din *Țara de dincolo de negură*), pe Rebreanu cu

Adam și Eva, Ionel Teodoreanu cu *La Medeleni*, Cezar Petrescu cu *Întunecare* – asupra acestuia nu are încă o „judecată de totalitate"). Nu poate fi vorba, în aceste fraze telegrafice, despre un exercițiu critic notabil, ci doar despre o simplă listă de autori, notorii în epocă, intrați în atenția filosofului. Mai interesantă este referirea la *Concert din muzică de Bach* – „o carte bună și – în literatura noastră – foarte rară". Remarcă în ea „o subtilă intelectualitate și un ascuțit spirit de analiză". Are și o mică rezervă: „prea multă intelectualitate pentru o operă literară; e prea rece". Rezerva este nedreaptă, romanul de analiză trebuind să fie totdeauna rece pentru a fi credibil în genul lui, iar în ceea ce privește faptul că, în *Concert din muzică de Bach*, ar fi un abuz de intelectualitate, observația filosofului metafizician este, iarăși, fără temei. Romanul românesc din epocă – recunoaște și el în altă parte – suferă, dimpotrivă, de prea puțină intelectualitate. Abuzul de idei, oricum, nu poate fi imputat Hortensiei Papadat-Bengescu.

Faptul însă că Nae Ionescu semnalează o proză de tip analitic (în linie epică modernă) este un fapt pozitiv. Un semn că gustul său estetic nu este blocat în *autohtonismul* pe care îl reclamă. Nu-i mulțumit, totuși, de calitatea romanului românesc: „romanul rămâne încă marea durere a literelor românești". Nu se înșeală. Alt semn bun pentru filosoful care se îndoiește de toate în sfera spiritului. Citează în acest bilanț și doi critici. Pe Paul Zarifopol cu *Eseuri* („mai sugestive cetite izolat") și pe E. Lovinescu cu *Istoria literaturii*. N-ar fi rea, dar are cusurul că este clădită pe „impresiuni". Scrisul criticului de la „Sburătorul" are darul de a provoca „prea multe polemici". Nu-i o obiecție serioasă. Apare aici și calificativul de om de știință. Dar de când este criticul literar om de știință?...

Laudă pe Brâncuși („o profundă înțelepciune pentru simplificarea formei, vastă sensibilitate pentru plasticitatea materiei"). Pentru că am vorbit în acest eseu despre Iov, să semnalăm că, analizând o piesă a lui N. Davidescu, Nae Ionescu are, totuși, o opinie despre acest faimos personaj biblic – un punct de plecare, poate

pentru *Faustul* lui Goethe, un Iov filosof și magician al medievalității germane. Lui Nae Ionescu, filosof al religiei, nu-i place stoicismul lui Iov și – cu referință mai directă la piesa lui N. Davidescu – nu-i place deloc lipsa lui de istoricitate:

„Stoicismul desăvârșit, exagerat, așa de puțin omenesc, sub care ne-am obicinuit să-l cunoaștem pe Iovul biblic e așa de inadecvat sensibilității noastre – prea accentuat păgână –, încât noi nu putem să-l concepem decât sub condițiunea unei îndepărtări în timp, unei îndepărtări în timpuri cu psihologii și moravuri necunoscute. Ca să trăiască, Iov trebuie să se... istorifice. Or, d-l Davidescu tocmai de lucrul acesta nu ține seamă (și de aci se conchid lucruri interesante). Domnia-sa modernizează psihologia tradițional stoică a lui Iov și face din el un revoltat împotriva unei ordini de lucruri cari nu corespund activității sale raționale. Prin aceasta însă eroul biblic încetează a mai fi istoric; el capătă posibilitatea de a trăi *ca noi, pentru noi, în vremea noastră*".

De reținut logica acestei demonstrații: *Iov este stoic, stoicismul desăvârșit nu se armonizează cu sensibilitatea modernă*, ca să poată intra în literatură ca un personaj credibil, *autentic*, Iov trebuie *să se istorifice*... O observație de bun-simț, când este vorba despre o proză psihologică. Dar *ca să trăiască*, literar vorbind, și să aibă ecouri în conștiința noastră, personajului biblic îi mai trebuie ceva în afară de istoricitate, ceva ce ține nemijlocit de artă. Nae Ionescu face abstracție, și aici, de această determinare.

*

Notabilă (și, oarecum, surprinzătoare) este preocuparea lui Nae Ionescu pentru teatru. Nu l-a interesat deloc poezia, dar se duce relativ des la teatru și face, o vreme, cronică dramatică. O disciplină deloc filosofică, pentru că cronicarul trebuie să scrie nu despre concepte, sisteme, pozitivism etc., ci despre lucruri cu totul modeste în raport cu metafizica, și anume despre actori, regie, decorațiuni, dicție – domenii, iarăși, puțin metafizice. Cu toate acestea, filosoful frecventează teatrul și se arată preocupat de calitatea spectacolului de pe scenă. Are, în câteva rânduri, intuiții bune, alteori, intuițiile și judecățile sale estetice despre substanța piesei de teatru sunt de-a dreptul eronate. De pildă, atunci când comentează *Livada cu vișini* de Cehov, o capodoperă a dramaturgiei universale. Lui Nae Ionescu îi pare a fi însă lipsită de acțiune dramatică, „o poveste dialogată", în care abundă neîndemânările tehnice. Și, apoi, aglomerarea de personaje inutile în piesă, „redemontatele retorice". Toate acestea ar constitui „un balast" în drama cehoviană etc. Regizorul ar fi trebuit să îndrăznească să facă „amputări de scenă și personagii". Reproșurile aduse regizorului și actorilor români sunt, poate, îndreptățite în cazul de față. Cât privește însă valoarea în sine a *Livezii cu vișini*, judecata filosofului nu este deloc inspirată. Putem spune chiar că opinia lui estetică denotă o crasă lipsă de gust.

Notabilă (și, oarecum, surprinzătoare) este preocuparea lui Nae Ionescu pentru teatru. Nu l-a interesat deloc poezia, dar se duce relativ des la teatru și face, o vreme, cronică dramatică. Are, în câteva rânduri, intuiții bune, alteori, intuițiile și judecățile sale estetice despre substanța piesei de teatru sunt de-a dreptul eronate

Mai aproape de adevăr și, deci, mai inspirat se arată filosoful atunci când comentează pe Strindberg („dramaturgul situațiilor tari, crude până la răutate, descurajatoare și dizolvante"). Are o justificare, și anume că piesa pe care o analizează acum, *Cristina*, conține *in nuce* „elementele metafizice strindbergiene", adică „existența organică a răului în omenire și, de aici, iresponsabilitatea genului omenesc". E limpede, când e vorba de filosofia din interiorul operei literare, și nu de elementele ei estetice, orientarea comentatorului metafizician este mai bună. De aici și din alte cronici dramatice deducem că-i place teatrul ca gen artistic și, să mai spunem o dată, îi place drama de idei sau, mai bine zis, îi plac ideile din interiorul dramei. Nu mai este nevoie însă să spunem de ce. Nu evită să examineze și drama de moravuri și drama existențială. Merge să vadă *Domnișoara Nastasia*, piesa lui George Mihail-Zamfirescu, și pare, la început, a fi foarte satisfăcut („e greu să ne închipuim o piesă mai dramatic concepută și realizată"), dar are obiecții în ceea ce privește realismul ei brutal. Laudă în termeni ditirambici (ceea ce se întâmplă rar în comentariile jurnalistului Nae Ionescu) pe interpreta Nastasiei, Sorana Țopa („un mare dar pe care Iașii l-au făcut culturii și artei românești"). Un nume cunoscut și din biografia lui Eliade și a lui Cioran. A intrat, ca personaj (tipul femeii filosoafe și cam teatral tragice), și în opera de ficțiune a

lui Eliade (*Noaptea de Sânziene*). O elogiază acum Nae Ionescu ca „model clasic de studiere, despicare și compunere a unui personagiu". Să precizăm și faptul că Sorana Țopa a supraviețuit generației existențialiste până târziu și nu și-a epuizat rolul ei în lumea artistică românească. O regăsim, sub înfățișarea unui personaj straniu (femeia culturală, adeptă a lui Krișnamurti) și într-un roman al lui Marin Preda. Destin curios!

În fine, revenind la cronicile dramatice ale filosofului, să citățm și însemnările lui, ceva mai consistente, despre *Cyrano de Bergerac*. Îi place *galicanismul* personajului și „covârșitoarea frumusețe a versurilor" (frumusețea lor formală – ar trebui adăugat), dar, vorbind despre spectacolul pus pe scena bucureșteană, denunță incapacitatea absolută a actorilor români de a spune versuri. Nu se înșeală, am impresia, prea mult. Are și alte rezerve, cum ar fi *lipsa de gradație a piesei* și *lipsa (completă) de unitate* sau faptul că opera lui Rostand, punând *problema incapacității de realizare a omului* (tema esențială), nu are o acțiune dramatică clară în sprijinul ei și nu se încheie „nici logic, nici artistic, în chip satisfăcător". Observații pertinente, mai apropiate de substanța genului dramatic. Trecând peste alte exemple, să reținem interesul oarecum ciudat al filosofului pentru teatru și dezinteresul – greu de explicat – pentru poezie (unde românii excelează) sau pentru roman... N-am reținut, citindu-i articolele, nici o propoziție despre poezia lui Eminescu, Arghezi, Blaga sau despre proza lui Sadoveanu (în afară de aceea, semnalată mai înainte, despre faptul că prozatorul se repetă, ceea ce este adevărat, dar mai trebuie adăugat că Sadoveanu se repetă la nivelul estetic al epicii sale) – unde ar fi putut găsi sugestii privind teoria sa despre *autohtonism* și, prin aceasta, despre ethosul românesc.

Aflăm, în schimb, în proza lui publicistică, idei fulgurante despre cultură (care „nu poate fi decât națională"), despre relația dintre religie și psihanaliză etc. Era previzibil – cunoscând ideile sale – să nu-l accepte pe Freud și nici cum acesta explică psihanaliza despre fenomenul religios. Nu-i place nici felul cum este justificată sexualitatea. Pe scurt: *teoria* este mediocră, *neștiințifică*:

În proza publicistică a lui Nae Ionescu găsim idei fulgurante despre cultură (care „nu poate fi decât națională"), despre relația dintre religie și psihanaliză etc. Era previzibil să nu-l accepte pe Freud și nici cum acesta explică psihanaliza despre fenomenul religios. Nu-i place nici felul cum este justificată sexualitatea. Pe scurt: teoria este mediocră, neștiințifică

„Această concepție a fost aplicată și la explicarea faptului religios, care nu ar fi decât rezultatul devierii energiei sexuale. Numai că, în fața problemei religiei, conceptul freudist de sexualitate s-a dovedit insuficient. *Thomas Achelis*, care a încercat o interpretare psihanalitică a religiei, recunoaște acest fapt și apelează la o derivație metafizică a psihanalizei; și anume, la teoria lui *Hans Blüher* care înlocuiește noțiunea cvasifiziologică de sexualitate prin aceea metafizică de eros. Două sunt, așadar, momentele mai însemnate în teoria psihanalitică a faptului religios: sublimarea și erosul. Care sunt însă semnificația și valoarea acestei teorii? Să mărturisim: mediocre, desigur, și, din punct de vedere al disciplinei științifice, inferioare.

1. Ea nu contestă existența fenomenului religios și nici a unui plan religios ontologic; ci încearcă numai o descriere a procesului religios din om. Deci, în cel mai bun caz, psihologie și nu metafizică. Metoda, falsă și analfabetă.

2. Teoria sublimării poate fi cel mult sugestivă. Ea nu e însă nici precisă, nici științificește stabilită, ca corespunzând unor fapte.

3. Conceptul de eros nu are nici un fel de limite. Contactul lui cu vechea sexualitate freudiană este aproape nul. Deci, chiar dacă

Nae Ionescu și Mircea Eliade

interpretarea psihanalitică a religiei ar fi stabilă, aceasta nu însemnează că religia e în funcție de sexualitate".

Metodă *falsă, analfabetă, inferioară, reducționistă*? Dacă este așa, cum putem explica faptul că psihanaliza a marcat secolul al XX-lea și că ea a putut influența aproape toate disciplinele umane, inclusiv literatura și critica literară? Și cum putem justifica, iarăși, faptul (incontestabil) că ea n-a dispărut nici azi din viața medicală, psihologică și artistică?

*

Nae Ionescu are păreri și despre fondul clasic al literaturii. Aici se apropie de Paul Zarifopol care, după cum se știe, vede în literatura clasică un cimitir. *Teoria mutației estetice* a lui E. Lovinescu merge și ea, mai prudent, spre aceeași idee. Filosoful citează, ca dușman irepresibil al epopeii homerice, *timpul*. Timpul care face din literatura trecutului un vast osuariu, un cimitir, zice E. Lovinescu. Nae Ionescu gândește cam în același fel. Și, apoi, faptul că eroii din *Iliada* vorbesc mult prea mult, completează Nae Ionescu, imposibila lor locvacitate:

„Cât de prisos și de supărător de mult vorbesc eroii *Iliadei* și cât de puțin lucrează ei. Se pare că viața modernă este mai intensă; mai intensă în sensul că noi nu avem nevoie să raționăm prea mult la fiece act pe care îl îndeplinim; că în sufletul nostru elementul volițional câștigă cantitativ; că, adică, în noi se iau astăzi cu din ce în ce mai multă ușurință, cu mai multă siguranță și totuși cu mai puțină deliberare o mulțime de hotărâri, cari nu-s mai puțin fecunde decât ale marilor noștri strămoși. Și e foarte natural să fie așa. Trei mii de ani de experiență au mecanicizat o mulțime din actele noastre; viața noastră devine din ce în ce mai inconștientă; mai exact, reflexele câștigă pe fiecare zi din ce în ce mai mult teren, instinctele se intensifică, hotărârile se urmează din ce în ce mai nemediate, mai înfrigurate, viața însăși devine un sport, o îndemânare. Aceasta e realitatea. Câtă deosebire de la caracterul *raisonneur* al grecilor până la omul-mașină al zilelor noastre!... Și atunci e foarte natural ca *Iliada* să nu ne placă; ba – ceva mai mult –, e surprinzător să se afirme contrariul".

Și nici tragicul grecesc, bazat pe fapte care se petrec în afara vieții curente, nu mai este perceput pozitiv. Și-ar fi pierdut bruma de credibilitate și, deci, de tragism autentic. De aceea, tragicul *Iliadei* – crede Nae Ionescu – produce o impresie de *sațietate*, de *anacronism*. Noi, modernii, avem o altă viziune și, inerent, un alt sentiment al tragicului, notează cu îndreptățire, de data aceasta, filosoful. Este, de altfel, cam singura idee valabilă care se reține din comentariul său surprinzător de negaționist, pornind de la o percepție falsă asupra clasicității:

„Tragicul este, în vremea noastră, chestiune de amănunt sufletesc. Viața se încordează în noi, nu în afară. Comunul înlocuiește extraordinarul. Lucrurile acestea se pot urmări în realitatea noastră socială. În muzică, în pictură, în poezie, pretutindeni viața de toate zilele, banală și

ștearsă în aparență, ia locul întâmplărilor neobicinuite. Faptul se explică, de altfel, prin evoluțiunea gândirii logice chiar: raționalismul încrezător și disprețuitor lasă – cel puțin pentru moment – locul unui intuiționism mistic și sceptic. Faptele se îmbracă într-o atmosferă de nehotărâre; lucrurile iau o importanță tragică și misterioasă. Trăim mai intens, fără îndoială, dar trăim sub stăpânirea unei frice nelămurite, nemărturisite și apăsătoare. Iată cum e posibil și iată cum există de fapt tragicul cotidian! În fața acestei realități sufletești, tragicul *Iliadei* apare ca un nonsens ori ca un anacronism. El enervează, exasperează, poate că chiar reușește să îngrozească, dar pune întotdeauna în suflet o impresie de repulsiune, de... sațietate. Ceea ce însemnează o nouă inadecvare a lui Homer la necesitățile noastre sufletești".

În fine, și în chestiunea tragicului homeric am putea nuanța ideea filosofului român. Tragicul nu are, e adevărat, o dimensiune psihologică, trăiește din ciocnirea fantasmelor mitologice, dar, ieri ca și azi, tragicul mitologic este perceput de moderni ca o problematică existențială a omului. Înțelegând convențiile, omul modern înțelege ce trebuie din suferințele lui Ahile și profețiile Casandrei.

De la tragicul grec și anacronismul *Iliadei*, filosoful care coboară filosofia în gazetărie trece la film (o artă nouă – în măsura în care este și poate fi o artă) și la „filmiști". Face, întâi, o diferență între teatru și film, conchizând că, aprioric, „*orice* piesă de teatru transpusă în cinematograf dă o reprezentație insuficientă. [...] Căci primul acționează prin verb, iar celălalt prin gest. Tot o scriere ideografică, fără îndoială. Dar cu semne diferite. Și este tot așa de imposibil a transpune o dramă pe ecran, după cum e imposibil a adapta convenabil un roman la scenă, fără o completă retopire a materialului. Ba, mai greu încă. Dacă ar fi o apropiere de făcut – și aceasta numai aproximativă –, aș propune mimodrama. Aci stă rostul filmului: să lărgească până la fantastic mimodrama cu posibilitățile noi ale cinematografului: accelerator, ralentisseur, schimbarea – infinită ca posibilitate – a decorului, punerea la contribuție a naturei și a mulțimilor și așa mai departe".

Comentarii inteligente, observații fine despre un gen în formare, cu o poetică încă neconfigurată.

Nu-i, însă, o regulă ca orice transpunere să fie un eșec (o insuficiență), dar, în principiu, jurnalistul are dreptate. Multe, dacă nu foarte multe transpuneri în film ale operelor literare celebre sunt eșuate. Excepțiile confirmă regula. Nae Ionescu prevede că va veni o epocă a „filmiștilor" (un termen pe care, probabil, îl inventează chiar el; oricum, termenul nu s-a impus în limbajul criticilor de film). Să reținem, din notele filosofului socratic, curiozitatea lui pentru noile forme ale culturii. Umblă bine prin spațiul lor. Apropo de disponibilitățile spiritului filosofic de a-și transcende câmpul de reflecție. După ce stabilește relațiile dintre cinematograf și teatru, ajunge la filosofia românească. Un mic eseu, precedat de un citat din Pascal (*Je ne puis pardonner à Descartes*), în care examinează statutul acestei discipline în spațiul românesc. Nu-i deloc de lăudat: „filosofia românească, în forma ei cultă, nu există; și este foarte probabil că nu va exista multă vreme de aici înainte". Și arată de ce: pentru că românii intelectuali pun mare preț pe *scris*, pe *carte* (ca mijloc de promovare) și nu pe meditație (gândire). Cu alte cuvinte, filosofii români fac „filosofie de școală", cu iluzia că fac știință. Adică filosofie *științifică*, *obiectivă*, *impersonală*. Ce eroare, zice Nae Ionescu:

Nae Ionescu prevede că va veni o epocă a „filmiștilor" (un termen pe care, probabil, îl inventează chiar el; oricum, termenul nu s-a impus în limbajul criticilor de film). Să reținem, din notele filosofului socratic, curiozitatea lui pentru noile forme ale culturii

„Poate că în nici o țară europeană gândul scris și mai ales cartea – mare – nu terorizează pe cugetător mai mult ca la noi. Nu vorbesc de respectul în fața cărții ori [a] autorului cărții... necetite. Aceasta este o glumă ieftină, pe care cercetătorii noștri în ale filosofiei nu o merită. Ci de importanța excesivă pe care o acordăm gândului scris. Gândul scris este ultima realitate asupra căreia se poate exercita filosoful român. Dincolo de acest material nu mai e nimic. Un Pascal, al cărui bagaj istoric-filosofic mai-mai că se mărginea la Montaigne, nu ar putea să fie astăzi decât un diletant care literaturizează".

Existențialistul Nae Ionescu respinge, aici și în propozițiile care urmează, „filosofia de școală", amintită de mai multe ori în studiul de față. Negarea ei reprezintă un punct esențial în viziunea și practica acestui nou curent de gândire care se revendică din Kierkegaard și Dostoievski. El pune accent pe cel care gândește (*filosoful particular*, cum îi va spune, repet, Cioran) și, *ipso facto*, pe filosofia subiectivă. În filosofie, filosoful este singur („mai singur decât în artă, mai singur decât în religie", anunță Nae Ionescu), singur cu Dumnezeu și cu el însuși. Paul Valéry corectează această idee care circulă în literatura și filosofia din secolul său, zicând că *omul nu este niciodată singur*, pentru că el este singur cu el însuși. Apoi, adaugă Nae Ionescu, *nu există bucuria filosofiei*, există însă, „din plin", *bucuria filosofării*. Iar condiția (bucuria) filosofării este neliniștea interioară, scrie Nae Ionescu în altă parte:

„Acesta este, dacă voiți, blestemul activității filosofice, că nu poți filosofa decât atât cât ești neliniștit, dezechilibrat și chinuit și că încetezi să filosofezi atunci când, nu numai în tine însuți, dar mai ales în afară, încetezi să răsfrângi ceea ce gândești tu; încetezi să te obiectivezi pe tine însuți în momentul în care ai intrat în această poziție de echilibru stabil".

Filosofia românească nu va începe să se constituie decât atunci când „va pătrunde ideea că o filosofie valabilă pentru toți și pentru totdeauna nu e bună de nimic"... Până atunci, românii nu vor avea decât profesori, doctori în filosofie, nu și filosofi autentici, adică gânditori în stilul lui Pascal, nu în acela al lui Descartes, care nu produce decât profesori de școală, dascăli fără personalitate. Este momentul, încheie Nae Ionescu demonstrația sa, ca filosofia românească să treacă de la *filosofia cărții* la *filosofia trăirii*. Fragmentul care urmează este esențial pentru gândirea lui Nae Ionescu și, în genere, pentru existențialismul românesc care vrea să recupereze ființa omului pascalian, acela care își gândește singur condiția tragică în lume:

Esențială pentru gândirea lui Nae Ionescu și, în genere, pentru existențialismul românesc este recuperarea ființei omului pascalian, acela care își gândește singur condiția tragică în lume. Până atunci, românii nu vor avea decât profesori, doctori în filosofie, nu și filosofi autentici

„Nu e activitate omenească mai legată de personalitate decât cea a filosofării. Adevărul acesta e fundamental. Orice idee nu trăiește cu adevărat, în forma ei pură, decât într-un singur om. Ceea ce îi dă viață este structura sufletească pe care ea se grefează. «Împrumuturile» în filosofie sunt o imposibilitate. Cine poate împrumuta n-a fost niciodată filosof; și nici nu va fi vreodată. Posibilitățile colaborării sunt rarisime; ele presupun, în orice caz, două suflete gemene. Și, cum ar fi altfel? Filosofia este rezultatul unei operații prin care ne deosebim de cei din jurul nostru. Este nevoia noastră de a ne defini pe noi, de a ne descoperi o unitate specifică și statornică în univers; de a ne cerceta pe noi: de a ne cunoaște; de a ne afirma pe noi; peste tot și toate; până într-atât, încât nu ne căpătăm liniștea adevărată decât atunci când – și dacă! – izbutim să ne construim universul nostru, *al fiecăruia dintre noi*. Nu există un univers; există atâtea universuri – *câți oameni sunt*".

Repet: este bine să reținem aceste precizări, pentru că ele definesc o poziție clară a filosofului față de profesiunea lui și, totodată, un punct fundamental în programul curentului de gândire filosofică (existențialismul) pe care îl pregătește. În confesiunea sa, filosoful nu evită un paradox. Încă un paradox: *scrie ca să denunțe insuficiența scrisului în filosofie*. Ducând sofismul (paradoxul) mai departe, ne putem, totuși, întreba: filosofia scoasă din cărți nu spune nimic despre personalitatea celui care glosează cărțile, nu-i exprimă subiectivitatea (trăirea), dar, trăind și gândindu-și în acest chip personalitatea sa, prin ce mijloace transmite filosoful trăirile, gândirea sa, dacă nu prin *scris*? Opinia mea (cititorul atent la logică și la nuanțe) este că, din această dilemă (zeugmă), noi, modernii, nu putem încă ieși.

Până atunci, mai spune metafizicianul nemulțumit de multe mentalități din lumea românească (în primul rând, de cele politice, dar și de cele din sfera spirituală), noi, românii, rămânem cu neliniștile și cu ethosul nostru. În ethosul românesc intră și religiozitatea noastră (ortodoxia), pe care filosoful o găsește insuficient relevată de filosofie. În articolul *Ecclesia docens*, studiază cazul și deplânge faptul că Biserica Răsăriteană stă departe de filosofie. Efectele negative ale acestei atitudini tributare influenței nefaste a Renașterii – pentru noi – sunt considerabile în sfera generală a cugetării și, deci, a culturii naționale:

„Necesitatea unei culturi proprii, cu rădăcini adânci și bine înfipte într-un ethos autentic, național, nu mai este astăzi contestată; de asemenea, nici faptul că religiozitatea noastră face parte integrantă din acest ethos. Dar în ce constă această religiozitate, noi nu știm. Care sunt și în ce fel au fost active elementele religioase, o ignorăm cu desăvârșire. Iar întru cât aceste elemente sunt pasibile de adâncire și de lărgire, până la a contribui la constituirea unei viziuni de ansamblu, moderne, a vieții, este o problemă pe care abia îndrăznim să o punem; și încă timid. [...] Nu este oare o ironie că Biserica Răsăriteană, care a dat cel mai mare și mai strălucit cugetător de esență și origine religioasă, pe Origen, stă astăzi văduvită de gânditori și oarecum în marginile filosofiei? Și, este asta din vina doctrinei ei, care nu ar fi propice unei speculații în ordinea rațională, sau numai datorită sălbăticirii noastre și înstrăinării noastre de adevăratele izvoare ale cugetării, prin trecerea în cercul de influență calp, sărăcăcios și nouă neadaptabil organic, al Renașterei?".

Înainte de a trage o concluzie despre viziunea lui Nae Ionescu asupra literaturii și a gustului său estetic, să observăm că, în preocupările sale, pătrund și alte subiecte, din afara disciplinelor spirituale, pătrund „răscruciurile gândirii" – cum ne amintim că zice el, cu o vorbă voit neliterară. Scrie, de pildă, într-un rând, despre *bătrânețe*, mai precis despre bătrânii incapabili să se adapteze evoluției moderne. Ei au ocupat toate posturile însemnate în societate și, prin aceasta, frânează prin conservatorismul și egoismul lor feroce și tenace ascensiunea normală și pozitivă a tinerilor. O pacoste națională, crede ortodoxul Nae Ionescu („Alte neamuri au avut norocul ca în război să le moară bătrânii; nouă ne-au murit numai tinerii"). Ce-i de făcut ca să scăpăm de ei? Văzând filosofia *necreștină* a *profesorului de viață*, care bate spre cea mai sumbră ideologie, nu rămâne altă soluție decât suprimarea bătrânilor, pentru a deschide, astfel, calea tinerilor. Sau, cum va zice mai târziu un poet: „să-i murim", dacă războiul nu i-a lichidat. Iată cum arată acest mic discurs împotriva bătrânilor în limbajul, repetăm, unui filosof care consideră, altminteri, că religiozitatea este esențială, indispensabilă în cultură și, în genere, pentru condiția omului:

„La toate răscrucile cari comandă drumurile activității s-au instalat bătrânii; sterpi, neputincioși, cu mentalitatea de vagmistru, umil cu cei mari, tiranic cu cei mici; invidioși, lipsiți de generozitate, neștiind ce însemnează bucuria de a avea un elev; alegându-și creaturile dintre toți cei lipsiți de demnitate și de libertate de spirit; nevăzând în tinerii învățați decât «negri» de muncă, buni a le scoate reviste pe cari bătrânii le «diriguesc», a le purta geanta, a le organiza conferințe, a le face reclamă în gazete sau a

scrie studii pe care «bătrânii» le iscălesc. (Aș vrea să mi se spună că am calomniat!) Așa e! Incapacitatea de adaptare a bătrânilor la noile condițiuni de viață, neputința lor creatoare înăbușe viața noastră publică și închircesc energiile națiunii. Nu există astăzi – decât cu disparent de rare excepții –, în țara românească, om trecut de 50 de ani care să nu ocupe locul unuia mai tânăr și mai capabil. Cei mai mulți dintre ei o simt. Dar cine este așa de nebun încât să renunțe la «drepturi câștigate»? Stau, deci. Stau și fac școală tinerimii. Școala lor: a rutinei și a ruginei, a lipsei de curaj și de demnitate personală, a «cuminteniei» și lipsei de generozitate. Și așa creștem cu toții; în mentalitatea oamenilor de casă, a lipsei de personalitate, a lașității de gândire și de creație. Suntem prudenți – și îmbătrâniți înainte de vreme. Și, cum suntem noi – așa ne este și țara".

Iritarea (ca să nu mai zicem ura) lui Nae Ionescu față de bătrâni, paradoxală și incalificabilă pentru un om de cultură format la școala umanismului european, se manifestă în mai multe însemnări. Bătrânii ar face parte din generația retorismului, cea care exprimă vechiul spirit de dinaintea războiului, găunosul spirit academic

Iritarea (ca să nu mai zicem ura) lui Nae Ionescu față de bătrâni, paradoxală și incalificabilă pentru un om de cultură format la școala umanismului european, se manifestă și în alte însemnări. Bătrânii ar face parte, după opinia lui, din detestabila „generație [a] lui vorbă lungă", generația retorismului, cea care exprimă vechiul spirit de dinaintea războiului, găunosul spirit academic. Crunt, intolerant, învățătorul generației tinere și neliniștite îi găsește peste tot (în politică, în amfiteatrele universitare, în tribunale etc.) și-i vituperează. Învățătorul le adresează un „salut adânc" (vorba vine!) și le urează „înainte". Fără a mai spune unde... Bănuim că spre neant.

Iritarea față de ubicuitatea bătrânilor în lumea modernă nu-l împiedică însă pe filosof să vorbească din nou despre creștinism (subiectul său favorit) și despre suferință și despre „drepturile ei la existență", despre detestabilul cinism și despre *ataraxia* lui Epicur, care ar fi o consecință a cinismului (*juxta crucem*). Vorbește bine, unele fraze sunt memorabile, în fine, reacția lui față de negativismul lui Nietzsche (*creștinismul ca o morală a sclavilor!*) este justă. Creștinismul îi pare – și îi pare pe drept – mai mult decât o morală. Este metafizică profundă care valorifică suferința, căci:

„Suferința nu poate fi pedeapsă trimisă nouă de Dumnezeu întru ispășirea păcatelor; ci tovarăș iubit și fericitor, pentru care sufletele noastre se desprind de contingențele concretului, înălțându-se în sferele fericite ale libertății adevărate – focul în care ele se lămuresc, binecuvântarea unui Dumnezeu îndurător, care nu ne poate lăsa pradă năclăielii. Creștinismul este dezlegarea dumnezeiască a problemei lui Iov, pe care lumea antică nu o putea primi decât cu revoltă legitimă, dar împotriva căreia nu era în stare să întreprindă nimic".

Filosoful ortodoxiei românești ia în discuție și ideea de înnoire a Bisericii. O idee totdeauna primejdioasă pentru „așezarea spirituală a poporului nostru în structura lui intimă", dacă nu este bine pusă. Nae Ionescu o discută în funcție de ceea ce el numește *Predania* (adică „Sfânta Tradiție a Bisericii") și în răspăr cu teologii reformiști scăpați – scrie el – în „bălăriile teologiei românești". Aceștia bat câmpii și încurcă țițele credinței. *Adevărurile religiei ortodoxe*, mai zice el, *nu sunt adevăruri individuale*. Viața lor se desfășoară „într-o comunitate de iubire care este biserica". De aceea, creștinii ortodocși – spre deosebire de catolici și protestanți – trebuie să respecte, pentru a rămâne buni, adevărați creștini, *Predania* și să nu accepte reformele superficiale pe care le reclamă cei rătăciți prin

bălăriile teologiei... Nae Ionescu rămâne și în această chestiune de partea tradițiilor. Nu vrea să fie în avangarda spiritului religios. De aceea, nu-i admite pe protestanții (marota sa) care vor să profaneze *Predania*.

Detestând bătrânețea și revoltat pe bătrânii întârziați în lumea modernă, Nae Ionescu nu-i ignoră, se înțelege, pe tineri. Dimpotrivă, îi semnalează (Vasile Băncilă, Mircea Eliade, Sorin Pavel, Mihail Sebastian, Petre Marcu-Balș ș.a.) și laudă îndepărtarea lor de pozitivism și mai elogiază o dată îndreptarea lor spre „o interpretare spirituală a existenței". Tinerii de după război nu au, e drept, o disciplină a cercetării, mentalitatea lor este eseistă („primejdioasă pentru preciziunea cugetării și pentru disciplina morală"), în fine, tinerii vorbesc „cu mai mult talent decât ascultă". Îi sfătuiește să aibă mai mult spirit critic și să-și caute ținte mai actuale, pentru că bătrânii cu care luptă au fost deja lichidați de generația intermediară (generația lui Nae Ionescu, aceea care a trecut prin război). O recalibrare, așadar, a armelor polemice, o identificare mai precisă a punctelor de reper:

„Noua generație, dacă ar avea – în afară de avânturile tinereții și de reale calități constructive – ceva mai mult spirit critic, ar avea un moment de ezitare în fața succesului lor. Polemica lor merge ca-n brânză. Nici un fel de rezistență, nicăieri. Ideile lor sunt imediat acceptate; și fac școală. Asta nu dă nimic de gândit? Cum, pornești la luptă împotriva unei generații, cu evidente intenții de distrugere, și «bătrânii» nu se apără în nici un fel? E cel puțin straniu. Straniu, dacă realitatea nu ar fi alta. Greșeala tinerilor de astăzi, o greșeală de perspectivă și de metodă, este că ei întârzie pe căile polemicii, atunci când polemica nu mai are nici un rost. Se războiesc, anume, cu un dușman inexistent. Căci vechea generație, împotriva căreia se încordează ei astăzi, îngroșându-și glasurile, vechea generație, științistă fără să fi practicat știința și pozitivistă din comoditate cerebrală, nu se mai vede nicăieri. Ea a fost, în viața spirituală a țării, lichidată prin efortul generației noastre".

Vorbind despre egoismul și inerția bătrânilor și despre lipsa de spirit critic a generației tinere, profesorul de logică și metafizică face trimiteri, fatal, și la politică și la relațiile ei cu cultura. Nu mi-am propus să discut – pe larg – în acest studiu, care are o temă precisă (viziunea filosofului asupra literaturii), gândirea și atitudinea sa politică, foarte controversată în epocă și în posteritate. Să notăm, totuși, câteva dintre opiniile sale despre acest subiect inevitabil, în fond, când reconstituim biografia unui filosof-doctrinar (*profesor de viață*), mentor al unei generații care vrea să spiritualizeze nu numai cultura română, dar și lumea românească. Părerile profesorului lor, în această chestiune, sunt, de multe ori, stupefiante. De exemplu, el desparte cultura de democrație și crede că oamenii mari n-au fost niciodată democrați (nici în politică, nici prin temperament). Nici Tolstoi, nici Sadoveanu? – l-am putea întreba. Dar nu este locul potrivit. Nu există o *cultură de masă* – mai scrie el. Cultura este autocratică sau nu este de nici un fel. Cultura adevărată înseamnă „o adâncire și o potențare a vieții spirituale". Există, se întreabă el, dreapta și stânga în politică? Există, răspunde, dar ele nu sunt complet separate, „univoc definite", nici chiar teoretic. Și face următoarea comparație: *pentru un naturalist, întrebarea este dacă balena este pește sau mamifer; balena nu-și pune problema, treaba ei este să-și îndeplinească funcțiile ei firești*. Dar el, cel care studiază

Filosoful ortodoxiei românești ia în discuție și ideea de înnoire a Bisericii. Adevărurile religiei ortodoxe*, mai zice el,* nu sunt adevăruri individuale. *Nae Ionescu rămâne și în această chestiune de partea tradițiilor. Nu vrea să fie în avangarda spiritului religios*

dreapta și stânga în sferă sociopolitică, el ce este, el unde se află? „Habar n-am" – răspunde el degajat. Ne aflăm în 1933 și, într-adevăr, Nae Ionescu și elevii săi (Eliade, de exemplu) n-au ales încă, politicește, și – în genere – nu arată preocupare pentru politică. Noua generație trăiește încă *momentul ei spiritual*. Peste câțiva ani (după 1935), politicul va lua, în ierarhia lor de valori, locul spiritualului. Vor trăi, așadar, *momentul lor politic*, deloc glorios... Dar în filosofie ce este, realist sau idealist? La această interogație, Nae Ionescu răspunde ceva mai hotărât, spunând ce nu este, dar nu ce este. Eschivă inteligentă. Tehnică a lămuririi parțiale, strategie a echivocului:

„Mi se spune, de pildă, că în filosofie aș fi idealist. Nu e adevărat. Nu am fost niciodată idealist în filosofie. Nu a fost neam de neamul meu; că doară bunicu-meu, Stroe Ivașcu, era țăran din Bărăganul Brăilei; și ce să aibă a face bunul-simț țărănesc cu idealismul (filosofic); și nădăjduiesc să nu fie nici băieții mei, pe cari i-aș vrea crescuți în frica lui Dumnezeu și în respectul realităților esențiale. Cine a pătruns în miezul lucrurilor ăstora a înțeles ce pacoste e idealismul filosofic și știe de ce mă scutur eu așa de tare de el".

În genere, Nae Ionescu este un filosof circumspect, începând cu politica. Mărturisește că nu are o metodă precisă de a judeca evenimentele politice. Dar vine numaidecât întrebarea: există, oare, o metodă sigură în analiza acestui fenomen imprevizibil, de o înspăimântătoare contrarietate și, în bună parte, imoralitate? Nae Ionescu se pare că are, totuși, o metodă bazată pe intuiție:

„Metoda aceasta procede prin identificare de *structuri* și apelează, ca atare, în primul rând la intuiție, la *putința de a vedea*. Asta nu e chiar așa de ușor. Asta cere o anumită maturitate în observație, o anumită experiență și, mai ales, renunțarea la orice personalism și la orice pretenție – așa de inerentă iluminismului – de a crea realitatea prin jocul logic al rațiunii. Odată în stăpânirea acestei metode însă, vezi tot. Nu mai ai nevoie de raționamente. Raționamentul e bun pentru a *transmite* o convingere deja făcută, nu pentru a-ți face convingeri".

Există, în limbajul filosofului, un spirit permanent de împotrivire, de refuz*, un daimon care-l îndeamnă mereu să conteste normele și să reveleze latura întunecată a problemei. Existențialismul său – cu o pronunțată dimensiune religioasă – nu mizează pe contemplație, ci pe un tip de speculație subversivă, digresivă, care se întinde de la* mântuire *și* predanie *până la democrația parlamentară și psihologia maselor*

Discuția despre metodă nu este dusă, cum ne-am aștepta, în legătură cu filosofia, ci cu doctrina *țărănismului*, pe care, în principiu, o acceptă, dar îi aduce un număr mare de reproșuri, începând cu liderul ei. Despre filosofie s-a exprimat deja în termeni, am constatat, plini de suspiciune. Să-i reamintim, în rezumat: *filosofia nu-i o știință, este o disciplină spirituală fără sistem, filosofia este subiectivă, se bazează pe trăirea individuală, nu pe concepte gata făcute, preluate mecanic, filosofia nu este o meserie, este o atitudine fără obiect precis*. Imaginea filosofului „cu capul în nori" – intrată în imaginarul colectiv – îi pare profund falsă. Filosoful este legat de experiența sa în existența curentă. Rolul lui este să se confrunte cu toate dogmatismele cu care scrie cărți scoase din cărți. La acest punct, Nae Ionescu are o poziție radicală. Sarcina filosofiei autentice este să lupte, între altele, cu ambiția științei de a stăpâni toate domeniile... „Mentalitatea istorică și istoricizantă" îi pare cea mai grozavă plagă a culturii române. Ea nu ne-a putut ancora în tradiția noastră spirituală

și, mai grav, prin cultura istoric-filologică pe care a promovat-o, n-a putut stimula „puterile creatoare ale rasei"...

Întrebarea este dacă filosofia se poate despărți de tot de științele exacte și, chiar dacă ar putea, este bine să se despartă, cum crede, în anii '20, Nae Ionescu?! Filosofii de azi nu mai cred în utilitatea acestui divorț. Dimpotrivă, ei sunt de părere că nu se mai poate face o filosofie performantă, credibilă, fără matematică și fără fizică, biologie etc. Chiar pe Dumnezeu ei vor să-L justifice prin mijloace științifice... Dincolo de negaționismul său față de filosofia clasică, dincolo de derapajele lui politice de pe la mijlocul anilor '30 (simpatia pentru ideologia de extremă dreapta), lui Nae Ionescu îi rămâne, totuși, meritul major de a pune în discuție inerțiile scolastice ale filosofiei de școală și de a aduce în universitatea și, în genere, în cultura românească un curent nou de gândire în filosofie, și anume existențialismul.

*

Citite cu ochiul criticului literar actual, aceste comentarii (în articole sau în cursurile de metafizică) spun ceva despre temele în discuție și spun ceva mai mult despre gândirea și stilul celui care le face. Nae Ionescu este, nu încape discuție, un om învățat, un filosof de tip existențialist (îl putem considera un precursor al acestui curent nou de gândire, curent sincronic, la noi, cu existențialismul european), un spirit acut, în răspăr cu pozitivismul, cartezianismul, criticismul kantian și, în genere, în răspăr cu mai toate școlile filosofice clasice. Detestă orice sistem și recomandă elevilor săi meditația liberă, personală, existențială. Filosofia nu-i pentru el o știință, este o disciplină spirituală subiectivă și, din spațiul ei de acțiune, nu trebuie să lipsească niciodată cel care meditează asupra lui însuși. Aduce în sfera meditației filosofice religia și problemele *omului religios*, smulgându-l, cum zice el într-o propoziție, din ghearele celor care umblă critic prin „bălăriile teologiei"... Ca doctrinar (filosof al religiei), Nae Ionescu respinge protestantismul pentru caracterul lui individualist și utilitarist, are rezerve mari și față de catolicism, susținând cu ardoare (ardoarea unui logician bine întocmit și bine așezat în lumea ideilor) ortodoxia, care urmează cu fidelitate tradiția Bisericii (*Predania*).

Poți fi sau nu poți fi de acord (și se întâmplă des) cu ceea ce susține *profesorul de viață*, dar el nu te lasă niciodată nepăsător la lectură. Stilul lui exact, anticalofil, uneori necruțător în polemică, este provocator. Despre literatură nu are o idee originală și impresia pe care o ai, când îi urmărești textele, este că nici n-o caută. Nu-i citează, repet, pe marii poeți români (Eminescu, Arghezi, Bacovia, Blaga), nici pe critici. Dovadă că nu-i citește sau, dacă-i citește, nu-i spun nimic esențial. Se întâlnește cu Maiorescu și Eminescu în opinia despre *formele fără fond* și despre invazia *fantasmagoriilor* Occidentului în cultura noastră. Întâlnirea nu are, însă, urmări notabile în spiritul său. Nae Ionescu este un spirit *organicist*, în linia lui Kogălniceanu, dar nici pe acesta nu-l revendică printre modelele sale. Modelele lui, în cultura română, sunt Iorga și Pârvan, unul – Iorga – prin tradiționalismul și vocația lui de *apostol al destinelor*, celălalt – Pârvan – ca filosof al neliniștii spirituale... Elevul lor recomandă *autohtonismul*, o doctrină în care intră, în afară de ethosul românesc, anxietățile și complexitățile *omului religios*, cum am spus.

Există, în limbajul filosofului care umblă, cum zice, fără prejudecăți și fără concepte scolastice, prin „ponoarele filosofiei", există, spun, un spirit permanent de împotrivire, de *refuz*, un daimon care-l îndeamnă mereu să conteste normele și să reveleze latura întunecată a problemei. Nu-i greșit să-l comparăm, pornind de la *Faust*, cu un Mephistopheles valah, care ispitește, în plină modernitate, toate noțiunile clare (acceptate) de școală și le arată partea lor de caducitate. Existențialismul său – cu o pronunțată dimensiune religioasă – nu mizează pe contemplație, ci pe un tip de speculație subversivă, digresivă, care se întinde de la *mântuire* și *predanie* până la democrația parlamentară și psihologia maselor. ▪

SLOBODAN GRUBAČIĆ
Academia Sârbă de Științe și Arte, Departamentul de limbă și literatură, Serbia
Académie Serbe des Sciences et des Arts, Département de langue et littérature, Serbie
e-mail: bobo.grubacic@gmx.net

The Idea of Europe Today

Abstract

Abordant la question de l'unité européenne, notamment d'un point de vue culturel, l'article interroge sur l'idée de cohabitation. Il est souligné que les grandes cultures sont également de grandes puissances européennes qui veulent imposer une idéologie spécifique de la culture de masse, en attirant l'attention sur la situation des petites cultures, obligées d'accepter des limitations dans l'intérêt de la survie économique et politique. Ainsi, un paradoxe émerge: plus les valeurs culturelles universelles se propagent intensément, plus les caractéristiques ethniques des petites cultures sont limitées, en d'autres termes, il y a une expansion culturelle par la réduction.

Mots-clés: Europe, Europe des régions, Europe à plusieurs vitesses, altérité, culture, culture universelle, diversité, évasion, migration, centre, périphérie, Est, Ouest

Abordând tema unității europene, în special din punct de vedere cultural, articolul problematizează ideea de coabitare. Este subliniat faptul că marile culturi sunt, totodată, mari puteri europene, care doresc să-și impună o ideologie specifică a culturii de masă, autorul atrăgând atenția asupra situației culturilor mici, obligate să accepte limitări în interesul supraviețuirii economice și politice. Astfel, iese la iveală un paradox: cu cât sunt propagate mai intens valorile culturale universale, cu atât sunt limitate mai mult caracteristicile etnice ale culturilor mici, cu alte cuvinte, are loc o expansiune culturală prin reducere.

Cuvinte-cheie: Europa, Europa regiunilor, Europa cu mai multe viteze, alteritate, cultură, cultură universală, diversitate, escapism, migrație, centru, periferie, Est, Vest

The triumph of the principle of competition among and within European member states has generated a continuous aggravation of disparities, Etienne Balibar writes. That is why the issue of Europe is an open question: we do not know which forces will have the decisive influence and what part of Europe will remain and survive. One prognosis is heard increasingly often: there are Cassandras announcing a contradiction inherent to a political construction, the principle of which implies the antagonism of its members' interests. On the other hand, the economies of European nations are too interdependent; their societies all too subjected to communal mechanisms. The idea of Europe is dead, long live Europe!?

For Europe to survive, it would, ideally, have to be a world that has attained a full knowledge of itself, which is aware of itself and has been realised in that awareness. A world that is worried to observe a lack of pluralism, different opinions, freedom of expression in the independent media, some of which – out of political interests – advocate living in a complex community, while others advocate a European state; some advocate an organised society, the policy of consensus and cooperation with the world, while others advocate a merciless national, civilisational competition as "the dynamics of development"; some advocate the nation state, while others advocate Europe as an umbrella community that would be constituted as *ethico-political,* that is to say, as a community of persons, not merely a state, as a community, in the final analysis, wherein only one question remains – how to position the problems of the political, the cultural-historical and the religious.

The unexpected enthusiasm for giving a significant role to the study of ethnospecific culturological values and integration processes overall has been inspired to a certain degree by the latest developments in connection with the *migration stampede* whose consequences are incalculable at the moment, developments that – apart from the traditional terms such as "migration" and "exile" – are dealt with through the use of very unusual neologisms such as "hybrid identities", the binary opposition "centre-province", the universally propagated but hardly implementable "multiculturalism", as well as the seemingly paradoxical syntagm "the deprovincialisation of Europe".

It is well known that xenophobia occasionally takes on forms of a new racism. In connection with this, "neoracism" has been discussed for more than two decades. First Martin Barker, in the spirit of Marxism, systematically shed light on this notion in 1981.[1] What is understood by it today consists of the interaction of at least three well-documented movements: 1. transferring the explicative paradigm from the biologically connoted notion of "race" onto culture, that is, ethnicity; 2. transferring the proving of superiority over the Other towards proving insurmountable differences between "us" and "them", which Pierre-Andre Taguieff[2] has characterised as turning from heterophobia to heterophilia; 3. denouncing and completely rejecting the "metaracist", autoreflective analysis of racism as a "prejudice", naturalising it in a "sociobiological" manner within some new paradigm.

Through a more thorough examination, this is revealed to us as a bitter political reading matter, in view of the current socio-political situation "in the field", where, amidst a nervous, frightened, a times panicky atmosphere, one can easily forget about the legal and legitimate requests that the history of culture places before us in an imperative fashion, whose basic determinants can be recognised in terms such as: preservation of tradition and recognition of identity as the principle of independence, that is, innateness,

[1] Martin Barker, *The New Racism*, London, Junction Books, 1981.

[2] *Racismes, antiracismes* (ed. by Andre Bejin, Mien Freund; with Alain de Benoist et al.), 1986; *The New Cultural Racism in France, Telos 83* (Spring 1990), New York, Telos Press.

affiliation and stability in the sense of a particular mental structure and cultural practices, rituals and symbols.

That we are in for a patient and tolerant analysis is testified to by a datum originating from the area of the Balkans. It is a datum that Vesna Goldsworthy examined from a number of angles in her book *Inventing Ruritania.* [3] Developing the myth of its own importance in the establishment of a common civilisational heritage, V. Goldsworthy argues, each Balkan people claims for itself – not without a certain bittersweet feeling of pride – that it has built a house in the middle of a road, that it is located at the crossroads of different worlds, at a gate or upon a bridge. Consequently, if only the circumstances were different, their achievements would in all likelihood be incomparable.

The significance of such endeavours is not diminished by the fact that, within the framework of some recent concepts – whose newly discovered and more or less misinterpreted foundations lie in Nietzsche's philosophy – a certain xenophobic antihumanism predominates, one which sees decadence, fragmentation, changes and mutations in the entire new age civilisation, which senses deterioration, spiritual schism, general disintegration and end of things: an in-depth antihumanism that turns into a jealous frontier guard – for on the other side of "ours" is "the other" – fearing the as yet unknown trials in an encounter with the alien, fearing also, not less paradoxically, the recognition of our own in the alien, in view of the fact that "otherness outside of us corresponds to the original otherness within us", as Bernhard Waldenfels maintains in his important book *A Topography of the Other*[4], whereas we should, in fact, recognise and review *compatible* "relations between worlds", for the role of science itself is always the role of a participant in a twofold dialogue.

However, a model of culture that envisages a convergence of art and the social order proceeds from the assumption that it is objectively feasible – in the natural order of things or, which boils down to the same thing, owing to some strictly controlled organisation of society oriented towards the common interest – to reduce to a minimum local conflicts of interest and bureaucratic decisions in the sphere of culture, and if ethnospecific culturological specificities cannot be avoided, they should be subjected to the dependable criteria of the so-called universal values, which, at this moment in time, still boil down to "European" of "American" values in practical terms.

Consequently, the science of universal culture would proceed in the spirit of enlightened absolutism. That means: in the sense of limiting ethnospecific characteristics. The paradox, namely, consists in the fact that a system of limitations would be introduced in the name of propagating universal values. Expansion through reduction. The next step would constitute in defining values from a comparatist point of view, with a relatively stable generative model of culturemes. This basic model would then provide the framework, structure and central premise of the so-called "comparative culturality". That would certainly be a demanding and sizeable task, not just in the sense of guidelines for managing culture – regardless of whether it would be at the universal or the local level – but also for future researchers of culture, who would face two possible paths in the form of separate corridors: a comparative *theory* of culture and a comparative *history* of culture.

That is, more or less, what things look like in theory. In practice, however, things are essentially different. There exist great cultures, as do those that are ruling ones, paradigmatic, powerful, politically influential and violent, which dream of imposing their civilisational order, of imposing a specific ideology of mass

[3] Vesna Goldsvorti [Goldsworthy], *Izmisljanje Ruritanje [Inventing Ruritania]*, Beograd, Geopoetika, 2005.
[4] Bernhard Valdenfels [Waldenfels], *Topografija stranog [A Topography of the Other]*, Novi Sad, Stylos, 2005.

culture, whereas those other, lesser cultures are forced to accept some limitations of their own or irreplaceable "foreign achievements", usually in the interest of economic and political survival, that is, "common sense". There are numerous biased cultural studies, inspired by political affiliation, as well as countless pamphlets, dedicated to an unwarrantedly sharp criticism or an uncritical apology of a foreign culture.

True, all that is sometimes convenient for the so-called "lazy thinking", which can easily be won over for some other, shall we say, political aims. Even those intellectuals who have an indisputably high reputation accept all to easily to be self-proclaimed propagators, "public secretaries" and "public opinion parrots" who repeat endlessly cliches of a foreign culture, striving to keep abreast of great and more advanced cultures. But that is not merely "a story about us", about the fate of small cultural communities, but always a story with a melancholy-philosophical tone – one of searching for the essence of being on the part of those who have lost it, being scattered all over the world. Hence that double feeling of alienation when encountering a foreign culture.

The position of those born abroad, in a family of immigrants, foreign settlers, is a specific one: they may be intelligent and relatively well-read, but are very frustrated and slow when it comes to reacting to provocations, depressive victims of peer violence in schools perpetrated against "foreigners", with minimal or no prospects, even in a country with a highly developed social consciousness such as Germany, of stepping outside the boundaries imposed by their origin or birth and transposing from one social species to another, from one district to another; they experience this as unparalleled injustice, increasingly convinced that there is no form of conversion, be it mental or emotional, political or religious, which could make them equal to their "domestic" surroundings. It is a painful case of misunderstanding their environment, but the lack of understanding that their environment shows concerning their fate is even greater.

One form of escapism is still left to those who have not managed to get out of this vicious social circle – and such examples can be found after all – namely, escape to the world of music, to "sound installations" and "sound warehouses" of sorts. As we shall see, however, in their encounter with a foreign culture, "incoming youth" will not be carried away by some exotic, otherworldly-sounding music – containing a succession of augmented thirds that overflow and "grab the listener's soul" – which sings about *weltschmertz* or some boundless, immortal yearning, be it for another human being or for one's homeland.

What appears to be most bizarre sometimes are minor differences where, as a rule, they should not exist, first of all between neighbouring peoples, "the most similar ones in the world", between peoples that speak the same language or belong to a similar linguistic corpus, but suffer from the incurable narcissism of small differences, as Sigmund Freud put it in his well-known treatises. Between the lines of these theories, many others slip through, religious, national, mentality-related ones, those that stimulate mutual accusations and sometimes acquire the power of a historical roar, sinking deeper into the past and pointing to specific *culturological* values invisible to the average eye or iconographically emphasised, and thereby to differences that have always been supported and magnified by powerful "allies".

The idea of cohabitation is burdened with the complexes of territorial, religious and national identity and conversion, which is why, at least in the past, many members of Balkan peoples felt as if they stood with one leg in the Austro-Hungarian Monarchy, in the Mediterranean, in Turkey, whereas others, gazing from the highest mountain tops, could see all the way to Podmoskovye. On the other hand, the notion of national identities in the Balkans is traditionally rather narrow and simplified to foreign eyes; even less understanding is shown to those who, for example, do not see the former "mystery of Yugoslavism" as a model of and code for cohabitation amidst the multitude of different tribes speaking the same language and characterised by kinship, whose powers-that-be, foreign as well as domestic, change not only their insignia, anthems, colours, costumes, iconography and decoration, but also their rhetoric. It is misunderstanding not backed up by an awareness of understanding.

It should also be mentioned that in Western Europe there survives a more recent, new-age, simplified division into the poor East and the wealthy West, or to put it more precisely: the division into the South-East and the North-West. The compass needle inexorably moves from the south-east to the north-west, revealing that, both in the eyes of the economically privileged, who are afraid of migrants penetrating their zone, and in the eyes of "backward" countries, there exist parts of the world that are like invisible forms of some independent, *inner* exclusion from civilisationally, actually, economically "more advanced" countries.

The already slightly dated division, which has lasted for centuries, into the "amorphous" culture of the East and the "crystal" culture of the West has been advocated, among others by Umberto Eco, especially when it comes to the "Logos of art" and the "Logos of science"; he considered, as many of his predecessors did, that the entire history of civilisation actually rests on "a succession of dualities of which two, the most significant and inspirational ones, have been attracting philosophers, writers and painters for centuries, like a light around which nocturnal butterflies fly".

Despite pointing out finely nuanced differences in the definitions of the above-mentioned types of civilisation, the fundamental weakness of such inferences lies in attempting, by means of clear and complex formulas, occasionally relying on typologies originating from the era of antiquity, to determine some eternal "essence of things". It lies in their attempts to halt, even if only temporarily, changes, metamorphoses,

while searching for some unchangeable and imperishable essences, relying on the phenomenology of the timeless. As enduring values, there remain types of "man", "mentality", "spirit" and "temperament". Even if such ideal types existed in reality, they are denied the most by periods that some regions went through, changing their conduct and habits, and also by the global metamorphoses of switching from one civilisation to another. A striking example is Byzantium, as a case of a millennial transitional period, with ups and downs, with mutual permeation of very diverse influences at the spiritual level.

In the sphere of culture, true, sometimes the image of "the Southerner" is idealised as well. What is projected is the image of a man who more or less represents authenticity in order to meet his cultural needs, the specificities of his taste, predilections and prejudices, and what is occasionally celebrated in even that which is local, exotic, some local cults whose attractiveness derives from a mystified tradition or from unwritten agreements about a mystical heritage that strengthens the bond between the dead and the living, suggesting that it influences the very preservation of life. What is revealed, occasionally celebrated and proven, is a kind of enjoyment of differences, in a song or through bizarre manifestations of local humour, but it all pales before an increasingly present phenomenon that, in all likelihood, the civilisational map will find it difficult to resist in the future.

Specifically, what should be borne in mind is the fact that the overall globalisation of culture still manages to equalise the taste of the audience, even in TV series. Turkish or French, Spanish or Scandinavian, all the same – in all of them the world they describe does not differ essentially: it only differs in the local colour or the historical decor; in it, "otherness" and special culturological features really exist only as an exotic detail.

East meets West – in that meeting, and also in that conflict, lie the greatest opposites and controversies when it comes to interpretations and views of the emancipation of women. Today, for example, the West criticises the East for all those things that the West itself was criticised by John Stuart Mill, the most vocal and consistent critic of the discrimination of women of the Victorian era in England, a time of great class differences, when European societies were anyhow criticised for denying the economic and moral freedom of women, which encompassed their right to education, and therefore their freedom of choice and independent shaping of their future. If Western civilisation sees in it the kind of analogy according to which now the East is at a level of development already surpassed by the West, then there is a certain logic to it, but not a full justification.

Relying on abundant experiences from the past, this can only lead us to an even greater extent to the conviction that a man "who comes to us from another, albeit friendly world", will be treated only as someone who will have at his disposal enough time and resources to adjust as soon as possible to the existing cultural models, without any dilemma over the question of whether that individual actually wants to be accepted by the community in such a way. On the other hand, there is a general negative attitude towards wartime and economic migrants, which is extremely gain-seeking and at the same time thoroughly rejectful, especially towards those coming from Middle Eastern, Central Asian and African countries, while East European "arrivals", whose motives for coming are often of a different nature, are on the opposite, somewhat more tolerant pole.

However, in practice, in everyday life, a European immigrant, arrival, dissident, voluntary exile or "temporary resident", is only too often precisely in a position wherein, seeking to "belong", he or she constitutes a special form of identity: specifically, they are in a position occupied in ancient times by the so-called *peregrini* in Rome or *metics* in ancient Greece – that is, a foreigner who, on account

of possessing some special knowledge or skills, was granted a "permanent temporary" stay in the city, but as a result of this paradoxical syntagm that indicated a permanently temporary status, he could not have the same rights as the other residents of the city. An even more appropriate comparison would be with the protagonist of Kafka's *The Trial,* who is given a paradoxical legal interpretation of his arrest, but is still allowed, for reasons that "need no explanation", to go about his daily business without any particular restrictions.

For the time being, however, all those views according to which the very notion of *regionality* – which is becoming more and more obviously intensified in a "Europe of regions" due to globalisation – can bring both minority and majority population groups into the position of a winner of sorts, are considered to be well-intentioned Utopian projections. The sustainability of such an assumption about the significance of the generation of regionalisation processes in contemporary Europe is tirelessly pointed out by a large number of political parties and nongovernmental organisations. A "Europe of regions", following the example of "cantons" in Switzerland or *„banovinas* [administrative provinces]" in pre-World War Two Yugoslavia: that is the latest slogan that, judging by all indicators, comes from the German political circles, and is marked by at least three solid, mutually adjusted postulates or imperatives. We shall see how.

In schematic terms, this could actually be simplified in the following way: a "Europe of regions" should be realised relying on 1. the political-ethnic key; 2. reduction to economic sustainability; and 3. gradual civilisational mimetism, social adjustment and lasting sublimation. In the third case, proceeding from the assumption that, according to this projection, all internal tensions are overcome after a while, there occurs a shift to a higher sphere of the relationship between man and society. Still, there is no doubt that here culturology is subjected to the dominant ethnography, the latter, in its turn, to Eurocentrism, and that behind all this there is an authoritarian, imperative tone of a reduced and, as a rule, violent civilisational hermeneutics.

That is why the issue of Europe is an open question: which powers will be influential and what will remain and become of Europe? But one thing cannot be denied – Europe is in a crisis, a constitutional and ideological crisis. One of the symptoms of its crisis is that now they are talking about a "multi-speed Europe". That the difference between the North and the South of Europe is recognised. Some are much more powerful than others and this is now clearly stated. It is confirmed that the current Euro-Atlantic model is rooted in a material and analytical-pragmatic activism. Supported by new technologies, it is turning into an increasingly aggressive and dominant new "ideologeme".

The specificities of traditions and cultures within the framework of this structure are treated as an anachronism, as is the case with language, the root and treasury of every nation. The views of this phenomenon are just as specific and very diverse. For some, salvation lies in the endeavours of philosophers to metaphysically ponder the fate of Europe, for others, in specific education of the young, in returning to the cults of "autochthonous values" and awakening interest in the fundamental categories of spirituality. Of course, it is not difficult to see in such programmes the obsessions of generations from the years preceding the world wars. We know that such speculations could be spiritually revitalising, but not always convincing, for unfortunately, no mythical pedagogy could directly influence the mechanisms of profane history. When the right civilisational framework is established, people can easily find a common language. That is no mere tolerance, but a joint taking of a position towards someone or something. ▪

Primăria Capitalei

MUZEUL NAȚIONAL AL LITERATURII ROMÂNE

INSTITUTUL DE ISTORIE ȘI TEORIE LITERARĂ „G. CĂLINESCU”

FUNDAȚIA NAȚIONALĂ PENTRU ȘTIINȚĂ ȘI ARTĂ FNSA

uefiscdi
Unitatea Executivă pentru Finanțarea Învățământului Superior, a Cercetării, Dezvoltării și Inovării

70 de ani

de existență a INSTITUTULUI DE ISTORIE ȘI TEORIE LITERARĂ „G. CĂLINESCU”

30-31 ianuarie 2020

CONFERINȚA INTERNAȚIONALĂ

Direcții în critica și istoria literară contemporană

parteneri media

Radio România Cultural

RFI România France Médias Monde

OBSERVATOR CULTURAL

AGENȚIA de CARTE

AGERPRES

Contemporanul

TV City Postul orașului București

IQool

I. OPRIȘAN
Institutul de Istorie şi Teorie Literară „G. Călinescu", Academia Română
"G. Călinescu" Institute for Literary History and Theory, Romanian Academy
e-mail: saeculumio@yahoo.com

O familie intelectuală. Dialog cu profesorul Eugen Simion

Abstract

Acest dialog a fost prilejuit de cei 70 de ani pe care i-a împlinit, de curând, Institutul de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu". (Aniversarea s-a bucurat de apariția unei consistente monografii, *Institutul de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu" și dezvoltarea istoriei literare românești*.) Academicianul Eugen Simion, director, din 2006, al prestigiosului Institut ctitorit, în 1949, de G. Călinescu, prezintă proiectele pe care le-a coordonat, precum *Dicționarul General al Literaturii Române* sau edițiile critice din colecția *Opere fundamentale*, dar și pe cele aflate în desfășurare. De asemenea, conducătorul Institutului discută despre exigențele cercetării științifice în drumul către performanță, fără a ignora neajunsurile cu care se confruntă această disciplină umanistă.

Cuvinte-cheie: Institutul de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu", cercetare, literatură română, lexicografie, ediții științifice

This dialogue was brought about by the 70 years celebrated recently by the "G. Călinescu" Institute of Literary History and Theory. (The anniversary was also accompanied by the publication of a substantial monograph, "*G. Călinescu" Institute of Literary History and Theory and the Development of the Romanian Literary History*). Academician Eugen Simion, the director since 2006 of the prestigious Institute set up by G. Călinescu in 1949, presents the projects he has coordinated, as well as the *Comprehensive Dictionary of the Romanian Literature* or the critical editions in the collection of *Fundamental Oeuvres,* but also the ones currently underway. Also, the leader of the Institute discusses the requirements of scientific research on the way to performance, without overlooking the shortcomings this field of humanities is confronted with.

Keywords: "G. Călinescu" Institute of Literary History and Theory, research, Romanian literature, lexicography, scientific editions

- Ne revedem în fața aparatelor de înregistrat după aproape un deceniu, timp în care Institutul nu prea a sporit numeric, dar și-a schimbat îmbucurător media de vârstă. Se va ajunge oare vreodată la numărul optim de cercetători cu care să se abordeze cam toate domeniile ce ar trebui investigate într-un asemenea institut?

- N-aș putea să vă dau un răspuns precis. Problema nu depinde de noi, depinde de bugetul pe care ni-l dă Statul Român, prin Academia Română. Și, cum Statul Român nu se grăbește să sporească fondurile pentru cercetarea fundamentală, este aproape suprarealist să ne gândim la extinderea cercetării literare și la sporirea numărului de combatanți. Au venit, într-adevăr, câțiva tineri și, trebuie să spun, unii dintre ei sunt excelenți: știu carte, continuă să se informeze, scriu bine, dau lucrările la timp, publică studii... Îmi pun toate speranțele în ei, în continuare. Alții, însă, dau deja semne de inerție intelectuală... S-au adaptat repede, spre surpriza mea, la inerția tradițională. Se pregătesc să devină – dacă n-au devenit încă – *funcționari științifici* (categorie parazitară în cercetarea academică), nu *cercetători creatori*. Dacă le zici ceva, se supără și te dau la gazetă. O problemă dificilă...

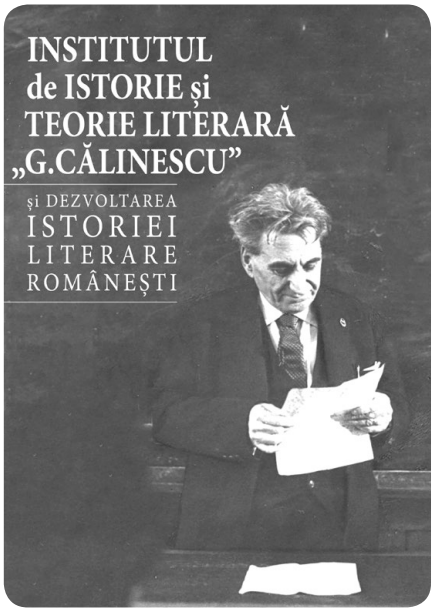

- Dacă numărul cercetătorilor a rămas oarecum același în răstimpul 2009-2019, în schimb numărul lucrărilor editate de Institut e impresionant. Mulți și-au spus că nu contează atât cercetătorii, cât conducătorul care știe să pună, pe de o parte, oamenii potriviți la locul potrivit, iar, pe de alta, să-i facă să dea maximum de randament în minimum de timp. Există și vreun alt secret (căci știu că bani în plus față de salariu nu prea se dau)?

- Da, Institutul, așa cum este, cu specialiști puțini – puțini și dedicați profesiunii lor –, a reușit să realizeze câteva lucrări fundamentale. Nu le mai numesc. Sunt cunoscute. Ele reprezintă, cred, o mare realizare pentru cultura națională (mă gândesc la *Dicționarul General al Literaturii Române* și la edițiile științifice, de pildă). Să nu mă întrebi, Dle Ionel Oprișan, cu ce eforturi și cu câtă insistență și nervi din partea *conducătorului* de care vorbești! Cum am o legătură strânsă cu el, aș putea să-ți dau amănunte... Dar nu ți le dau acum. Este un moment festiv (70 de ani de la fondarea Institutului). Pot doar atât să-ți mărturisesc: am avut ocazia, inițiind proiectul *DGLR*, să cunosc câțiva oameni devotați, *oameni de cuvânt*, *caractere rectiline* și, din nefericire, mulți *oameni de vorbe* (nu numai din spațiul Institutului nostru). Cu aceștia din urmă am avut și continui să am o confruntare dură, fără voia mea. Sunt un om liniștit de felul meu, deloc conflictual câtă vreme preopinentul meu nu devine agresiv. Cultiv, de când mă știu, *cultura dialogului* și relația cordială cu oamenii – tineri sau seniori – din profesiunea mea, dar toate acestea nu mi-au servit totdeauna în relațiile cu unii colaboratori. Aceștia vor *să fie lăsați în pace*, adică să-și ducă viața academică în stilul Conului Leonida, eroul lui Caragiale. Mai precis, să nu facă nimic (nimic de valoare), dar să primească remunerație... mare, după buget. Când le atragi atenția, se simt ofensați și, dacă nu-i promovezi, te dau în judecată... Închid paranteza. Proiectele noastre majore au fost realizate și sper, în continuare, să fie duse la capăt prin contribuția seniorilor și tinerilor talentați și responsabili din Institut. Le sunt recunoscător și laud cât pot efortul și devotamentul lor pentru cultura românească. Cât despre salariul cercetătorului, ce să zic? Zic că este scandalos de mic.

- Pentru că s-a publicat la Institut cam tot ce a scris Călinescu, afară de capodopera sa, Istoria literaturii române*..., credeți că a venit timpul reeditării ei critice, așteptată de mult de public?*

- Este, firește, timpul. Sper s-o putem realiza. Am publicat, într-adevăr, în 12 volume, toată

publicistica lui G. Călinescu, și trebuie să dăm și o ediție științifică a *Istoriei*..., opera lui majoră. N-am încă o idee clară despre metoda pe care trebuie s-o folosim. Vom găsi-o, sper. Dar, ca să publicăm această carte esențială, mai trebuie ceva. Și anume, sprijinul financiar al Statului Român...

- Dar să nu trecem la alte întrebări fără a dezvălui publicului larg care ar fi, după D-voastră, caracteristicile cercetătorului ideal cu care ați dori să lucrați, căci, poate, studenții vor începe să se pregătească din primul an spre a fi apți de selecție într-un institut de cercetări.

- Inteligență, spirit creator, iubire pentru literatură (o profesiune total nerentabilă azi și nebăgată în seamă), putere de înțelegere și respect față de specificul (stilul) național, deschidere spre universalitate, în fine, conștiință morală și spirit critic.

- V-am auzit de multe ori invocând moralitatea ca trăsătură esențială a omului, dincolo de aptitudinile științifice și de stăruința în aprofundarea temelor abordate. Un înaintaș al nostru – N. Iorga – o considera, de altfel, fundamentală pentru oricine. Oare tematica actuală de cercetare a Institutului impusă de dumneavoastră înșivă în cei 13 ani de-acum împliniți de când ne sunteți Director, vă satisface? Ea nu acoperă, de fapt, decât o parte din deschiderile pe care, în mod normal, Institutul ar trebui să le aibă.

- Da și nu. Adică: mă satisface, dar nu în totalitate. Am putea să facem și altele, dar m-am gândit că trebuie să facem, înainte de orice, instrumentele fundamentale ale cercetării (dicționarele, edițiile științifice, cronologiile etc.). Fără ele, suntem condamnați să luăm totul de la început, confirmând, astfel, *adamismul* (boala spiritului mediteranean, despre care vorbește Ortega y Gasset.

- Dicționarul General al Literaturii Române*, asupra valorii căruia v-aș ruga să vă opriți câteva clipe, înțeleg că se încheie în anul următor, când se va tipări integral A-Z. Vă gândiți oare la o a III-a ediție, care să cuprindă în ea și derularea fenomenului literar în deceniul necuprins?*

- Nu doresc să vorbesc eu despre valoarea *DGLR*. Au vorbit alții, nu totdeauna favorabil. Numai de mamă n-am fost încă înjurat de publicistul daco-roman! Încolo... Eu doar l-am inițiat, l-am coordonat (ce pedeapsă!, ce ispășire!) și, în parte, l-am scris. Vreau să încheiem ediția a II-a. Las ediția a III-a în grija generației ce ne urmează. Să primească și ea botezul contestației...

- Există vreo temă dragă d-voastră care n-a fost cuprinsă, până acum, în planurile Institutului?

- Da, există. Există chiar multe. Să zicem, de pildă, tema *moralismului românesc*. Avem mari moraliști, cum avem mari poeți. Trebuie publicați și comentați. Aș vrea, apoi, ca tinerii din Institut să învețe să scrie *biografii*. În alt stil decât cel morocănos pozitivist...

- Ce părere ați avea de o temă ca Protuberanța literară românească dincolo de granițele țării înainte și după 1989*?*

- Am o părere bună, dar vă întreb: cine să facă această lucrare? Comparatiștii noștri? Ei au alte griji.

- În vechea desfășurare a vieții Institutului, până în 1989, exista un schimb cât de cât programat și subvenționat de Academie cu străinătatea, în care și tinerii cercetători puteau luau contact cu pulsul vieții științifice internaționale. Acum, schimburile se fac numai la vârf, dacă se fac și acolo, și nu cumva se realizează pe banii proprii chiar și de directori. Vedeți vreo schimbare în acest sens?

- Din motivele arătate mai înainte (fonduri inexistente, legături întrerupte între instituții, inexistente relații de grup, inerțiile grele ale administrației academice, în fine, egoismul individual etc.), aceste relații cu institutele de specialitate din străinătate sunt mai mult rapsodice. Am impresia că în tot Estul Europei se întâmplă acest lucru. Avem relații de colaborare bune cu cercetătorii de la Chișinău. Sunt, apoi, relații individuale cu specialiștii occidentali. Chiar când răspund la întrebările dumitale, mă pregătesc să-l primesc pe Dl Luciano Formisano, profesor la Universitatea din Bologna, specialist în Filologia romană, membru al Academiei dei Lincei. El va vorbi despre spiritul și formele literaturilor medievale. O temă care ne interesează. Avem, de asemenea, bune relații cu profesoara Giselle Vanhese, șefa Departamentului de Limbă și Literatură Română de la Universitatea din Cosenza.

- Există vreo șansă ca Institutul să devină, în mod efectiv, și de „teorie literară”?

- Există. Condiția este să apară teoreticienii literari care să facă și altceva decât a-i conspecta și imita orbește, necreator, pe alții.

- Știu că nu agreați decât ideea subvenționării doar de Stat, prin Academie, a Institutului. Dar cum s-a găsit acel ins care dorea să scoată o prelungire de ediție (o ediție nouă) a celor 250 de volume apărute sub egida Fundației Naționale pentru Știință și Artă, publicate sub patronajul D-voastră, nu vedeți posibilă și o subvenționare paralelă, particulară – măcar pentru sporirea salariilor tinerilor colegi, așa de mici?

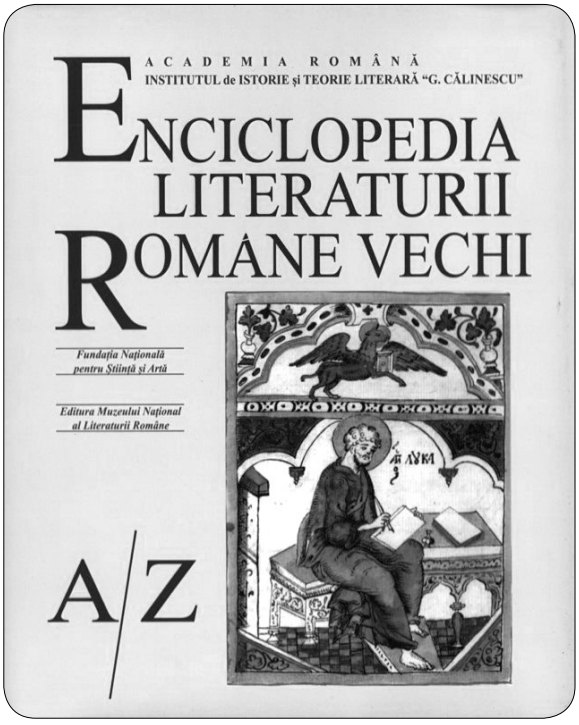
ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL de ISTORIE și TEORIE LITERARĂ "G. CĂLINESCU"
ENCICLOPEDIA LITERATURII ROMÂNE VECHI
Fundația Națională pentru Știință și Artă
Editura Muzeului Național al Literaturii Române
A/Z

- Este bună ideea, dar trebuie să-ți spun că *individul* despre care vorbești și-a pierdut, între timp, postul. Așa că utopia reimprimării colecției „Opere fundamentale” s-a prăbușit. Ghinion.

- V-ați plâns că edițiile din marii scriitori, nu mai vorbesc de cronologii, nu ajung la profesorii de limba și literatura română din țară și, cu atât mai puțin, la elevii din ultimul an de liceu și la studenți. Oare numai din cauza prețului mare? Nu cumva și din alte cauze, între care dezinteresul aproape general al învățământului de toate gradele față de cultura română? Cum s-ar putea schimba în acest sens ceva, ca măcar elevii din cursul primar să aibă în manuale scrierile marilor clasici din secolele al XIX-lea și al XX-lea, și nu, de pildă, Jurnalul unei puștoaice *și texte fără nicio valoare literară?*

- N-am, Dle Ionel Oprișan, nicio idee pozitivă în legătură cu chestiunea ridicată de dumneata. Și nici nu văd o schimbare rapidă și semnificativă în confuzia în care trăim. O confuzie, întâi, de valori și o imensă, grea confuzie morală. Nu avem încotro: să așteptăm să obosească inerția, confuzia, politicianismul de trei parale, spiritul de căpătuială, vrăjmășia cumplită dintre intelectualii nației. Să așteptăm renașterea spiritului creator.

- Au corespuns așteptărilor D-voastră tinerii în care, acum un deceniu, vă puneați mari speranțe?

- Am răspuns mai înainte: unii, da, și-au format deja o personalitate, au publicat studii, lucrează de zor la *DGLR*, la *Cronologia vieții literare românești postbelice* și ediții, alții mă injuriază prin gazete și pe *site*-uri, sau mă dau în judecată că nu le mai asigur sinecurile pe care le încasau de ani buni. Pot mărturisi că am o vastă experiență în această problemă. Sunt un om pățit – vorba lui Marin Preda. Dar nu un om resemnat, n-am devenit încă un spirit (total) mioritic. Încă o dată: aștept să obosească nedreptatea. În decembrie 1989, credeam că ea a decedat. Dar de unde... A înflorit, s-a instituționalizat.

- Totuși, poate există vreun gând care vă roade sau vreo aspirație pe care nu ne-ați împărtășit-o – fie și de frica de a nu v-o fura cineva. E locul s-o mărturisiți aici, ca încheiere a convorbirii noastre.

- Există gândul că ceea ce am putut face, împreună, în această epocă de criză morală și sub amenințarea crizelor economice succesive, am făcut. Și am făcut relativ bine, în spiritul patronului nostru, G. Călinescu. Am și alte idei, proiecte, inițiative, reverii, dar – pentru a nu ofensa grația lui Dumnezeu – nu le divulg. ▪

6 octombrie 2019

VICTOR SPINEI
Vicepreședinte al Academiei Române, președintele Secției de Științe Istorice și Arheologie
Vice President of the Romanian Academy, President of the Department of Historical and Archeological Sciences
e-mail: vspin@uaic.ro

O sărbătorire de referință

Abstract

La 30 ianuarie a.c., în Aula Academiei a avut loc o sesiune dedicată celor 70 de ani de existență pe care i-a împlinit Institutul de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu". În discursul rostit cu acest prilej, istoricul Victor Spinei, vicepreședinte al Academiei Române, evocă perioada tenebroasă în care a fost întemeiat Institutul condus, la vremea respectivă, de G. Călinescu, arătând însă că organizarea vieții academice și culturale a avut și de câștigat în epoca amintită, în pofida preceptelor ideologizante de atunci. Vorbitorul evidențiază realizările Institutului, oprindu-se mai ales la cele din prezent.

Cuvinte-cheie: Institutul de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu", cultură română, cercetare științifică

On the 30th of January, the Hemicycle of the Academy hosted a session dedicated to the 70 years of existence of the "G. Călinescu" Institute of Literary History and Theory. In his address on this occasion, historian Victor Spinei, Vice president of the Romanian Academy, evoked the dark period when the Institute was established under G. Călinescu's leadership, showing that the academic and cultural life nevertheless benefited from this, despite the ideological precepts of the time. The speaker highlighted the achievements of the Institute, especially those of the present.

Keywords: "G. Călinescu" Institute of Literary History and Theory, Romanian culture, scientific research

Este de apreciat faptul că, la anumite momente aniversare, comunitatea academică își rezervă timp pentru un popas bilanțier vizând evoluția și împlinirile unor instituții de referință de pe eșichierul cultural și științific al țării. Fără nicio îndoială, Institutul de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu" din Capitala țării merită din plin o prospectare penetrantă a realizărilor sale, nu din rațiuni birocratice, ci spre a servi drept exemple altor institute de cercetări cu profil apropiat.

Momentul de creare a Institutului corespunde uneia dintre cele mai negre perioade ale istoriei noastre contemporane, atunci când regimul comunist s-a instalat, în umbra tancurilor sovietice, la cârma Statului Român, consolidându-și autoritatea pe plan intern și extern. A fost epoca represaliilor atroce asupra tuturor păturilor sociale, soldate cu un prelung cortegiu de victime și cu reforme instituționale destabilizatoare.

În istorie însă nu au existat aproape niciodată epoci eminamente cenușii sau luminoase.

Riscând acuza contaminării cu nostalgii pentru un regim defunct pretutindeni dezavuat, dar în spiritul accederii spre obiectivitate, legitim la un reprezentant al scrisului istoric, mă simt obligat să recunosc – dând Cezarului ce-i al Cezarului – că organizarea vieții academice prin crearea de instituții specializate a constituit o măsură care s-a dovedit și se dovedește încă benefică pentru progresul științei și culturii naționale. Nu este un secret pentru nimeni că reformele respective fuseseră compilate (termen devenit astăzi stânjenitor pentru mulți) după model sovietic – nici el original, ci adaptat după prototipuri occidentale mai vechi. Dincolo de multiple disfuncționalități, cauzate de intruziunea unor precepte ideologizante, institutele s-au dovedit în timp focare viguroase pentru sfera cercetărilor teoretice și practice, perenitatea lor în multe țări din Răsăritul Europei fiind probatorie în acest sens. În esență, nu tot ce s-a realizat în statele totalitare a fost negativ, după cum nu tot ce și-a aflat geneza în regimurile democratice s-a dovedit pozitiv.

Fără nicio îndoială, prosperarea instituțiilor de orice fel este inseparabil legată de valoarea și autoritatea conducătorului lor. Institutul de Istorie și Teorie Literară a avut șansa să-l aibă ctitor și director pe G. Călinescu, pe care nu am avut ocazia să-l cunosc decât din lectura monografiilor dedicate lui Eminescu și din „măiastra carte" consacrată istoriei literaturii române. Am avut însă privilegiul de a-l cunoaște, în diverse ipostaze, pe actualul director al așezământului, acad. Eugen Simion. În junețe, rubrica sa din „România literară" mi-a fost hrană spirituală de predilecție, la fel ca *Jurnalul parizian* – indubitabil, o capodoperă pentru memorialistica elevată, în care se lasă decriptat cu nonșalanță și cu o sinceritate bine temperată.

În calitate de cercetător și cadru didactic la Iași, dar mai cu seamă ca membru al Academiei, mi s-au dezvăluit numeroase alte fațete ale personalității Domniei Sale.

Este cu totul meritoriu pentru modul în care a conceput și a gestionat rosturile Institutului – unde a fost mai întâi cercetător, iar din 2006 director –, drenate în direcția muncii în colective compacte, în vederea asamblării lucrărilor de anvergură, enciclopedii, dicționare, ediții critice, aproape imposibil de fructificat individual. Din acest punct de vedere, a ilustrat axioma filosofului stoic latin Seneca cel Tânăr, potrivit căruia „conducerea e o datorie, nu o domnie". I-au trebuit, desigur, tenacitate și rigoare exemplară pentru a închega echipele de cercetători, știut fiind că, la români, nu munca în colectiv este cea care reprezintă calitatea prețuită. Exemplul Domniei Sale și al cercetătorilor

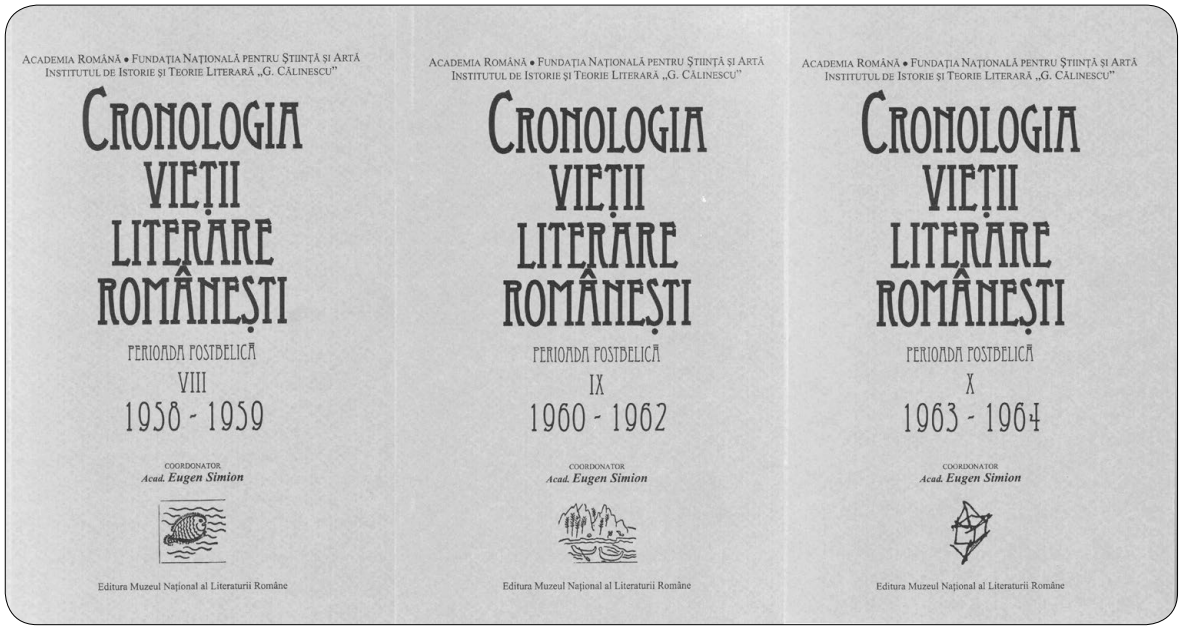
Academia Română • Fundația Națională pentru Știință și Artă
Institutul de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu"
Cronologia vieții literare românești
Perioada postbelică
VIII
1958 - 1959
Coordonator
Acad. Eugen Simion
Editura Muzeul Național al Literaturii Române
Academia Română • Fundația Națională pentru Știință și Artă
Institutul de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu"
Cronologia vieții literare românești
Perioada postbelică
IX
1960 - 1962
Coordonator
Acad. Eugen Simion
Editura Muzeul Național al Literaturii Române
Academia Română • Fundația Națională pentru Știință și Artă
Institutul de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu"
Cronologia vieții literare românești
Perioada postbelică
X
1963 - 1964
Coordonator
Acad. Eugen Simion
Editura Muzeul Național al Literaturii Române

Institutului, pe care nu contenesc să-l difuzez, ar trebui reiterat în cât mai multe unități academice din țară, fiind notoriu că toate marile culturi de pe Mapamond sunt generatoare de astfel de instrumente de lucru, de natură să faciliteze performanțele cărturărești de nivel înalt.

Mi-aș mai permite să evoc, cu totul tangențial, și alte valențe ale demersurilor acad. Eugen Simion, indubitabil, cel mai strălucit președinte pe care l-a avut până în prezent Academia Română după Revoluție. I se datorează foarte multe inițiative extrem de relevante: editarea, cu o ritmicitate neostoită, a enciclopediilor, a dicționarelor, a tomurilor din seria „Opere fundamentale", coordonarea colocviilor internaționale „Penser l'Europe", impunerea sărbătoririi zilei de naștere a lui Mihai Eminescu drept Zi a Culturii Naționale, sprijinirea constantă a literaților din Basarabia etc. etc. Detalieri în această privință nu cred să fie necesare, întrucât ele sunt binecunoscute tuturor și vor fi menționate, desigur, și în alte luări de cuvânt.

Din anumite conclavuri, unde discuțiile nu converg întotdeauna spre aspecte strict epistemologice, a răzbătut amprentarea directorului Institutului de Istorie și Teorie Literară cu pecetea vanității excesive. Nu-mi amintesc reacția avută la auzul unei asemenea etichetări, dar mă grăbesc să susțin aici, și nu din complezență, că un erudit lipsit de ambiție și orgoliu nu va fi capabil să acceadă spre performanțe savante de înaltă ținută.

Cu toate că am parcurs numeroase lucrări ale acad. Eugen Simion și i-am audiat multe conferințe, totdeauna tezaurizând o documentație caleidoscopică și evidențiind un stil ales și original – cu nimic inferior celui al magiștrilor săi îndelung elogiați, E. Lovinescu și G. Călinescu –, n-aș cuteza să mă aventurez în considerații cu tentă literară asupra unei opere arborescente, cu multiple implicații. Mi-aș permite, totuși, să observ o anumită incongruență între temperamentul impetuos și posesiv al savantului, etalat în anturaje publice, și echilibrul, sobrietatea și nuanțările verdictelor formulate în opera scrisă. Chiar și la clasici, despre care se sugerase că ar avea un iz de anticariat, criticul Eugen Simion detectează frapante semnificații, neîntrezărite de cei ce l-au precedat în analize.

Prospectându-i implicările într-o vastă suită de activități, păstrez senzația că este împovărat de consistente energii rămase necheltuite. Nu aș fi surprins dacă, într-un anumit moment, așezământul pe care îl conduce se va numi Institutul de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu-Eugen Simion".

La mulți și buni ani colectivului Institutului sărbătorit!

La mulți și buni ani, Domnule academician Eugen Simion! ▪

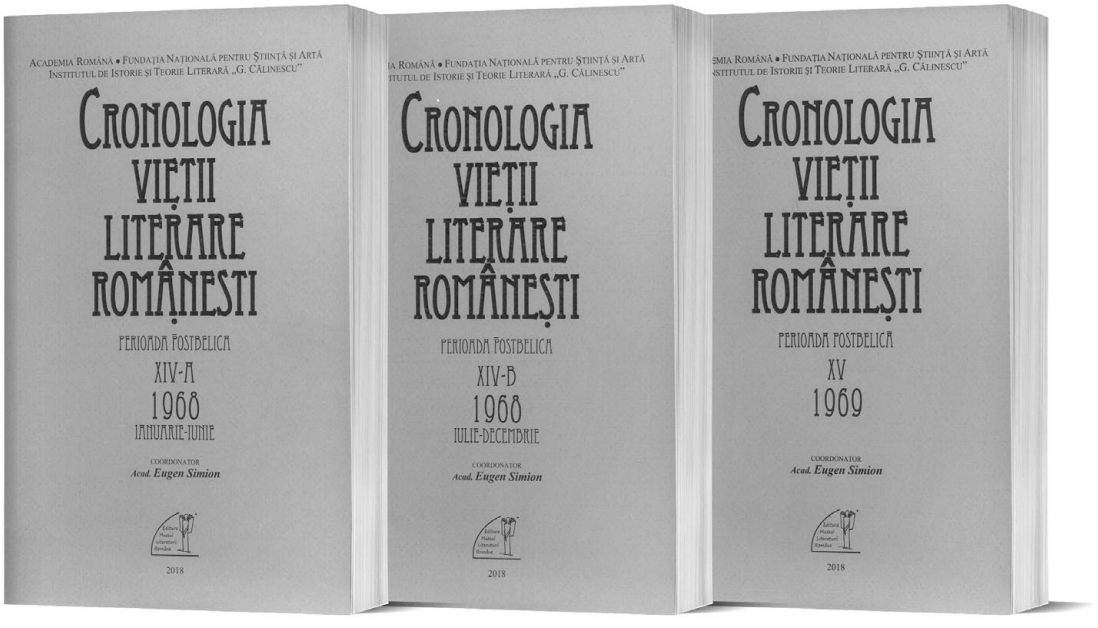

EUGEN SIMION
Academia Română, preşedintele Secţiei de Filologie şi Literatură,
directorul Institutului de Istorie şi Teorie Literară „G. Călinescu”
Romanian Academy, President of the Philology and Literature Section,
Director of the "G. Călinescu" Institute for Literary History and Theory
e-mail: eugen.simion@fnsa.ro

Fără cultură, o națiune este vulnerabilă. Şi dispare, cu timpul, din istorie

Abstract

Această expunere, susținută la sesiunea din 30 ianuarie a.c., de la Academia Română, consacrată aniversării Institutului de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu”, aduce un omagiu atât cărturarului al cărui nume a devenit o emblemă a cercetării umanistice românești, cât și celor care au slujit, de-a lungul timpului, cu pricepere și devotament, așezământul cultural întemeiat în 1949. În continuare, este prezentată dimensiunea națională pe care o cuprind proiectele Institutului, subliniindu-se faptul că limba, istoria și literatura constituie discipline esențiale pentru identitatea noastră.

Cuvinte-cheie: Institutul de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu”, identitate națională, literatură, cercetare

This exposé, presented on the 30th January at the Romanian Academy session dedicated to the anniversary of the "G. Călinescu" Institute of Literary History and Theory, brings homage to the scholar whose name has become an emblem of the Romanian research in humanities, as well as to those who have served throughout time, with expertise and loyalty, the cultural establishment set up in 1949. Next, the national dimension of the projects of the Institute is presented, also highlighting the fact that language, history and literature are essential subjects of our identity.

Keywords: "G. Călinescu" Institute of Literary History and Theory, national identity, literature, research

Doamnelor și Domnilor,

Institutul „G. Călinescu” împlinește 70 de ani de la fondarea lui. Este, desigur, pentru noi, cercetătorii – cei care sunt astăzi și cei care au lucrat în cadrul lui –, un moment de satisfacție. Dar și de reflecție. Satisfacție că, iată, acest institut a rezistat, trecând printr-o lungă istorie (deloc senină), și a reușit să-și formeze și să-și păstreze reputația științifică și morală. Reputația și-a căpătat-o de la început, datorită fondatorului său, Profesorul G. Călinescu, ajuns aici după ce fusese eliminat de la Catedra de Istoria Literaturii Române a Universității din București. Autoritățile politice de atunci se temeau de prezența lui în Amfiteatru și l-au scos de la catedră, împreună cu toți asistenții săi. Moment dramatic, uitat azi de cei care se grăbesc să-l condamne pe G. Călinescu pentru unele concesii făcute de el, în anii ’50, pentru a supraviețui. Păcat! Adevărul trebuie spus, totdeauna, până la capăt, pentru ca el să fie convingător. Omul este o totalitate, nu doar o parte, iar opera lui

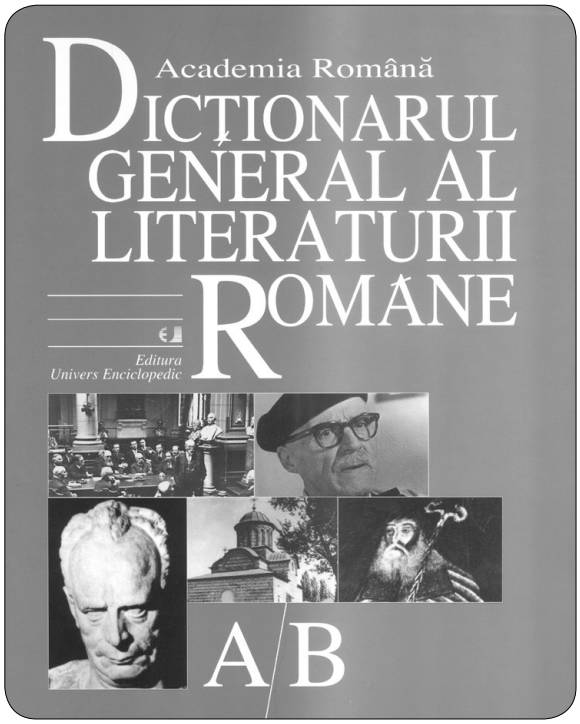

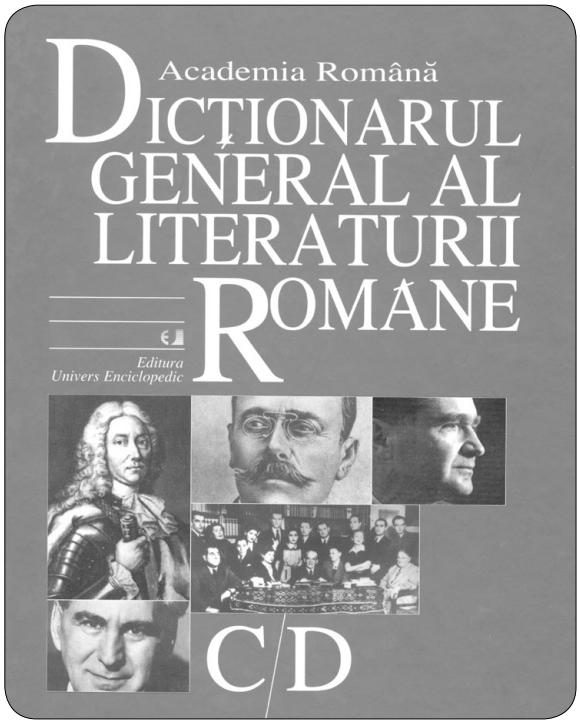

este, iarăși, o totalitate, un sistem integral de valori, un univers, nu o parte detașabilă, oricând discutabilă. Spun, acum, aceste lucruri comune (sau care ar trebui să fie comune, la îndemâna tuturor și în practica tuturor celor care judecă istoria și personajele ei), pentru că, de multe ori, în ultimele decenii, G. Călinescu este judecat nu după *Istoria literaturii române...*, *Viața și opera lui Mihai Eminescu*, *Viața lui Ion Creangă*, *Enigma Otiliei* și *Bietul Ioanide* (scrierile lui capitale, fundamentale și pentru cultura română), ci mai totdeauna după articolele lui (cu adevărat regretabile) din anii '50.

Nu-i vorba de a le ignora nici pe acestea din urmă atunci când vrem să facem profilul moral și intelectual al unei mari personalități (cum este, în mod cert, G. Călinescu), ci – încă o dată – de a-l citi și judeca în și prin *totalitatea* scrierilor sale. Cu alte cuvinte, de a spune adevărul, tot adevărul despre el și istoria prin care a trecut. Și în cazul lui, și al generației sale (prima generație postlovinesciană de critici), generația unor mari critici, trecuți – toți –, după 1945, prin *furcile caudine* ale unei istorii dure. Mă gândesc, în afară de G. Călinescu, la Șerban Cioculescu, la Vladimir Streinu, la Perpessicius și la alții, pe care istoria postbelică i-a nedreptățit. Asta, ca să folosesc o vorbă blândă. Din aceeași generație fac parte și filosofii Constantin Noica și Mircea Vulcănescu și încă mulți alții, profesori și ucenicii lor. Unii dintre ei au fost trimiși în detenție, altora li s-a interzis să publice decenii de-a rândul. Ce-i extraordinar în biografia acestei generații greu lovite, repet, de o istorie bezmetică și violentă este faptul că, pe la mijlocul anilor '60, când represiunea politică și ideologică s-a diminuat într-o oarecare măsură, supraviețuitorii acestei generații (împreună cu mulți din generația următoare – generația lui Al. Piru, Adrian Marino) au revenit în cultură și au lăsat urme adânci. G. Călinescu n-a fost băgat în pușcărie, nu i s-a interzis nici să publice, este adevărat, dar *Istoria...* lui n-a putut fi retipărită cât timp autorul a trăit (a apărut în ediția a II-a, după 41 de ani), iar romanul lui cel mai bun – *Bietul Ioanide* – a putut apărea după ce a trecut – cu greu, foarte greu – prin chinurile cenzurii. Iar când a fost publicat, vigilenta critică ideologică nu s-a resemnat și l-a criticat cu duritate.

Fără cultură, o națiune este vulnerabilă.
Și dispare, cu timpul, din istorie

Doamnelor și Domnilor,

Aș avea multe lucruri de spus despre acest subiect bogat în fapte și în atitudini. Dar nu este locul potrivit și nici timpul nu are răbdare cu noi. Să spun doar atât:

a) După 1989, G. Călinescu a fost – alături de Arghezi, Sadoveanu, Preda, Nichita Stănescu și Marin Sorescu – a fost, zic, scriitorul care a stimulat cel mai mult pe revizioniștii morali ai epocii. În sensul că a fost insultat, culpabilizat, minimalizat cum nu se mai poate, pe scurt, autorul *Istoriei...* din 1941 a fost subiect predilect pentru polemiștii noștri cu metehne înjositor balcanice. În această zonă morală (nu geografică, nu spirituală), *până și zeii sunt destrăbălați*, scrie undeva Cioran.

b) Scăpat, totuși – cu greu, dar salvat –, din ghearele procurorilor morali postcomuniști, G. Călinescu continuă să fie, azi, contestat, de o parte a inteligheției românești, pentru poziția lui critică. Ceea ce, la prima vedere, intră în ordinea firească. Nu este o regulă ca un critic și teoretician literar să aibă totdeauna dreptate. Oricând poate să apară un alt punct de vedere asupra literaturii, a criticii și teoriei literare. G. Călinescu însuși respinge, încă tânăr fiind, *teoria mutației valorilor estetice*, apoi recunoaște în autorul ei, E. Lovinescu, pe *cel mai mare, dacă nu unicul critic român*. În 1941, aduce obiecții serioase operei lui și-i face un portret plin de contraste. „Cine mă iubește spiritual – scrie el în stilul paradoxal cunoscut – se desparte de mine." Am putea adăuga: să se despartă, dar depinde cum. Ca un ucenic care își caută calea proprie sau ca un subordonat cu simțurile pline de otravă și cu credința că orice faptă bună trebuie pedepsită?

În cazul pe care îl evoc acum este, însă, vorba de altceva, și anume de ideile lui G. Călinescu despre *specificul național* și de principiile „naționalist-estetice" prăfuite, caduce și primejdioase, cum cred cei care îl citesc (strâmb) blocați în fantasmele lor globalizante și în ambițiile lor internaționaliste – foarte provinciale. Ei reclamă *reideologizarea* criticii și teoriei literare, eliminarea din ecuația literaturii a elementului național și a esteticului... Dacă este bine să facem așa, ce mai rămâne, mă întreb și vă întreb, din literatura română și din critica și teoria literară? Dar cu modelul „romantic naționalist estetic" reprezentat de G. Călinescu, marele Satan al criticii românești? Vă las să judecați singuri. Eu mă limitez să spun – să repet, în fapt – ceea ce am spus cu alt prilej: *G. Călinescu n-a avut și, din nefericire, nu are nici azi istoria pe care geniul său critic o merită*.

Doamnelor și Domnilor,

Sub auspiciile spiritului călinescian, Institutul ce-i poartă, azi, numele a străbătut cel puțin două epoci, două tipuri de mentalitate, două regimuri politice, pe scurt, *două istorii*. N-a ieșit din ele cu mâinile goale. Și, cu voia d-voastră, nici în ultimele decenii n-a stat degeaba. Ca dovadă sunt proiectele la care Institutul „G. Călinescu" s-a angajat și pe care, în parte, le-a dus la capăt. Au fost amintite de cei care au vorbit înaintea mea. Aș nota, la rândul meu, câteva, începând cu lucrările lui G. Călinescu însuși, cât timp a fost în fruntea Institutului. Direct sau indirect, Institutul este complice în realizarea lor. Aș cita, între altele, multe dintre scrierile publicate în deceniile 6 și 7 ale veacului trecut. Remarc *Istoria literaturii române* – ediție academică – sub direcția lui, din care au apărut trei volume. Al patrulea, deja redactat, s-a pierdut, din păcate, în circumstanțele obscure de la începutul anilor '90. Este vorba de o istorie construită pe o bogată documentație (în bună parte, inedită), întocmită de cercetătorii pricepuți și devotați. Aș mai cita și alte lucrări valoroase din punct de vedere istoriografic, cum ar fi: *Documente și manuscrise literare* (5 volume), *Dicționar cronologic al literaturii române*, *B.P. Hasdeu și contemporanii săi români și străini (corespondență primită și trimisă)* (3 volume), *I.L. Caragiale în conștiința contemporanilor săi*, *Bibliografia I.L. Caragiale în periodice (1852-1912)*, *Bibliografia relațiilor literaturii române cu literaturile străine* (10 volume), *Bibliografia analitică a literaturii române vechi*.

Toate acestea și, de bună seamă, altele,

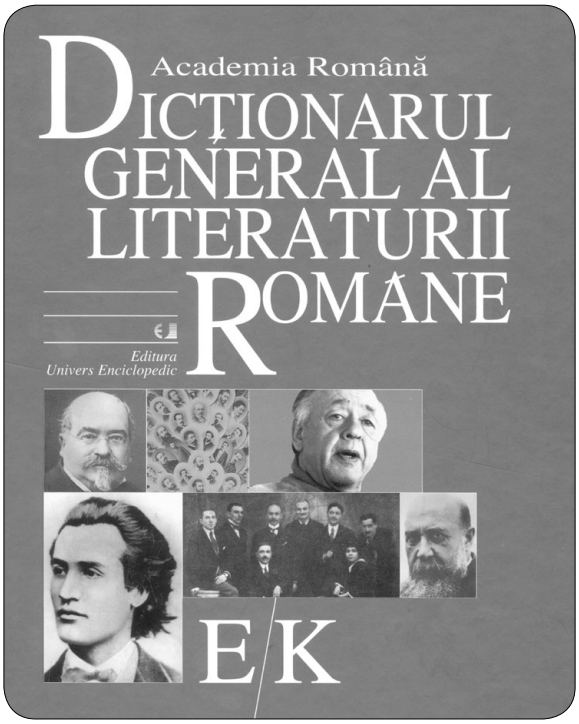

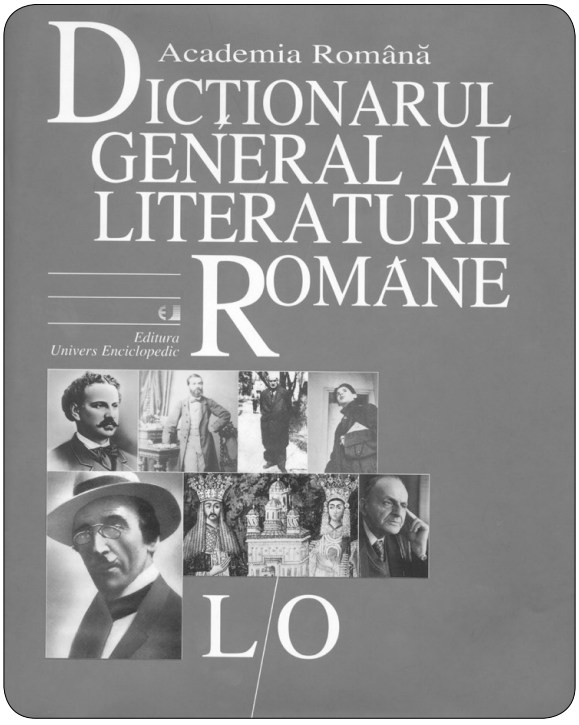

întocmite cu osârdie și publicate înainte de 1990, au adus, repet, reputația științifică a grupului de cercetători format în jurul personalității fascinante a lui G. Călinescu. El recomanda, după cum se știe, ca literatura trecutului să fie citită din perspectiva estetică a prezentului. Cu alte cuvinte: să-i citim pe Anton Pann și pe Văcărești din perspectiva poeziei lui Arghezi și Barbu, pe Conachi (aici, perspectiva se răstoarnă) din unghiul lui Petrarca sau, răsturnând din nou mașina timpului, din perspectiva poeziei erotice a lui Eminescu. Tot G. Călinescu a adus critica estetică în critica istorică, și trebuie spus că punctul său de vedere a câștigat în literatura românească. În fond, noi, cei de azi, ne ținem de acest transfer, pe care E. Lovinescu nu-l acceptă. Trecând peste alte teme, situații, istorii din istoria bogată a Institutului „G. Călinescu", vreau să aduc, azi, omagiul meu cercetătorilor din trecut care, după o vorbă bisericească, *s-au ostenit* în câmpul plin de necunoscute al istoriei literaturii române, câteva decenii (șapte) de-a rândul. Chiar dacă nu toți au respectat modelul lui G. Călinescu, este sigur că l-au avut în minte (în ambițiile lor intelectuale) și au lucrat sub auspiciile lui. Vreau, de asemenea, să aduc omagiul și recunoașterea – a mea și a celor ce suntem, azi, în Institut – profesorilor care s-au succedat, în deceniile anterioare, la conducerea Institutului și l-au impulsionat cu știința și prestigiul lor. Nu pot să uit, de bună seamă, Academia Română, sub auspiciile căreia Institutul a funcționat și funcționează și astăzi.

Doamnelor și Domnilor,

După 1990, Institutul pe care îl sărbătorim azi a trecut, și el – ca toate entitățile academice –, prin răsturnările, tulburările, anxietățile, incertitudinile specifice epocilor în schimbare. N-aș vrea să vorbesc acum de ele. Aparțin, deja, trecutului. Istoria nu este niciodată liniștită, liniară. Dacă ne gândim bine, istoria este totdeauna în criză și, vrem, nu vrem, trebuie să ținem seama de ea. Cine citește presa, scrierile și biografiile oamenilor din *epoca junimistă* observă ușor că istoria nu era deloc senină, bine așezată. Dimpotrivă. A apărut, din fericire, Maiorescu și a pus ordine în cultură, dându-i statornicie și o bună orientare, sub veghea esteticului. Sau, vorbind de marea epocă de creație dintre cele două războaie mondiale, am putea crede că, fiind atât de rodnică în sferă

umanistică, a fost o epocă *bine așezată*, fără mari controverse, fără angoase, *o epocă goetheană* (în sens figurat, desigur)... Dar nu-i deloc așa. Este, dimpotrivă, o epocă dramatică, sfâșietoare, deprimantă de multe ori pentru cei care o prezintă în confesiunile lor. Și, totuși, în aceeași perioadă, cultura română – la toate palierele ei – s-a sincronizat cu mișcarea de idei din lume și s-a afirmat printr-un număr mare de valori spirituale de prim-ordin.

Doamnelor și Domnilor,

În ultimele două decenii, ceva s-a schimbat în mentalitatea Institutului nostru. Sau, mai corect, am încercat să schimbăm ceva în strategia acestui important centru de cercetare fundamentală și, fatal, în mentalitatea cercetătorului care, vrea, nu vrea, trebuie să se adapteze formelor și exigențelor societății postmoderne. Am reușit? Ca să fiu sincer până la capăt, răspunsul corect este: *și da, și nu*. Am reușit, întâi, să regândim proiectele noastre și să le dăm o dimensiune națională, în funcție de necesitățile culturii. Ideea de la care am pornit și de care încercăm să ne ținem și azi este că un institut de cercetare academic este un loc unde se *lucrează în grup*. Și că un proiect de cercetare, odată pornit, trebuie dus la capăt într-un timp rațional posibil. Nu trebuie amânat la infinit sau abandonat, cum s-a întâmplat de multe ori în trecut. Apoi, sunt teme prioritare într-o cultură și spre acestea trebuie să ne îndreptăm. Cum secolul al XX-lea se apropia, în 1994-2000, de sfârșitul lui, iar secolul al XXI-lea bătea, ca să spunem așa, la ușa destinului nostru cultural, m-am gândit să nu ne apuce anul 2000 fără a avea un *Dicționar General al Literaturii Române*. Și l-am pornit cum am putut. N-a fost ușor. S-au supărat, mai întâi, vechii cercetători, pe motiv că a face un dicționar este prea puțin – aproape degradant – pentru știința și talentul lor. N-au fost încântați nici tinerii veniți după 1989 în Institut. Cum, ei, spirite instruite și libere, cu vederi globaliste, în pas cu *inteligența artificială*, să se ocupe de mărunții poeți și prozatori sămănătoriști sau de poeții minori din vremea lui Bolintineanu și Alecsandri?! Mai tare decât ei s-au arătat iritați, ultragiați revizioniștii morali din anii '90, în fine, scepticii de serviciu din viața noastră culturală. Îmi amintesc că, atunci când s-a aflat că pregătim un dicționar general al literaturii, au apărut în presă articole în care proiectul nostru era numit *Canalul Dunăre-Marea Neagră al literaturii*, *proiect ceaușist*, *proiect faraonic* etc. Cum a fost tratat, în această stare de spirit, inițiatorul și coordonatorul acestui proiect – nu vă spun. Mă rușinez să vă spun. Oricum, n-a fost deloc răsfățat. Trecem.

Doamnelor și Domnilor,

Dicționarul General al Literaturii Române a trenat câțiva ani buni, dar – în cele din urmă – el a fost dus la capăt. Din 2004 până în 2009 au apărut, rând pe rând, cele șapte volume, apoi, în 2012, un compendiu în două volume, și, acum, când vorbim despre această mică aventură în lumea literelor daco-romane, Institutul „G. Călinescu" – în colaborare cu Institutul „Al. Philippide" din Iași și Institutul „Sextil Pușcariu" din Cluj-Napoca – pregătește a doua ediție, sensibil îmbogățită, revăzută, din *Dicționarul General al Literaturii Române*. Zilele acestea a apărut volumul al V-lea și, până la sfârșitul anului 2020, vom fi gata pentru tipar, sper, cu celelalte trei volume din cele opt prevăzute.

Vă spun toate acestea nu spre a ne lăuda (nici, se înțelege, pentru a ne văita), ci pentru a scoate o mică morală din această fabulă. Și anume: un institut academic (adică un institut de cercetare fundamentală din sferă umanistică) trebuie să aibă grijă de limba, istoria și literatura română și să vină în întâmpinarea necesităților lor. În ceea ce mă privește, am socotit că nu-i bine pentru români ca ei să intre în secolul al XXI-lea fără a avea un dicționar în care să fie incluși toți cei care au scris și scriu în limba română. Și scriu bine. Este motivul pentru care – îmi permit să mă confesez –, în 2006, atunci când mi-am încheiat mandatul de președinte al Academiei Române, m-am dus la Institutul „G. Călinescu", să termin ceea ce începusem – dicționarul citat, un instrument de lucru imperios într-o națiune

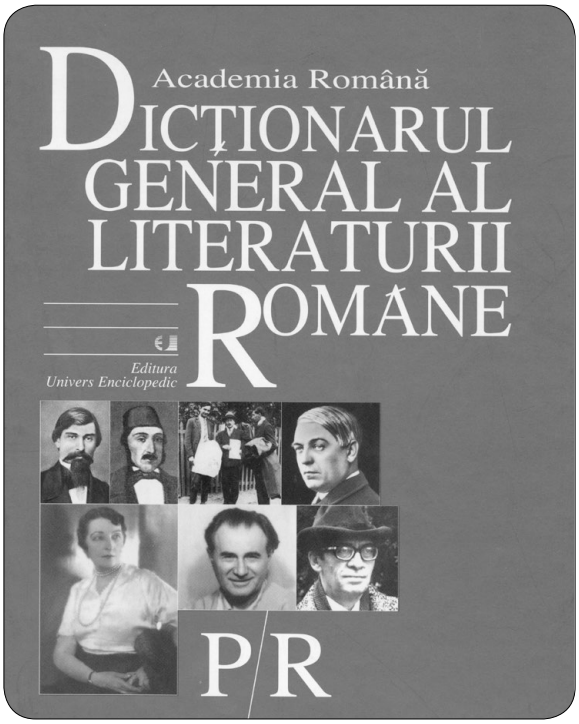

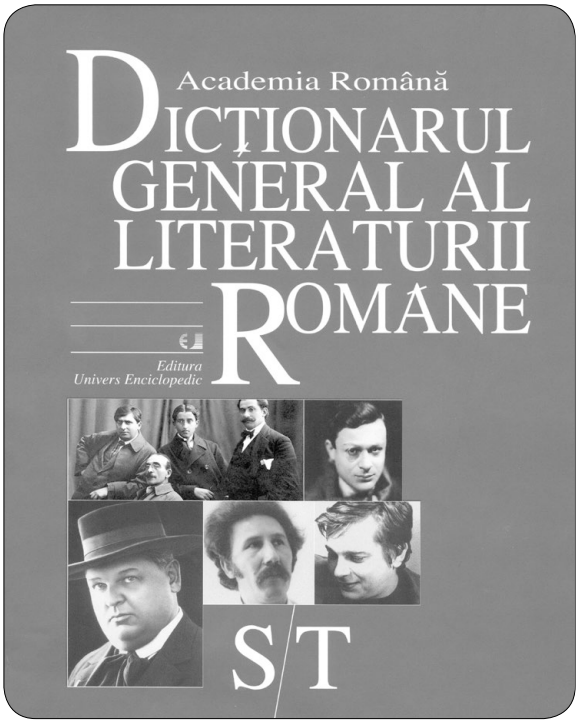

culturală.

Țin să mulțumesc, cu acest prilej festiv pentru noi, tuturor celor care au pus știința, talentul și iubirea lor pentru literatura română, de azi și de ieri, în slujba acestei lucrări esențiale, după gustul și priceperea mea. Poate nu o lucrare faraonică, așa cum s-a zis de către sceptici și răuvoitori, dar o operă de încredere și de durată. În sinea mea, doream s-o dedicăm (și o dedicăm, ca atare) celor o sută de ani de când Românitatea s-a unit cu toate provinciile ei istorice. Poate ar trebui să vă spun că, în *Dicționarul General al Literaturii Române*, sunt incluși scriitori din toate provinciile unde se vorbește limba română și, în genere, acolo unde cineva scrie (și scrie, repet, bine) în limba română, servind, în acest fel, țara și limba lui de origine...

Doamnelor și Domnilor,

Rațiuni similare ne-au îndemnat să continuăm seria de *Opere fundamentale*, începută în anul 2000. Am ajuns, azi, la 250 de volume. Unele dintre ele (nu puține) sunt pregătite în Institutul „G. Călinescu". Ediții integrale, științifice din clasicii noștri și clasicii (în perspectivă) ai modernității noastre. De la cronicarii moldoveni la Nichita Stănescu și Marin Sorescu, în această colecție de tip *Pléiade* se află toți (sau aproape toți) scriitorii esențiali. Poporul român merita și merită, în continuare, acest dar. Are pe ce și pe cine a se sprijini în momentele lui de descurajare și confuzie. Iată, l-am publicat, cu toate scrierile sale, în șapte volume masive, pe Eminescu, apoi pe I.L. Caragiale (în cinci volume), pe Creangă și Slavici, pe Ioan Budai-Deleanu, am tipărit anul trecut, în patru volume, textele fundamentale ale *Școlii Ardelene* (ediție întocmită de Institutul „Sextil Pușcariu"), pe Ibrăileanu și Lovinescu, pe N. Iorga și, evident, pe G. Călinescu (12 volume, cu toată opera lui publicistică). Nu i-am uitat, desigur, pe Arghezi, Blaga, Ion Barbu, Macedonski, Alecsandri ș.a. Ei și ceilalți, pe care nu-i mai citez, constituie spiritualitatea și exprimă identitatea noastră culturală națională...

Sunt și alte lucrări care merită a fi semnalate: *Enciclopedia literaturii române vechi*, *Cronologia vieții literare românești postbelice* (au apărut, până acum, circa 30 de volume), apoi cărțile individuale ale cercetătorilor din Institut.

Fără cultură, o națiune este vulnerabilă.
Și dispare, cu timpul, din istorie

Un proiect („Prezervarea și valorificarea patrimoniului literar românesc folosind soluții digitale inteligente pentru extragerea și sistematizarea de cunoștințe”) câștigat de Institut (în colaborare cu Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu, Institutul Național de Cercetare-Dezvoltare în Informatică din București, Universitatea Politehnică din București) pregătește acum digitalizarea *Dicționarului General al Literaturii Române* și a *Cronologiei vieții literare postbelice*... Tinerii mei colaboratori m-au convins pe mine (*om de hârtie*, cum zicea Barthes) că digitalizarea poate facilita accesul marelui public la scrierile noastre. Așa că mi-am călcat, cum se zice, pe inimă și mi-am înfrânt suspiciunile...

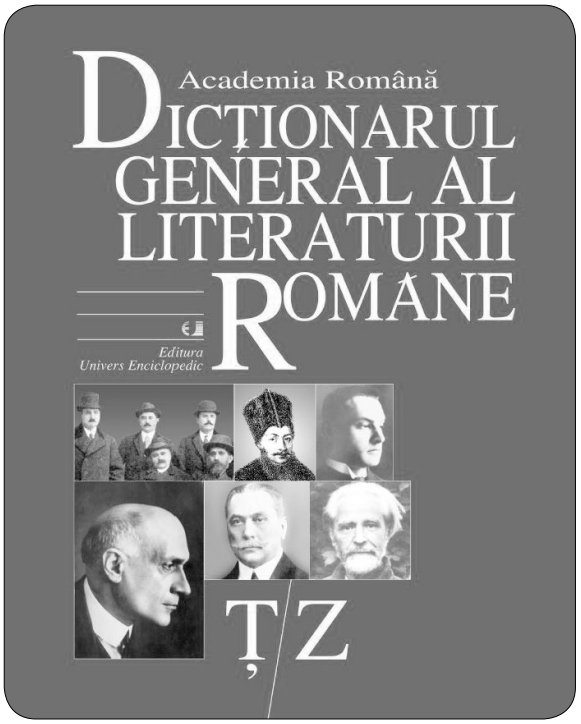

Doamnelor și Domnilor,

N-am vorbit, aici, despre ceea ce vrem să facem și nici despre ceea ce ar trebui să facă autoritățile românești pentru noi. *Noi*, ca instituție de cercetare fundamentală, nu ca indivizi. Lăsăm tema pentru altă dată. În câteva fraze, aș vrea, totuși, să amintesc următoarele celor care stabilesc în această țară *politicile culturii*:

1. Să înțeleagă faptul că, fără cultură, o națiune este vulnerabilă. Și dispare, cu timpul, din istorie.

2. Că limba, literatura și istoria sunt discipline esențiale pentru identitatea noastră. Și că ele trebuie protejate, stimulate și sprijinite. Să avem grijă cum le prezentăm în școală. Cine se uită, azi, pe manualele de literatură sau de istorie (alcătuite după programa școlară în vigoare) cu greu poate afla de unde venim noi, românii, cine suntem și spre ce ne îndreptăm. E bine?

3. Să mai zic, în încheiere, că nu putem avea o cercetare puternică, sincronică, eficientă dacă tot facem reforme și îi remunerăm pe cercetători în așa chip încât tinerii să nu se apropie de cercetare, iar cei vechi să plece, întristați de lipsa de respect ce li se arată... Este cineva în țara aceasta care să ne întrebe și să audă ceea ce noi spunem despre limba, istoria, literatura și, în genere, despre *umanioarele* românești? ▪

28 ianuarie 2020

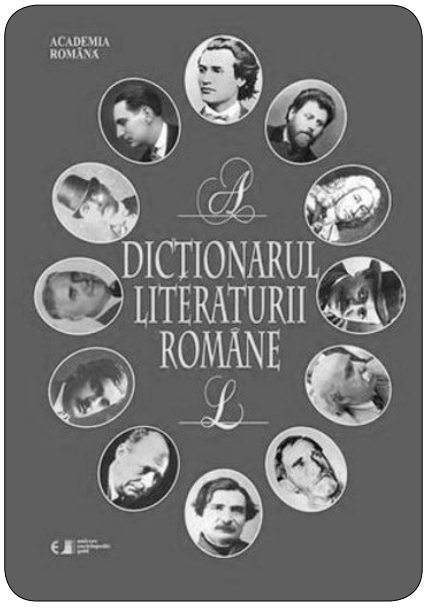

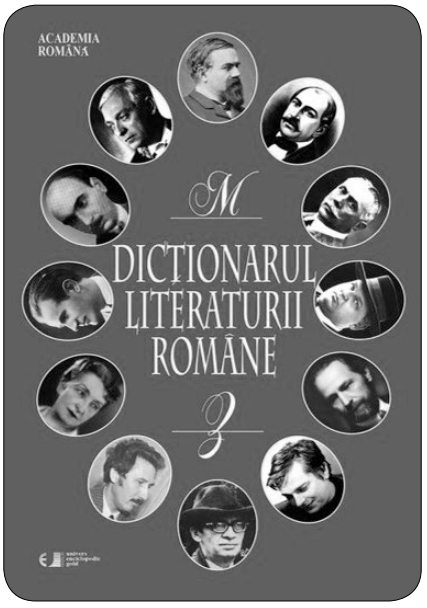

BIANCA BURȚA-CERNAT
Institutul de Istorie şi Teorie Literară „G. Călinescu", Academia Română
"G. Călinescu" Institute for Literary History and Theory, Romanian Academy
e-mail: bianca.cernat2015@gmail.com

Panait Istrati – de la Paris la Viena

Abstract

Articolul de față reconstituie un episod din existența lui Panait Istrati – cele două luni petrecute la Viena la sfârșitul anului 1929 –, pornind de la diferite surse documentare, între care corespondența autorului cu prieteni din lumea literară precum Romain Rolland, Romulus Cioflec, Camil Petrescu, scriitorul olandez A.M. de Jong sau criticul suedez Ernst Bendz.

Cuvinte-cheie: biografie, criză, Viena, Occident

Cet article se propose de reconstituer un épisode de l'existence de Panaït Istrati – les deux mois qu'il a passés à Vienne, à la fin de l'année 1929 –, en se fondant sur différents documents parmi lesquels la correspondance entretenue par l'auteur avec des amis du monde littéraire tels que Romain Rolland, Romulus Cioflec, Camil Petrescu, l'écrivain hollandais A.M. de Jong ou bien le critique suédois Ernst Bendz.

Mots-clés: biographie, crise, Vienne, Occident

Revenit la Paris la mijlocul lui octombrie 1929[1], după trista experiență din România, Istrati găsește (și aici) o atmosferă dezolantă. Prietenul bolnav pe care îl găzduise luni întregi (Bernard Feldstein) părăsise „blestematul atelier din Avenue des Ternes": internat în spitalul Lariboisière, se împușcase, punând capăt unei „vieți mizerabile", „pline de iluzii și de neant" („Lucrurile lui sunt încă aici și asta-mi ucide inima. Rareori am iubit un om atât de total")[2]. S-a întors din România cu datorii în valoare de zeci de mii de franci – contractate în contul drepturilor de autor pe care ar fi urmat să

* Lucrare realizată în cadrul Proiectului *Prezervarea și valorificarea patrimoniului literar românesc folosind soluții digitale inteligente pentru extragerea și sistematizarea de cunoștințe* (INTELLIT), PN-III-P1-1.2-PCCDI-2017-0821/Nr. 54PCCDI/2018.

[1] Mai precis, pe 13 octombrie, conform unei scrisori din 16 octombrie adresate lui A.M. de Jong – vezi volumul *Panait Istrati în corespondență cu scriitori străini*, ediție, traduceri și note de Alexandru Talex, Editura Minerva, 1988, p. 51-53.
[2] *Ibidem*, p. 52.

le primească pentru cărți încă nepublicate (și unele nefinalizate) –, iar acum îi scrie lui A.M. de Jong („bunul meu Adrian"), în Olanda, în vederea unor noi împrumuturi („cinci sute [de] florini, pe trei sau patru luni" sau „cinci mii de franci"). Își face planuri în privința succesului – inclusiv de vânzări – de care crede că se va bucura trilogia *Vers l'autre flamme*, iluzionându-se, între altele, că apariția cărții ar putea salva și familia Rusakov („Va fi destul ca să fie scoși Rusakovii din Rusia și instalați aici"). Istrati mai are astfel de iluzii chiar în condițiile în care, la Paris, se dezlănțuise împotriva sa, de două săptămâni, după ce publicase în *La Nouvelle Revue Française* articolul despre afacerea Rusakov, o virulentă campanie denigratoare ce ar fi trebuit să-i arate fără echivoc în ce mod vor fi primite dezvăluirile sale despre URSS în cercurile foștilor prieteni de stânga... Știe prea bine că, așa cum în România e considerat „vândut Sovietelor și francmasoneriei", „în Franța, pentru comuniști", a devenit „un vândut burgheziei și un agent al poliției românești"[3], dar se încăpățânează să spere. Romain Rolland îi scrie ca să-l certe din nou pentru așa-zisa nedreptate pe care o face Rusiei sovietice atunci când „generalizează" pornind de la cazuri (considerate izolate) precum acela al lui Rusakov: „Vous auriez pu dire tout l'essentiel de cet affaire, sans nuire à ce qui est sain en Russie et qui mérite d'être sauvé, défendu, exalté"[4]. „Greșeala" e agravată (devenind „de neiertat") și de faptul că Istrati a ales să-i facă primele mărturisiri despre URSS tocmai „unuia ca Lefèvre" (în *Les Nouvelles Littéraires*) și de a fi scris – în maniera unui rechizitoriu – despre o chestiune delicată tocmai în *La Nouvelle Revue Française*, „revista «albă» a estetismului burghez", „tribună a reacțiunii mascate". Dar i-ar fi fost oare acceptate lui Istrati asemenea mărturii neortodoxe în publicațiile ultra-angajate și prea puțin tolerante ale stângii pariziene?!... Pentru că, mereu pe drumuri, Istrati nu intră în posesia acestei scrisori, Romain Rolland îi mai trimite una, peste o săptămână, cu conținut asemănător, dar cu câteva accente în plus, între care și un diagnostic aplicat discipolului eretic: lipsa vocației politice, incapacitatea de a se înălța la abstract, de a-și transcende propria subiectivitate și de a înțelege ideea de Revoluție:

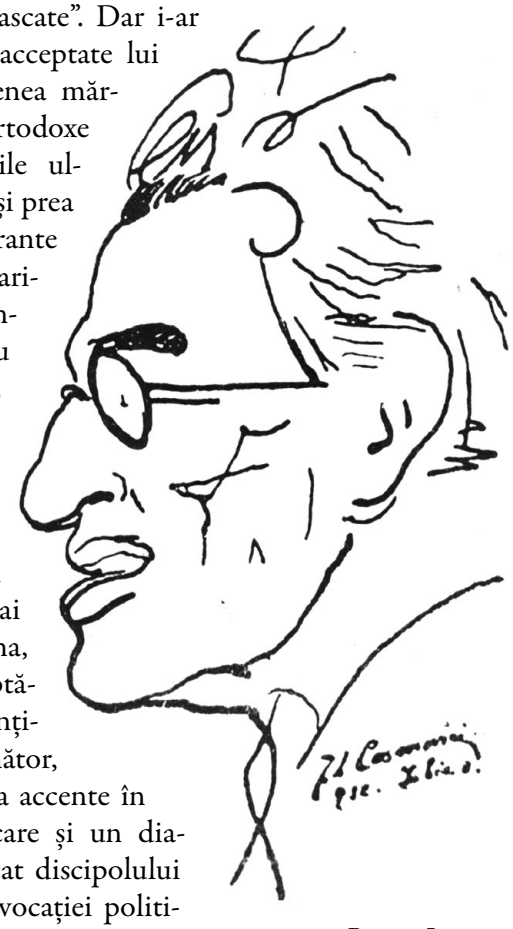

Panait Istrati văzut de J. L. Cosmovici, 1932

> Vous n'êtes pas fait ni pour la Révolution, ni pour la politique en général, ni sourtout pour les écrits politiques. Vous êtes, en tout et pour tout, un « ami »... Le monde n'existe pour vous qu'en fonction de catégories d'«amis» ou « non-amis ». Et pour vos « amis », vous démoliriez toute une Révolution, si elle leur portait l'atteinte. Communistes, fascistes – s'ils sont les ennemies de vos amis – pour vous, c'est le même ![5].

[3] *Ibidem*.

[4] „Ați fi putut spune esențialul despre această afacere fără a afecta ceea ce este sănătos în Rusia și care merită să fie salvat, apărat, exaltat" – Romain Rolland către Panait Istrati, 7 octombrie 1929; a se vedea corespondența dintre cei doi scriitori, Paris, Canevas éditeur, 1989, p. 327.

[5] „Nu sunteți făcut nici pentru Revoluție, nici pentru politică în general și nici, mai ales, pentru comentariile politice. Sunteți, mai presus de orice, un «prieten»... Pentru dumneavoastră, lumea nu există decât în funcție de categoriile «prieten» și «neprieten». Iar pentru «prietenii» dumneavoastră dărâmați o întreagă Revoluție, dacă aceasta le aduce atingere. Comuniști, fasciști – dacă sunt dușmanii prietenilor dumneavoastră – pentru dumneavostră e același lucru!" – scrisoare din 14 octombrie 1929, vezi corespondența dintre Panait Istrati și Romain Rolland, *ed.cit.*, p. 331.

Ca o culminație, Rolland îl îndeamnă pe Istrati să „abandoneze cu totul politica", revenind la Mihail și la Neranțula – căci aceasta ar fi misiunea sa, „nu numai artistică, ci și socială", mult mai utilă „umanității eterne și etern tulburate"[6]. Istrati îi răspunde cu demnitate (și, pe alocuri, cu o ușoară ironie), subliniind – pentru a câta oară, în corespondența cu magistrul de la Villeneuve... – poziția sa de superioritate în ceea ce privește cunoașterea realităților din URSS, întrucât el, Istrati, a văzut totul pe viu, în timp ce Rolland are o percepție livrescă, idealizată asupra faptelor. Mai mult, Istrati formulează o declarație de război, susținând că ar face tot posibilul să anihileze „acest partid «comunist» plin de șarlatani":

> ...Je suis responsable d'un certain affaiblissemnet de la confiance [...] au sein de l'Internationale. Cela, je l'ai voulu, et je voudrais que cet affaiblissement aille jusqu'au bout, tuant ce parti « communiste » farci de chenapans et obligeant les canailles de là-bas de faire place au vrais révolutionnaires[7].

În privința zvonurilor despre pactizarea cu guvernarea țărănistă în timpul căreia s-au comis abuzuri politice în procesul comuniștilor de la Timișoara și au fost reprimați minerii greviști de la Lupeni, Istrati ține să pună lucrurile la punct: în urma intervențiilor sale din presă și a discuțiilor cu diferiți reprezentanți ai guvernului (discuții blamate, etichetate drept „trădare" a cauzei muncitorilor), cei 59 de comuniști din lotul de la Timișoara ar fi obținut pedepse mult mai mici decât cele preconizate inițial „chiar de către apărătorii bolșevici" (între 5 și 15 ani de închisoare) – făcând tot posibilul, dar, precizează Istrati, „cu demnitate, fără nici un prejudiciu pentru idee sau pentru propria mea morală": „un an pentru acuzatul considerat cel mai vinovat (Colomar Müller), opt luni pentru alți doi; șase, patru și două luni pentru alți câțiva și achitarea pentru trei sferturi din grup"[8]. Finalul scrisorii este o pledoarie pentru cauza familiei Rusakov, persecutată în URSS, Istrati cerându-i lui Romain Rolland să obțină „măcar" pentru această familie pașapoarte – „și nu pașapoarte care să coste 225 de ruble de persoană, ci gratuite"... De restul, adică de instalarea Rusakovilor la Paris, ar fi urmat să se ocupe Istrati însuși, folosindu-se (cum își exprimase speranța și în scrisoarea din 16 octombrie către A.M. de Jong) de sumele obținute din vânzarea trilogiei *Vers l'autre flamme* (semnată doar de el, din motive strategice, dar scrisă împreună cu Victor Serge și Boris Souvarine)[9]... Refuzul lui Romain Rolland va fi ferm; el declară că nu e dispus să intervină

[6] *Ibidem*.
[7] „Sunt răspunzător de o anumită slăbire a încrederii [...] în interiorul Internaționalei. Exact asta am vrut și aș vrea ca această slăbire să meargă până la capăt, ucigând acest partid «comunist» plin de șarlatani și obligându-i pe ticăloși să lase locul adevăraților revoluționari" – scrisoare din 18 octombrie 1929, vezi volumul citat anterior, p. 332.
[8] *Ibidem*.
[9] Istrati precizează, totuși, că se află într-o situație financiară dezastruoasă: 60.000 de franci datorie și lipsa unei locuințe...

pentru „protejații" lui Istrati din Rusia, argumentând într-o manieră sofistică: Istrati le-ar fi luat apărarea Rusakovilor „într-un mod căruia e imposibil să i te asociezi, fără riscul de a părea că te asociezi tuturor agresiunilor împotriva URSS"[10]. Rolland recunoaște că ofensiva pornită de cei de la *L'Humanité* este „josnică", dar găsește imediat circumstanțe atenuante: cauza URSS, care trebuie apărată, mai ales în contextul ascensiunii fascismului în Europa („Vous n'avez aucune idée de ce qui se passe en Italie, pour avoir osé la donner comme exemple à la Russie"[11]).

Pe 15 octombrie 1929 apare, la Editura Rieder, *Vers l'autre flamme*. Atmosfera tensionată creată în jurul său la Paris îl determină pe Istrati (oricum, înglodat în datorii și fără posibilitatea de a închiria o locuință) să plece din nou, neîntârziat. „Am fugit, de groaza lichelelor. Aci, mai îmi mângâi tovarășa și mai scriu nițel, într-un incognito riguros" – îi va scrie, pe 22 noiembrie, lui Romulus Cioflec[12]. La întoarcerea din România, o lăsase pe Bilili la Viena și, acum – la sfârșit de octombrie –, se grăbește să i se alăture pentru mai multe luni[13]. Bilili urmează în Capitala Austriei studii muzicale, ia lecții de canto și se pregătește să debuteze pe scena unui teatru, ceea ce înseamnă – lunar – sume destul de mari de bani pe care Istrati se simte dator să le procure. În toată corespondența sa cu diferiți prieteni, subiectul banilor, al cheltuielilor, al împrumuturilor și datoriilor revine ca o obsesie. Că Istrati nu s-a transformat, nici după ce a devenit scriitor de succes, din proletar în „burghez" se vede și din atitudinea sa de risipitor, care împarte cu larghețe sume mai mari sau mai mici în stânga și-n dreapta, uneori chiar unor necunoscuți, ajutând dezinteresat pe oricine vine să-i ceară ajutorul. Resemnat, își descrie el însuși, cu luciditate, situația de veșnic „cerșetor" în care, în mod fatal, se află mereu: „Il a été écrit, en dépit du demi-million de francs que j'ai gagné avec les lettres, que je reste le misérable de toujours, qui mendie, qui mendie!"[14]. Mutându-se la Viena ca să poată scrie în tihnă, Istrati duce cu sine, de fapt, veșnicele lui probleme financiare. Lui Romain Rolland îi explică, într-o scrisoare, în ce-ar consta „minimum"-ul de care ar avea nevoie lunar (în condițiile în care, la Viena, nu a contractat, încă!, datorii suplimentare...): o mie de franci pentru fosta soție (Anna Munch), trei mii pentru Bilili, două pentru cheltuielile personale... Se adaugă fantezia unei apropiate plecări în Egipt, unde tovarășa sa ar urma să-și susțină primul concert (împreună cu câțiva prieteni muzicieni – doi violoniști, o pianistă și profesoara de canto a lui Bilili)[15]. Cere de la Rolland un împrumut de cinci mii de franci elvețieni – care-i vor fi refuzați –, încearcă din nou să obțină bani de la A.M. de Jong – tot fără succes –, se zbate să găsească cincisprezece mii de franci pentru „debutul" lui Bilili. („Asta-i soarta mea. Da! Am de două ori cât îmi trebuie să trăiesc, dar îmi pun în spinare de patru ori mai mult decât pot duce."[16]) Și totuși: „Sunt aci, întocmai și întocmai cum am fost și cum sunt peste tot pe unde m-a dus soarta, ori picioarele, ori dracu: sunt aci ca să trăiesc, să lupt, să visez și să scriu"[17].

---

[10] A se vedea scrisoarea lui Romain Rolland către Panait Istrati din 20 octombrie 1929, reprodusă în volumul de corespondență citat anterior, p. 334.

[11] *Ibidem*, p. 335: „Nu aveți nici o idee despre ceea ce se întâmplă în Italia, din moment ce ați îndrăznit să o comparați cu Rusia".

[12] Scrisoare reprodusă în *Manuscriptum*, nr. 1/1970, p. 66.

[13] La Viena, locuiește pe Döblinger Hauptstrasse, 66, apartamentul 10, etajul III.

[14] „Mi-a fost scris, în ciuda jumătății de milion de franci pe care i-am câștigat din literatură, să rămân același om vrednic de milă dintotdeauna, care tot cerșește!" – lamentație dintr-o scrisoare adresată lui Romain Rolland (2 noiembrie 1929) – vezi corespondența celor doi scriitori, *ed.cit.*, p. 341.

[15] *Ibidem*, p. 340. Până la urmă, Istrati și Bilili vor pleca spre Egipt fără trupă.

[16] Scrisoare din 12 noiembrie 1929 către A.M. de Jong – vezi *Panait Istrati în corespondență cu scriitori străini*, *ed.cit.*, p. 55.

[17] Panait Istrati către Romulus Cioflec, scrisoare din 30 noiembrie 1929 – vezi nr. 1/1970 din *Manuscriptum*, p. 67.

Crăciunul lui 1929 ar fi fost deprimant pentru Istrati – rămas fără bani și abia însănătoșit după o criză de sciatică – dacă nu ar fi fost vizitat la Viena de prietenul Romulus Cioflec și de soția acestuia, primiți cu bucurie și rugați (într-o scrisoare din 22 decembrie) să aducă „vreo sută de ardei iuți", fiindcă „am avut vreo două sute și i-am păpat pe toți în două luni"; în așteptarea oaspeților, scriitorul declară jovial: „Eu mă și înscriu bucătar!"[18]. În ajunul sărbătorilor, cei doi îl găsesc pe Istrati „fără nici un ban, într-o mansardă mare, ce se încălzea greu [...] cu o sobă de tipul Godin"[19]:

> Am făcut Crăciunul și Anul Nou împreună – revelionul chiar la mansardă, unde Istrati, cum făgăduise, a fost bucătar, gătind pe sobă o oală cu ciorbă minunată, unde ardeii iuți de la Timișoara și-au dat concursul îmbelșugat.
>
> L-au căutat atunci la Viena și doi parizieni, familia Paz, el publicist și ea romancieră. Și dorind și francezii și Istrati să cunoască ceva tipic vienez, eu, care cunoșteam Viena mai bine decât ei toți, i-am dus la un Heurige... Cuvântul s-ar putea traduce în românește numai cu mustărie, dar nu-i deloc mustărie. E un local cu mese mai mult lungi – sunt numai două asemenea localuri în toată Viena unde te așezi la masa lungă și petreci cu vienezii și cu familiile lor ca și cum i-ai cunoaște de când lumea[20].

(În vinăria unde Istrati și oaspeții săi sunt conduși de Romulus Cioflec, scriitorul cere, la un moment dat, lăutarilor să cânte un cântec românesc...) Banii de la Rieder au sosit cu întârziere la acel sfârșit de an, așa încât Istrati notează, pe 25 decembrie, pe o carte poștală adresată criticului suedez Ernst Bendz:

> Îți mulțumesc, scump prieten, pentru urările de «Crăciun bun», dar am uitat să-ți povestesc de ce Crăciunurile mele nu pot fi bune niciodată. Așa e scris! Această zi de mare sărbătoare, în care mi-am întristat totdeauna mama, lipsind-o de prezența mea, a devenit o zi fatidică [...]. Și suferința morală mi-a fost, aproape totdeauna, dublată de una fizică, făcându-mă să-mi petrec Crăciunurile în frig și fără pâine.
>
> A fost aproape la fel și de acest Crăciun, deoarece Rieder netrimițându-mi chenzina la timp, sunt de trei zile în situația de a nu putea plăti notele, împrumut cărbuni și mănânc, pe genunchi, anchois sau o ciorbă românească, preparată pe soba din cameră [21].

În termeni similari, dar mai pe larg, îi scrie și lui A.M. de Jong, pe 27 decembrie, mulțumindu-i pentru cei 250 de florini primiți – aceleași lamentații ale celui pedepsit pentru „revolta nelegiuită a unui copil care, gonind pe marile drumuri ale vieții", a înnegurat Crăciunurile mamei sale (aflându-se „în Egipt, în Siria sau aiurea", „fără bani, fără adăpost, fără mâncare [...], gândindu-se la maică-sa care, acasă, plângea nașterea lui Cristos"), aceeași poveste cu nota de cărbuni neachitată și cu ciorba gătită pe sobă, care „răspândește în tot apartamentul o duhoare grețoasă, ce reamintește când peștele, când camembert-ul și mai ales picioarele nespălate"[22]...

Răspunzând, în aceste zile, unei scrisori de la Camil Petrescu și, implicit, invitației acestuia de a colabora la revista *Omul liber*, Istrati se confesează, motivându-și în același timp refuzul:

> ...nu-mi place să fiu sacagiu singuratic într-un pustiu bântuit de arșița egoismului intelectual.
>
> În sensul acesta Lupenii mi-au servit un exemplu dureros: în timp ce eu riscam să fiu ciomăgit și de către ai mei și de către cei ai tuturor chilipirurilor politice, nu s-au găsit trei oameni de frunte printre scriitorii noștri care să considere cauza minerilor din Valea Jiului ca o cauză de înaltă umanitate, deci și a omului de condei, oricât acest condei ar fi azi inferior târnăcopului. [...]
>
> Un singur om a fost mișcat, a riscat și m-a susținut

[18] Scrisoare adresată lui Romulus Cioflec – vezi *Manuscriptum*, nr. 1/1970, p. 68.
[19] Romulus Cioflec, într-o conferință din 1942, din care sunt reproduse extrase în nr. 1/1970 din *Manuscriptum*.
[20] *Ibidem*.
[21] Scrisoare către Ernst Bendz – vezi *Panait Istrati în corespondență cu scriitori străini*, *ed.cit.*, p. 182 și urm.
[22] Scrisoare publicată în volumul de corespondeță citat în nota anterioară, p. 56.

> cu prilejul acesta, din toate puterile lui: Romulus Cioflec. [...]
> Așa că, dacă e vorba de a cheltui o energie, prefer s-o împrăștiu de pe turnul Eiffel, nu de pe Foișor [23].

Ultima frază – ce proclamă, într-o formulare ambiguă, atașamentul total și definitiv al lui Istrati pentru metropola care îl consacrase ca scriitor de succes – va fi contrazisă, însă, patetic, peste numai câteva săptămâni, de un alt text confesiv al autorului, *Pentru că am iubit pământul...*[24]:

> Și nu vă mai însângerați picioarele, parcurgând lungile drumuri care pornesc dintr-un cutare Baldovinești spre o cutare Cetate-Lumină, unde beznele sunt și mai profunde. Rămâneți în bârlogul vostru, iubiți și muriți neștiuți de nimeni, adorând o libertate care va veni cândva...[25]

Anul care începe va fi pentru Istrati un an al despărțirilor și al risipirii tuturor iluziilor. Tensiunile dintre el și Romain Rolland culminează, în martie, cu o ruptură violentă, provocată de niște aprecieri ale lui Istrati, deloc măgulitoare, despre Maria Kudasceva, logodnica lui Rolland și apărătoare fanatică a cauzei URSS. Peste câteva luni, despărțirea de Bilili îi va da lovitura de grație. Sunt, în fond, două rupturi ce rezumă simbolic marea despărțire a scriitorului de Occidentul iluziilor sale umanitariste. Debusolat, fără o „flacără" care să-i servească drept reper, fără o cauză pe care să o apere, Istrati se întoarce în acest an (1930), mult mai repede decât își imaginase, în Brăila natală, după alte câteva întreprinderi infructuoase. ▪

[23] Scrisoare datată 1 ianuarie 1930, reprodusă în *Scrisori către Camil Petrescu*, vol. II, ediție de Florica Ichim, București, Editura Minerva, 1981, p. 43.

[24] Textul a apărut pentru prima dată în *Les Nouvelles Littéraires*, pe 22 februarie 1930, sub titlul *Pour avoir aimé la terre*, și a fost tradus în română de Alexandru Talex, în 1969.

[25] „Pentru că am iubit pământul... Reflecții pe marginea alungării mele din Egipt", text reprodus în: Panait Istrati, *Trei decenii de publicistică*, vol. III, ediție îngrijită de Ion Ursulescu, București, Editura Humanitas, 2005, p. 24.

BOGDAN CREȚU
Academia Română, director al Institutului de Filologie „A. Philippide", Iași;
Facultatea de Litere, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza" Iași
Romanian Academy, Director of the "A. Philippide" Institute of Romanian Philology, Iași;
Faculty of Letters, "Alexandru Ioan Cuza" University of Iași
e-mail: bogdancretu1978@gmail.com

Poezie și identitate națională în RSS Moldovenească. Cazul Grigore Vieru

Abstract

Articolul analizează modul în care poezia lui Grigore Vieru a răspuns unor presiuni ideologice, de deznaționalizare, revendicându-se de la tradiția poeziei române și negând, astfel, „moldovenismul" sau statutul de scriitor sovietic. Studiul compară modurile diferite de repliere față de presiunea ideologică din RS România și RSS Moldovenească și compară cele două tipuri de naționalism: unul oficial, în România, celălalt interzis, în URSS. Văzut ca „poet național", Grigore Vieru a jucat în epocă un rol esențial în recuperarea identității naționale prin poezie, cu prețul unei orientări tradiționaliste a propriei opere. Studiul problematizează și raporturile dintre „literatura română" și „literatura din Basarabia".

Cuvinte-cheie: identitate națională, ideologie, tradiționalism, Grigore Vieru

This article tries to analyze some differences between the "Romanian" literature during the communism and the literature written in Romanian language in the soviet Bessarabia. Their aesthetic strategies could not be understood otherwise than as ways of opposing to an ideological pressure: a nationalist one in Ceaușescu's Romania, an antinationalist one in USSR. The emblematic case is that of Grigore Vieru, a "national poet", whose poetry tried to recuperate the national identity by assuming the tradition of the Romanian literature during the soviet period. The article, also puts some questions: is there a different literature, written in Bessarabia, distinct from the Romanian literature?

Keywords: national identity, ideology, tradionalism, Grigore Vieru

Poezia lui Grigore Vieru are nevoie de cât mai multe recitiri critice, pentru a-și fixa un loc stabil într-o istorie internă a poeziei de limbă română, care să țină cont de evoluția formelor poetice, fără să ignore însă ceea a determinat, în momente tensionate ale istoriei, alegerea unor tipuri de discurs și atașamentul față de un anumit imaginar. În prezent, imaginea sa este disputată între două tipuri de receptare, care nu au comerț una cu alta: pe de o parte, una festivistă, lipsită de spirit critic (în ipostaza sa de „poet național", autorul alimentează diferite evenimente literare, destule statui, dar suportă și îngemănarea cu

Adrian Păunescu, un poet nu lipsit de posibilități, nici de reușite, dar cu un statut total diferit: de poet de curte); pe de alta, una reținută, reticentă chiar, iritată, desigur, de tapajul nu o dată *kitsch* pe care adulatorii îl creează în jurul efigiei poetului. Care este locul lui Grigore Vieru în principalele lucrări de istorie literară apărute în ultimele decenii în România? Unul precar, aș spune, el lipsind din sintezele cu potență canonizatoare (din istoria lui Nicolae Manolescu, la pachet cu tot ce s-a scris în Basarabia, din panorama lui Marin Mincu, pentru că nu îndeplinește exigențele criteriilor axate nu pe lirism, ci pe poeticitate), figurând în altele, lipsite de portanță (precum istoriile lui Alex. Ștefănescu sau Marian Popa). În orice caz, opera lui Grigore Vieru are nevoie, cu toate monografiile care i s-au dedicat (uneori, chiar din cauza acestora), de *hărțuire* critică, de un proces autentic de revizuire. Or, o astfel de operație nu se poate realiza izolându-i textele de contextul politic și social în care au apărut. O receptare eminamente estetică riscă să rateze unul dintre cazurile importante de relevanță culturală și socială ale literaturii de limbă română.

Primul lucru care trebuie sus e că poezia lui Grigore Vieru, ca și mare parte din literatura scrisă în limba română dincolo de Prut în URSS, nu poate fi înțeleasă fără contextualizare, fără a căuta să deslușești jocurile ei, când tensionate, când amabile cu puterea.

Câte „literaturi române" există?

Critica din țară ezită încă să îi așeze pe autorii de limbă română din afara granițelor alături de scriitorii autohtoni. Fie le rezervă nișe separate, sugerând că ei ar aparține încă unui „afară" al literaturii române (sintagma e a lui Sorin Alexandrescu și se referă la exil), fie îi citesc sau se prefac a-i citi ca și cum literatura lor nu ar fi fost condiționată de contextul politic, aspect care îi dă relevanță (așa cum îi dă și celei a pașoptiștilor, de exemplu).

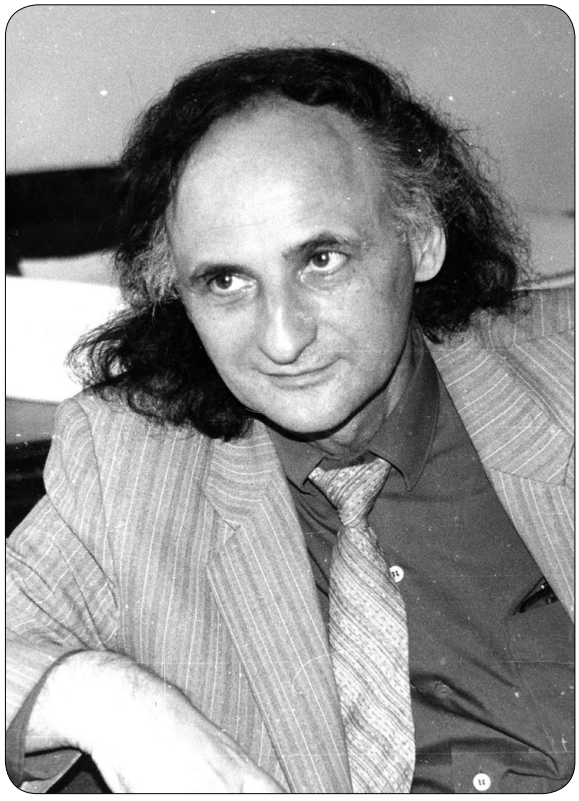

Nu am cum să nu citez aici fraza (arogantă, ignorantă & iresponsabilă!) din *Istoria critică*... a lui Nicolae Manolescu: „Basarabenii, numeroși, inegali, sunt, cu puține excepții (Vitalie Ciobanu, Leo Butnaru), depășiți cu totul (Grigore Vieru) ori defazați (majoritatea). Locul lor într-o istorie a literaturii române nu se poate încă stabili cu precizie"[1]. Ba se poate, aș spune, dar numai dacă sunt citiți și evaluați în context.

Cred că, în ultimele două decenii, situația s-a normalizat și a mai face deosebirea între scriitorii români și cei basarabeni e o falsă dispută. Odată cu generația lui Emilian Galaicu-Păun, cu a lui Dumitru Crudu și a celorlalți autori postoptzeciști, câmpul literar e același, indivizibil, ideile se răspândesc dintr-o direcție în alta, emulația și influențele la fel. Nu o dată, scriitorii veniți dinspre Chișinău au dat tonul. Mulți dintre ei sunt traduși, participă la festivaluri internaționale, au intrat, altfel spus, în rețeaua „transnațională". Dar au intrat, cel

[1] Nicolae Manolescu, *Istoria critică a literaturii române*, Pitești, Editura Paralela 45, 2008, p. 1401.

mai adesea, cu problemele lor specifice, cu viziunea lor de la marginea unui imperiu cinic. Alții, care și-au legat intim literatura de temele românității, circulă într-un cadru mai mult paraliterar decât literar, deși rolul lor e încă important, pentru că nici provocările politice care amenință identitatea națională dincolo de Prut nu au dispărut. Atâta doar că literatura lor e vizibil condamnată la soarta pe care au avut-o toți scriitorii militanți de la începutul secolului trecut, tocmai pentru că e în prea mare măsură dependentă de contextul politic. Pe lângă aceștia, de exemplu, Eugen Cioclea mi se pare a avea o posteritate mai generoasă.

Din cei 100 de ani care s-au scurs, România Mare a rămas neștirbită puțin peste două decenii. Dar literatura ei, literatura pe care o numim încă „națională", mai este ea una și aceeași, indivizibilă, în toate provinciile românității? Există, aspect esențial, o conștiință comună a românității în toate provinciile, că vorbim de conaționalii noștri din Moldova de peste Prut, din Bucovina de Nord sau din Voivodina. De cele mai multe ori, literatura funcționează în acele comunități ca un important element de menținere în viață a conștiinței naționale. Diferența majoră care determină și practicile discursive, și temele literare constă în valoarea pe care aspectul identitar îl mai are în fiecare caz: acolo unde identitatea națională este periclitată, ea se fixează ca o prioritate. Și atunci, firește, literatura o cultivă, așa cum s-a întâmplat și în România de până la Marea Unire. Dincoace, în țară, nefiind amenințați de un proces de deznaționalizare brutal (unul există, dar e catifelat, narcotizant, conform noilor discursuri ale noilor ideologii), literatura caută să se globalizeze, să adere mimetic la temele și doctrinele occidentale. Cu toate aceste deosebiri, tot ceea ce se scrie, cu mijloace specific literare, în limba română și circulă într-o comunitate românească, indiferent de raportarea sa la tendințele și poeticile prezentului din țară, reprezintă o parte a literaturii române.

În pofida diferitelor sale „regimuri de istoricitate" (sintagma e a lui François Hartog), *literatura română e una și aceeași, indivizibilă, câtă vreme diferitele ei paliere se adresează unor comunități românești cu probleme, dileme, tensiuni diferite*. Un bun istoric literar trebuie să accepte această provocare și să încerce să adune în aceeași narațiune critică diferitele tendințe, chiar și fals-contemporane estetic judecând (neaderând, adică, la același tip de teme, modele, ținând chiar de epoci literare distincte), ale uneia și aceleiași literaturi: cea română.

Tradiția estetică și tradiția națională

În 1968, când apărea la Chișinău volumul *Numele tău* de Grigore Vieru, poezia care se scria în Republica Sovietică Socialistă Moldovenească părea să fi pierdut orice legătură cu literatura română. După al doilea război mondial, se crease o ruptură nu numai politică, ci și culturală și, mai ales, lingvistică între literatura produsă pe cele două maluri ale Prutului. Atunci când reintroducerea valorilor naționale a fost posibilă, scriitorii basarabeni s-au văzut nevoiți să recupereze o tradiție de care erau aproape străini sau, mai precis, înstrăinați. În orice caz, literatura a jucat un rol de reculturalizare, de recuperare a unei identități brutal retezate, de ieșire din aporia unei alte identități hibride, imposibile atât cultural, cât și istoric, cu o singură justificare, cea propagandistică, ideologică: aceea a „moldovenismului", ca negare a românității. Într-un imperiu cinic, literatura scrisă în Basarabia și-a asumat această miză extraordinară, ceea ce explică multe dintre orientările sale, care nu pot fi nici înțelese, nici evaluate în absența unei reîncadrări în context. Nu e același lucru să scrii în Chișinăul sovietizat al anului 1968 sau în București excitați politic de gestul anti-sovietic al lui Ceaușescu din 21 august același an. Atunci când apare într-un regim totalitar, literatura are, implicit, o miză politică pe care nu o putem ignora în actul reevaluării.

După 1990, literatura scrisă în Basarabia nu a revenit, cum s-a tot spus, la sânul literaturii române. Fenomenul se petrece sub ochii noștri

abia în ultimii ani, când, într-adevăr, putem discuta despre un câmp literar normalizat, comun, despre o sincronizare reală, în special prin generațiile post-optzeciste. (Comit aici, între paranteze, o afirmație care merită, numai ea, un studiu separat: faptul că scriitorii douămiiști basarabeni au dat nu o dată tonul, s-au fixat în avangarda mișcărilor poetice românești se poate explica și prin nevoia lor de a da o replică fie estetică, fie sfidătoare unui gust anchilozat, unui tip de discurs literar încă rezistent, cel impus de generația lui Grigore Vieru, dar, diferență esențială!, de data aceasta într-un climat politic chiar dacă dificil, tulbure social, oricum nu opresiv, lipsit de teroarea stalinistă). Adevărul e altul: critica literară nu a știut ce să facă, acum aproape 30 de ani, cu literatura scrisă în Basarabia, nu a știut unde să o așeze, intuind că e un fenomen aparte, cu o identitate proprie. Atașamentul față de tradiție și, nu o dată, față de tradiționalism, cu formele și retoricile sale literare aparent retardate, are o cu totul altă explicație în cazul literaturii scrise în Basarabia față de reciclarea unui imaginar, a unei recuzite și a unei retorici poetice în anii '60 în România, unde legătura cu tradiția autentică, estetică, deși vandalizată ideologic, nu fusese întreruptă cu totul și nu fusese, în orice caz, extrasă brutal, cu forcepsul dogmatic, din memoria colectivă; și unde, mai ales, limba română nu fusese interzisă. Pentru unii poeți autohtoni, precum Ioan Alexandru, Ion Gheorghe, Adrian Păunescu, George Alboiu, Ileana Mălăncioiu, legătura cu poezia retro-modernistă se făcea ca un semn de recuperare a unui fond ancestral, trecut însă printr-o sită culturală deasă, de cele mai multe ori cea a blagianismului.

Interzis până la moarte ca poet, Blaga avea să devină un model al tinerilor poeți, în mai mare măsură decât Bacovia sau Arghezi, de pildă. În orice caz, odată cu ruperea României comuniste de URSS (proces care începe din ultimii ani ai lui Gheorghiu-Dej și e asumat în 1964), negocierile, recuperările se făceau în interiorul aceleiași literaturi, cenzurate sau deformate ideologic de-a lungul anilor '50, dar niciodată intrate cu adevărat în uitare. Literatura scrisă în Basarabia era, cu excepția intervalului 1918-1940 (și atunci cu defazaje evidente), ruptă de aceea din țară. În plus, literatura din România avea legături trainice, directe cu modernitatea occidentală (mai puternice chiar și mai sistematice în interbelic decât cele cu scriitorii clasici autohtoni), pe când cea din Basarabia, care a stat mereu sub vremi, răspunzând tensiunilor în primul rând identitare și abia apoi dilemelor estetice ale unui popor cu un destin dramatic, se lăsase influențată de experimentele și diferitele *isme* ale Vestului în mai mică măsură. De ce? În primul rând, pentru că *o sincronizare estetică era nepotrivită, nu avea nicio justificare și nicio legitimare în plan social*; o astfel de literatură a intimității, a autenticității, a virtuozității literare, a solipsismului, a purificării subiectului ar fi fost total străină nevoilor și tensiunilor identitare și politice, sociale ale românilor de dincolo de Prut, abia ieșiți, vremelnic, de sub cizma sovietică. Prin urmare, deși foloseau aceeași limbă, literatura română din România și literatura română din Basarabia erau două organisme diferite, care cunoscuseră evoluții distincte și traversaseră crize specifice, creându-și fiecare anticorpii necesari vindecării. Pe scurt, în România anilor

’50, chiar și în perioada celui mai crâncen stalinism, identitatea națională, deși trecută în plan secund, nu a fost niciodată amenințată cu dispariția, interzisă, pe când între Prut și Nistru românitatea a fost, nu o dată, un cap de acuzare care a putut aduce chiar moartea. E diferența majoră care marchează și statutul, și strategiile, și legăturile literaturii scrise în fiecare provincie a românității cu tradiția. Pentru scriitorii români ieșiți din stalinism, tradiția era mai ales modernitatea, *o tradiție estetică*, interzisă în „obsedantul deceniu” de rolul de instrument de propagandă pe care comuniștii i-l imprimau literaturii, pe când pentru autorii basarabeni tradiția era în primul rând aceea cu un mai mare potențial național, deci, prin natura lucrurilor, aceea de inspirație folclorică, arhetipală, rurală, care reprezenta dovada spirituală a vechimii unui popor sugrumat după cucerirea sa și anexarea Basarabiei la Imperiul țarist și, apoi, la cel sovietic. Din această pricină, *marea ambiție a literaturii eliberate de sub constrângerile ideologice a fost, în România, esteticul, pe când în Basarabia, naționalul*. Apoi: în România, intervalul dintre 1948 și 1960 nu fusese suficient pentru ca marea literatură să alunece în uitare; chiar și croșetați, cei mulți dintre clasici fuseseră treptat publicați; scriitorii generației ’60 îi cunoșteau foarte bine, și-i fixaseră ca modele. Blaga, Arghezi, Barbu, apoi Bacovia sunt, de la bun început, modelele lui Nichita Stănescu, Cezar Baltag, Ana Blandiana, Ioan Alexandru. În Basarabia, care a stat, din 1812, decenii la rând, mai bine de un secol, de fapt, sub stăpânire rusească, legăturile cu literatura română erau dramatic întrerupte.

Două tipuri de naționalism

Șaizeciștii basarabeni descoperă cu întârziere tradiția estetică a literaturii române și, atunci, decupează din ea ceea ce le slujește programul de recuperare a identității naționale. O spune și unul dintre cei mai buni critici din stânga Prutului, Andrei

Țurcanu: „Șaizecismul ca efort de relansare a unei tradiții de continuitate creatoare a fost șansa istorică de supraviețuire a Basarabiei în expresia ei originară de spiritualitate românească. Aceasta e valoarea și semnificația esențială a fenomenului”[2]. Sigur, undeva, în fibră, a pulsat ceea ce Mihai Cimpoi numește „conștiința înstrăinării”[3], ceea ce și explică un fenomen foarte interesant: lupta pentru identitatea națională s-a purtat, mai întâi, în literatură și, abia la destui ani după ce limba română revenise în cărți, și în plan politic și, semnificativ, și acolo, combatanții cei mai importanți au fost tot scriitorii! Contactele mai degrabă sporadice dintre scriitorii basarabeni și cei români (Grigore Vieru a fost tot printre pionieri, având nu mai puțin de trei volume publicate în România înainte de 1990) nu au putut face din literatura basarabeană o parte din literatura română, astfel încât, după ieșirea din comunism, în primă instanță s-au resimțit mai puternic diferențele decât apropierile. Iar principala diferență era, de departe, cea legată de sensul naționalismului în cele două spații culturale: în România exista o saţietate, ba chiar un dezgust față de fundătura grotească în care ceaușismul împinsese ideea națională, tarată atât politic, cât și retoric, pe când dincolo de Prut lupta pentru românitate nu se încheiase (și nu s-a încheiat nici acum!), iar literatura nu dădea semne a se grăbi să își părăsească pozițiile combatante. În România comunistă, esteticul devenise un instrument de luptă împotriva propagandei, a naționalismului ca ultimă versiune a ideologiei comuniste, în Republica Sovietică Socialistă Moldovenească, esteticul era nu un scop în sine, ci un mijloc de a întreține vie conștiința națională într-un stat rusificat, deznaționalizat. Deosebirea dintre naționalismul ceaușist și cel basarabean o sesizează foarte bine Sorin Alexandrescu, în prefața unei antologii a poeziei din Republica Moldova: „În timp ce primul, în ultimele două decenii, se manifesta la nivel oficial în mod exacerbat, cel de al doilea, la același nivel, era edulcorat și chiar emasculat. Scriitorul român nu își putea regăsi autenticitatea decât rezistând acestui naționalism periculos, în timp ce scriitorul din Moldova se simțea obligat să îi dea amploare, să-l radicalizeze”[4].

Scriitor român, nu sovietic

Acesta este, pe scurt, contextul în care Grigore Vieru devine un clasic al literaturii din Basarabia. Sunt toate acestea relevante din punct de vedere literar? Sunt convins că nu au cum fi altfel, pentru că istoria literară nu se poate rupe de istoria socială, politică, mai larg culturală. Și, mai ales, pentru că alegerile formelor literare nu sunt întotdeauna determinate de tensiuni sau opțiuni estetice, ci și de necesități sociale, pe care literatura, atunci când își asumă un rol social și are un impact real, este obligată să și le calculeze. Pentru poezia scrisă în Basarabia, apariția din 1968 a volumului *Numele tău* a însemnat enorm, mult mai mult decât ne putem imagina azi. Micul volum negru, cu alfabet chirilic, a dat startul, semnalul aproape oficial că accesul la literatura română este posibil. „Posibil” nu înseamnă și „permis”, pentru că, la fel cum s-a întâmplat și în România, în primii ani ai „dezghețului”, normalitatea a fost cucerită discret, în trepte. Prin *Numele tău*, Grigore Vieru a reprezentat, pentru poezia din Basarabia, cam ceea ce a fost (sau ar fi putut fi!) Labiș pentru poezia din România sau ce a fost Nichita Stănescu,

[2] Andrei Țurcanu, *Fenomenul șaizecist: recuperări ale (est)eticului*, prefață la *Dreptul la nume: O antologie a poeziei șaizeciste din Basarabia*, Chișinău, Editura Cartier, 2016, p. 5.

[3] Mihai Cimpoi, *O istorie deschisă a literaturii române din Basarabia*, ediția a II-a, Galați, Editura Porto-Franco, p. 152: „o înstrăinare relativă, din moment ce conștiința înstrăinării a fost mereu trează și și-a activizat progresiv funcțiile reparatoare și compensative”.

[4] Sorin Alexandrescu, *Une nouvellle poésie roumaine en Moldavie*, în vol. *La modernité à l'Est. 13 aperçus sur la littérature roumaine*, Pitești, Editura Paralela 45, 1999, p. 302-303.

prin primele lui două cărți, cu bunele și relele lor conjuncturale: dovada că dogma poate fi mimată, dar împinsă în plan secund, că modelele autentice ale literaturii revin, ușor-ușor, la locul lor, că încep să fie acceptate în spațiul public al tiparului. Nu întâmplător, cartea era prefațată de Ion Druță, prozatorul care a dat semnalul pentru revenirea prozei, la început tot sub semnul tradiționalismului care căuta și fixa identitatea națională în universul rural, arhetipal, la modelul clasic românesc.

În *Numele tău* apar, pentru prima oară în literatura așa-zis „sovietică" din Basarabia, trimiteri directe și repetate la autori români precum Eminescu, Creangă, Arghezi, Blaga, Marin Sorescu, Nicolae Labiș, ca și la Brâncuși. Cultul pentru Eminescu, „poetul național", ale cărui dâre sunt evidente în toată poezia lui Vieru, nu are cum să fie și nici să pară naiv sau „nevinovat" politic, mai ales când el se manifestă sub forma subtilă, dar radicală, a unui „legământ":

Știu: cândva la miezul nopții,
Ori la răsărit de soare,
Stinge-mi-s-or ochii mie
Tot deasupra cărții Sale.

Am s-ajung atunce poate
De mijlocul ei aproape,
Ci să nu închideți cartea
Ca pe recile-mi pleoape.

S-o lăsați așa deschisă,
Ca băiatul meu ori fata
Să citească mai departe
Ce n-a reușit nici tata.

Iar de n-au să-auză dânșii
Al străvechii slove bucium,
Așezați-mi-o ca pernă
Cu toți codrii ei în zbucium.

Poemul, tipărit prima oară în 1964, în revista „Nistru", cuprinde aproape explicit ideea continuității spiritului național prin intermediul versurilor lui Eminescu: trecerea lor de la o generație la alta devine un act de rezistență.

Alte texte sunt dedicate lui Arghezi, Blaga, Sorescu, Labiș. E adevărat că sunt și poeme dedicate lui Esenin, Lorca, Maiakovski, dar autorul nu face decât să își orienteze, ingenios, cititorul către tipul de lectură de care are nevoie: da, el scrie o poezie militantă, „revoluționară", deloc străină tensiunilor epocii sale, implicată în social. Și îl putem contrazice? Atâta doar, că angajamentul său nu e de partea puterii sovietice, ci de aceea a românilor din provincia ruptă de Țară, care luptă să își păstreze identitatea. Interesant e că autorul are capacitatea de a împrumuta firesc maniera fiecărui poet căruia i se închină, nu din mimetism, ci tocmai în semn de omagiu și pentru a reface legăturile de mult stinse dintre aceste modele și poezia din Moldova sovietizată. Gestul nu e doar recuperator, ci de-a dreptul manifest, indicând o răzmeriță împotriva instrumentalizării ideologice a literaturii, un refuz al statului ei hibrid, imposibil în ordine culturală: o literatură „sovietică" nu există, spune, în fond, poetul, și nici una „moldovenească", pentru că nu au o tradiție reală. Adevărata tradiție este cea românească! De fapt, *prin asumarea entuziastă și repetată a acestor modele, Grigore Vieru nu se mai recunoaște ca scriitor sovietic ori „moldovean", ci își afirmă răspicat statutul de scriitor român!* Un pas mic pentru poet, un pas uriaș pentru poezia de dincolo de Prut!

Cele trei cicluri ale volumului aduc în primplan teme esențiale prin potențialul lor identitar: maternitatea, pământul, iubirea. Mama, casa părintească, satul natal, pământul, străbunii, și, nu în ultimul rând, graiul sunt, toate, simboluri ale originii. Or, această origine nu are cum fi altfel decât românească! Sigur, poemele despre mamă alcătuiesc un corpus aparte, fixându-se în memoria afectivă a cititorului prin duioșie, tandrețe, recunoștință. Deși e probabil că în acest fel le va reține timpul, cu indiferența lui cinică față de tot ceea ce condiționează la un moment dat literatura, nu cred că le putem citi naiv, văduvindu-le de mesajul lor politic.

Cel puțin nu în logica acestei recuperări a unei cărți care nu a marcat o cotitură în literatura din Moldova de peste Prut (numai) prin excelența ei estetică, ci și prin alonja ei politică, antidogmatică. Mama e legată însă de dramele istoriei, prin ea viața continuă în orice condiții, legăturile ei cu pământul, cu limba sunt organice, arhetipale (ceea ce poate însemna și: neasumate sau poate și neconștientizate ca atare), ținând de o ordine a structurii lumii, a eternității, pe lângă care tot ceea ce pare durabil, un imperiu, de pildă, e trecător:

Nimic nu-i veșnic! Veșnic
E laptele matern.
Prin laptele mămucăi
Și graiul mi-i etern.

Câtă vreme există mama, există legătura directă cu originea, care se întreține prin limbă. Prin *limba maternă*, deloc întâmplător numită așa. Limba e suma istoriei, a culturii, a spiritualității. Este, de fapt, condiția identității. Chiar și sovietizată, ea și-a păstrat specificul, esența:

Desigur,
cuvintele astea mai noi
pot fi și ele sfâșiate cândva,
de altele, viitoare.
Dar sunt și cuvinte
nemuritoare:
m a m ă , p a t r i e , d r a g o s t e .

Titlul volumului, *Numele tău*, trimite, prin echivocul său, la numele adevărat, dar interzis al Țării: România. Cartea este, de la cap la coadă, un manifest pentru recuperarea identității naționale. Poemul *Densitatea culorilor*, reluat, apoi, în antologii, cu titlul *Trei culori*, alcătuiește, subversiv-metaforic, imaginea tricolorului românesc, nu a drapelului sovietic. Sintagme precum „pământul tău", motivul lutului, care poartă în el oasele strămoșilor, patria văzută nu ca un construct politic, parte a unui ansamblu de țări care alcătuiesc o unică țară, sovietică, ci ca un teritoriu al românității, preluarea modelului poeziei populare, chiar cultivarea poeziei patriotice – sunt moduri de a afirma repetat că moldovenii sunt români, că identitatea sovietică e un fals ideologic, că adevărata patrie este cea spirituală, că harta e, ca la Călinescu, una a valorilor literare, purtătoare de specific național:

Iată la răsărit
pământul nostru
se mărginește
cu portretul marelui Eminescu,
la asfințit –
cu cel al marelui Creangă.

Numele tău a avut, prin toată această pledoarie extraordinară în epocă, forța de a marca începutul unui reviriment național nu numai în literatura de dincolo de Prut, dar și în istoria ei. Volumul nu este o colecție de lozinci, ci cartea unui poet adevărat, care a știut să își acordeze lira în așa fel încât cântecul său orfic (orfismul e una dintre dominantele poeziei lui Vieru) să miște conștiințele. Și a făcut-o, chiar dacă această adecvare la nevoile unor cititori pentru care marea poezie modernă era o necunoscută a însemnat o simplificare voită a discursului!

Grigore Vieru și poezia din România

Care sunt raporturile poeziei lui Grigore Vieru cu cea a congenerilor săi din România și cum a fost ea receptată de critica profesionistă din țară? Autorul nu a intrat în circuit ca un oarecare, ci având deja un statut consolidat de clasic în RSS Moldovenească. Interesant e faptul că el e primit cu generozitate de confrați (Nichita Stănescu, Ioan Alexandru, Marin Sorescu, Adrian Păunescu), dar cu vizibilă indulgență de criticii importanți: Nicolae Manolescu, Eugen Simion, Gheorghe Grigurcu ș.a. notează în primul rând atașamentul față de formele tradiționaliste ale poeziei românești, pe care sigur că îl înțeleg, aducând în discuție două nume: George Coșbuc și Octavian Goga. Nici nu e de mirare:

o pleiadă de critici străluciți își rafinaseră gustul cultivând o pleiadă extraordinară de poeți. În numai un deceniu de la recâștigarea propriului statut, poezia din țară se afla într-o efervescență extraordinară, fixând, după mine, unul dintre momentele de grație ale literaturii române, de un nivel măcar egal cu cel interbelic, nume precum cele ale lui Nichita Stănescu, Marin Sorescu, Ioan Alexandru, Ion Gheorghe, Petre Stoica, Ana Blandiana, Leonid Dimov, Cezar Ivănescu, Mihai Ursachi, Emil Brumaru, Mircea Ivănescu, Ileana Mălăncioiu, Angela Marinescu, Dan Laurențiu, Vasile Vlad, Virgil Mazilescu, Șerban Foarță fiind de neocolit. Fără îndoială, citit simultan cu aceștia, *Grigore Vieru părea că vine dintr-o altă vârstă poetică*: aceea a începutului de secol, când stringențele politice imprimau literaturii strategii cu impact cât mai direct. Poezia lui Vieru emitea, citită strict estetic, un iz dulce și vetust, de relicvă literară. Dar criticii cei mai buni nu au comis eroarea de a-l taxa din considerente de nealiniere teoretică la actualitatea literară românească, ci au priceput și au sprijinit imediat specificul și importanța poemelor lui Grigore Vieru, spunând ceea ce se putea spune atunci. Eugen Simion, de pildă, percepe imediat necesitatea acestor modele depășite de poezia din România: „Păstrând proporțiile, el și generația sa reprezintă pentru această provincie românească năpăstuită mereu de istorie ceea ce a fost, la începutul secolului, generația lui Goga pentru Transilvania. Similitudinea de destin are și o prelungire în plan poetic. Sub presiunea circumstanțelor, poezia se întoarce la un limbaj mai simplu și își asumă în chip deliberat un mesianism național pe care, în condiții normale, lirismul pur îl evită."[5] Condițiile se normalizaseră, cum-necum, în țară, dar pe malul stâng al Prutului abia de permiteau mici fisuri prin care literatura începea să redevină ceea ce fusese întotdeauna acolo: un mijloc de cultivare a identității.

Emanciparea poeziei lui Grigore Vieru

Ce este foarte interesant e modul în care poezia lui Grigore Vieru se schimbă, se emancipează, de fapt, după contactul prelungit cu cea a confraților din țară: chiar dacă temele rămân aceleași, viziunile se rafinează, poezia tinde spre abstracțiunile nichitastănesciene sau cultivă, tot ca la autorul *Dreptului la timp*, tensiuni semantice discrete; încep să se simtă ecouri din ludicul amar al lui Marin Sorescu. Volumul din 1974, *Aproape*, e la un alt nivel de poeticitate comparat cu *Numele tău*: în mod clar, Grigore Vieru asimilase o lecție importantă, își cultivase incontestabilul talent la temperatura unei poezii de o diversitate și cu o deschidere către experiment extraordinare, așa cum era poezia care se scria în România anilor '70. Comparativ cu autorii din țară, Grigore Vieru avea alte reflexe poetice, determinate de contextul politic dramatic în care poezia sa fusese nevoită să

[5] Eugen Simion, citat din dosarul critic al antologiei Grigore Vieru, *Taina care mă apără. Opera poetică*, ediție realizată de Grigore Vieru și Daniel Corbu, Iași, Editura Princeps Edit, 2008, p. 534.

iasă la suprafață și căruia avusese forța să-i dea o replică de necombătut: aceea a artei autentice. Nici un regim politic, oricât de dur ar fi el, nu se poate lupta cu literatura adevărată, atunci când aceasta este posibilă. Paradoxal: cu toată fragilitatea și delicatețea ei, cu tot sentimentalismul sau melodramatismul vizibil, cu patosul ei inconfundabil, poezia lui Vieru avea o forță extraordinară! După ce, după *Numele tău*, și poezia din RSS Moldovenească și-a putut recăpăta dreptul la o identitate lingvistică și culturală, care era, în esență, aceea a românității, și poezia lui Grigore Vieru s-a așezat într-un regim de normalitate și nu a mai cultivat exclusiv strategiile mesianice, ci s-a orientat către strategii mult mai apăsat estetice și mai puțin militante. Aleg aproape la întâmplare un exemplu, din foarte multe altele oricând la îndemână: poemul *Această ramură* este vizibil influențat de viziunea lilială, subtilă, delicată din poemele de dragoste ale primului Nichita Stănescu, căruia îi și este dedicat:

Mai mult, frumoaso,
Ce-aș putea să-ți cer –
Ce-mi dărui tu puțin e?!
O, dacă-s pasăre, –
Sub cer
Suflarea ta mă ține!

Iar părul tău înrourat
Ca busuiocul
Sfințește aerul de sus
În care-mi strig norocul.

Ca frunzele din cer
Cobor
genele tale, sfânto,
Sărutând pasărea în zbor
Și locul unde cântă.

În glasul tău
De peste ani
Aud străvechile porunci.
Și-mi presur rana cu pământ:
Cu ale tale urme dulci.

Montajul, tensiunea lirică, retorica, imaginarul, tehnica poetică, glisarea subtilă dinspre concret către evanescent, mutarea unei recuzite figurative în abstacțiune și în metaforă nu mai sunt tradiționaliste! Grigore Vieru a devenit, în numai câțiva ani, în urma contactului sistematic cu poezia română contemporană, un autor modernist, capabil de virtuozități care s-au scurs apoi, foarte interesant, și în cărțile altor poeți basarabeni! A dat o dată tonul revenirii la valorile românești, prin *Numele tău* și încă o dată, la emanciparea poeticității, la sincronizarea cu poezia contemporană din România prin volumele ulterioare! În mod straniu, autorul nu a ținut până la capăt această direcție, ci s-a întors, chiar și după 1990, la poezia misionară, naționalistă, patetică, uneori lozincardă. Dar și această ultimă ipostază se poate explica prin nevoia unui poet, dedicat dintotdeauna luptei pentru românitate, de a se angaja într-o cauză sfântă. Cariera ultimă a lui Grigore Vieru nu a mai fost aceea a unui scriitor, ci a unui misionar. Desigur, din păcate, atunci când arta e angajată, fie și într-o cauză nobilă, ea se împuținează inevitabil calitativ: ce câștigă în imediat pierde în posteritate.

Cum mai e citit Grigore Vieru azi?

Mai este el un model al poeziei tinere? Cred că e destulă ignoranță în receptarea operei sale: festivismul de care are parte în anumite cercuri (pseudo)culturale, care îl pun alături de Adrian Păunescu, de pildă, aruncă o umbră peste partea foarte bună a operei sale. Așa cum s-a întâmplat cu Nichita Stănescu în anii ’80 și ’90 în România, când a fost contestat în mod repetat de optzeciști, pentru a-și face loc, și poezia lui Grigore Vieru a suferit nu puține ofense după ce Republica Moldova a devenit un stat independent, iar vechile eroisme au putut părea oarecare.

Dar contestările reprezintă una dintre probele aproape obligatorii ale fixării în canon. Grigore Vieru rămâne, fără dubii, un clasic. ▪

LUCIAN CHIȘU
Institutul de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu", Academia Română
"G. Călinescu" Institute for Literary History and Theory, Romanian Academy
e-mail: lucianchisu@gmail.com

Fănuș Neagu – înainte de debutul editorial

Abstract

Articolul de față se referă la etapa premergătoare debutului editorial al lui Fănuș Neagu. Cele 50 de texte publicate până la apariția volumului *Ningea în Bărăgan* (1959) scot în evidență, pe lângă tributul plătit poncifelor timpului, căutările unui autor care, pendulând între ziaristică și literatură, scrie în spiritul celei de a doua, atras irezistibil de ea. Etapa este reprezentativă în ceea ce privește starea de emergență a talentului său literar.

Cuvinte-cheie: jurnalism, literatură, ideologie, realism-socialist, tematici, critică, nonconformism, stil, Fănuș Neagu.

The present article approaches the period preceding the editorial debut of Fănuș Neagu. The 50 texts published until the volume *Ningea in Baragan* (1959) emphasize, in addition to the tribute paid to the hokums of the time, the searches of an author who, oscillating between journalism an literature, writes in the spirit of the latter, irresistibly attracted to it. This stage is representative regarding the emerging state of his literary talent.

Keywords: journalism, literature, ideology, socialist-realism, thematic, criticism, non conformism, style, Fănuș Neagu.

Între debutul publicistic din „Albina"[1] și cel editorial, cu *Ningea în Bărăgan* (1959), trece un interval de cinci ani. S-ar părea, însă, că nu acesta este debutul publicistic absolut al viitorului scriitor. Între uzanțele admiterii în *Școala de literatură* exista și aceasta: pretendenților la titlul de cursanți ai „fabricii de scriitori" li se cerea ca, pe lângă *Dosarul* de triere social-politică, să prezinte fie o adeverință din partea unui ziar ori a unei reviste, că sunt colaboratorii acesteia, fie să aducă o recomandare de la un cenaclu literar.

* Lucrare realizată în cadrul Proiectului *Prezervarea și valorificarea patrimoniului literar românesc folosind soluții digitale inteligente pentru extragerea și sistematizarea de cunoștințe* (INTELLIT), PN-III-P1-1.2-PCCDI-2017-0821/Nr. 54PCCDI/2018.

[1] *Murgu-mi sboară ca nebunu'*, „Albina", 57 (1954), nr. 319 (serie nouă)/ 6 februarie, p. 4. Într-un interviu din „Literatorul", prilejuit de împlinirea a 60 de ani, scriitorul adăuga că, pe lângă debut, povestirea îi adusese și alte... beneficii: cu ea reușise să-și impresioneze, adică să o cucerească pe viitoarea soție.

Fănuș Neagu frecventase cenaclul *13 Iunie 1916* din Galați, unde, în anul școlar 1951-1952, fusese elev al Școlii Pedagogice de Băieți și, conform afirmațiilor sale, făcute de-a lungul timpului, rezultă că acesta publicase „câte ceva”[2] în ziarul „Viața nouă”, organ politic al județului Galați, mai înainte de momentul amintit

Fără a fi fost una dintre „tinerele” viori din concertul realist-socialismului anilor respectivi, ci, mai degrabă, un autor în căutarea propriei vocații, Fănuș Neagu semnase în presa centrală și culturală a timpului câteva zeci de schițe, povestiri, reportaje, toate strunite de zăbala ideologică, pe care dinții mânzului abia dacă lasă urme.

În ordinea anilor apariției, acestea se prezintă astfel: în 1954, este autorul a 9 texte, între care numai 4 se înscriu în categoria prozei scurte: (1) *Murgu-mi sboară ca nebunu’*; (2). *Nu mai e loc pe lume*,[3] care va apărea în volumul de debut cu titlul *Dușman cu lumea*; (3) *Sfârșitul bălții*[4] și (4) *La vadul bucuriei*[5]. În celelalte cazuri, avem de-a face cu reportaje[6], relatări de fapte[7], ori mici artefacte literare[8]. Toate sunt scrise cu mână sigură, netremurată, dar atinse, ca întreaga literatură a anului 1954, de morbul luptei de clasă, recte de realismul socialist.

Prezența sa în rândul autorilor din „Albina” se explică prin faptul că, deși nu avea standardele unei reviste literare,

publicația destinată oamenilor muncii de la sate cultiva, număr de număr, proză scurtă cu tematică aferentă, beneficiind de aportul a numeroase dintre personalitățile literare ale acelui timp.

Colaborările la „Tânărul scriitor” au legătură cu frecventarea cursurilor de la „fabrica de scriitori”. Este știut că, odată cu deschiderea porților *Școlii de literatură și critică literară*

[2] În colecția ziarului, din păcate incompletă, s-au găsit, deocamdată, cronici de cenaclu în care numele său este amintit. În articolul *Pentru o justă orientare în activitatea Cenaclului Literar „13 iunie, 1916”*, din „Viața nouă”, este evidențiat elevul Neagu Fănuș, care a citit în cenaclu schița *Șuțenii*, scrisă „în colectiv”, cu Viorel Dumitriu. Despre pasiunea scrisului, autorul mărturisește cu alt prilej: „Sus, în pod, la Școala Normală din Galați, am scris un roman polițist în două nopți, un roman imbecil. L-am intitulat *Marie Dacheville, învățătoare din Lyon, asasinată de polițiști*”.

[3] „Tânărul scriitor”, III (1954) nr. 7/ (Iulie), p. 49-58.

[4] „Albina” 57 (1954), nr. 361 (serie nouă)/ 24 noiembrie, p. 4.

[5] „Scânteia tineretului”, X (1954), nr. 1759/ 22 dec., p. 2.

[6] *Sărbătoarea recoltei* (pagină realizată de Fănuș Neagu și Constantin Bucur); „Scânteia tineretului”, X (1954), nr. 1700/ 14 oct., p. 2; *Printre cei dintâi* (*schiță despre oamenii din Grădiștea*); „Scânteia tineretului”, X (1954), nr. 1719/ 5 nov., p. 2.

[7] *Prinși asupra faptului* ; „Scânteia tineretului”, X (1954), nr. 1704/ 19 oct., p. 2.

[8] *Jalbă către Moș Gerilă*, adresată fostului Moș Crăciun, de S(M)işu Dragomir și semnată, pentru conformitate, de Fănuș Neagu, „Scânteia tineretului”, An X (1954), nr. 1725/ 12 noiembrie, p. 2; *Jalba lui Sfredeluș*, [Foileton], „Scânteia tineretului”, X (1954), nr. 1756/ 18 decembrie, p. 2.

„Mihai Eminescu”[9], își începea activitatea și revista „Tânărul scriitor”[10], la conducerea căreia se aflau Demostene Botez și Mihu Dragomir. Cu acesta din urmă, Fănuș Neagu simpatiza, între altele, pentru că obârșiile lor erau apropiate, dar mai ales fiindcă Brăila și Panait Istrati emanau în conștiința celor doi o perpetuă fascinație, marele înaintaș Panait Istrati fiind considerat de critica literară a anilor ce vor veni „modelul” literar-artistic al tânărului prozator. Colaborările cu această revistă, devenită ulterior „Luceafărul”[11], vor continua de-a lungul timpului. Accesul ritmic în pagina de ziar și de revistă este însoțit, în planul creației, de progresele făcute la cursul de „măiestrie artistică” (profesor Petru Dumitriu), curs la care tânărul prozator deprinde buna stăpânire a strategiilor narative, pentru transpunerea cărora posedă un ascuțit simț al detaliului. În ceea ce îl privește pe Fănuș Neagu, faptul este ușor de explicat datorită înzestrărilor înnăscute, dar mai greu de înțeles în privința majorității celor care formau garnitura de tineri cursanți la *Școala de literatură*, admiși după criteriul originii lor sociale, fără nicio legătură cu educația, cultura ori știința scrisului[12]. De altfel, la deschiderea oficială a cursurilor, Mihail

[9] *Școala de literatură* a avut drept model *Institutul de literatură „Maxim Gorki” al Uniunii Scriitorilor din U. R. S. S.* de la Moscova.

[10] „În octombrie 1951 apare la București «Tânărul scriitor», după model sovietic, organ intern al Uniunii Scriitorilor din RPR, în scopul instruirii și formării autorilor din noua generație, pentru a nu cădea sub nocivele influențe străine, decadente, reacționare, occidentale. Încă de la *Cuvântul înainte* al primului număr, revista, coordonată de Demostene Botez și Mihu Dragomir, vrea să ajungă «un organ de luptă, un inel solid al frontului nostru literar», militând în cadrul U.S. din R.P.R pentru «neștirbita» introducere a liniei partinice în activitatea cenaclurilor (înființate pretutindeni și cărora PMR le acordă o atenție cu totul specială, pentru că din ele trebuie să iasă scriitorul nou, care, la rândul său, va ajuta la nașterea omului nou). Simultan, «Tânărul scriitor» se va lupta consecvent «pentru lichidarea rămânerilor în urmă, pentru izgonirea tuturor influențelor străine, strecurate sub masca diferitelor teorii sau practici nesănătoase». Ucenicia tinerilor autori se va face într-o conexiune permanentă cu *Școala de literatură* din Capitală, în care predau, printre alții, Paul Georgescu, M. Novicov, S. Damian, D. Micu, M. Beniuc, H. Zincă, iar condeiele tinere care, se speră, vor fi puse, în viitor, în slujba partidului aparțin lui N. Labiș, Fănuș Neagu, I. Băieșu, I. Gheorghe, R. Vulpescu, I. Lăncrănjan, Gh. Tomozei, G. Hagiu, I. D. Bălan, Lucian Raicu ș.a., câțiva dintre aceștia rupându-se însă în scurt timp de linia politică impusă și aducând în literatura română o altă generație de creație, cea șaizecistă. [...] «Tânărul scriitor» trebuie să dea, deci, tonul scriitorilor aspiranți și ajutorul ideologic pentru ca aceștia să pășească pe un drum nou, iar tribuna lor să se transforme într-un «post avansat de luptă și de onoare» al lumii noastre literare”. *Cronologia vieții literare românești. Perioada postbelică* (coord. generală Eugen Simion, coord. redacțională Andrei Grigor, V, 1950-1951, realizatori Nicolae Bîrna, Oana Soare, Oana Safta, Lucian Chișu, Andrei Grigor, Andrei Milca, Alina Crihană, Nicoleta Ifrim), București, Editura Muzeul Literaturii Române, 2011, p. 83-84.

[11] Tot Mihu Dragomir (1939-1964) se află la originea inițiativei înființării revistei „Luceafărul”, al cărei *articol-program* l-a conceput și pe care a condus-o efectiv până în 1964, deși numele său nu va fi asociat funcției de redactor-șef.

[12] Un răspuns nu lipsit de temeinicie ne-a dat Ilie Purcaru, unul dintre absolvenții „cazarmei scriitorilor”. La observația și întrebarea mea, cum a fost posibil ca, împotriva evidentei precarități a cunoștințelor culturale pe care le aveau cursanții, „fabrica” să furnizeze, totuși, un mare număr de scriitori de o ridicată cotă valorică, Ilie Purcaru a pus acest lucru pe seama cursurilor intensive de „măiestrie” artistică, dar mai ales pe studiul de amănunt al prozei marilor scriitori ruși (Pușkin, Gogol, Tolstoi, Dostoievski, Cehov, Kuprin) și sovietici (Gorki, Esenin, Maiakovski, Paustovski, Pasternak), care le ocupa marea majoritate a timpului de studiu.

Sadoveanu declarase: „Din *Școala de literatură* vor ieși tot atâți scriitori, câți au intrat!", ceea ce una însemna pentru înțelesul comisarilor culturali ai vremii, și alta pentru cei cu urechea atentă la profeții.

Toate textele[13] apărute în 1955 se regăsesc în paginile „Scânteii tineretului", organ de îndrumare ideologică a tineretului țării, situație determinată de faptul că Fănuș Neagu devenise, cu sprijinul lui Ion Băieșu, redactor al ziarului, la *Secția agrară*. Apariția lor aici devine explicită, cum tot ușor de justificat este restrângerea textelor literare la schițele *Un flăcău din câmpie* și *O fată vine să se certe*. Fără a se face remarcat „în linia întâi" (ideologică) a ziarului, unde sunt prezenți la fel de tinerii lui colegi de „școală" – Teodor Mazilu, Radu Cosașu, Ștefan Iureș, Nicolae Țic, Eugen Mandric, Iosif Sava, Tita Chiper –, Fănuș Neagu scrie în consens cu linia trasată de conducerea „Scânteii tineretului", cel de-al doilea bastion ideologic și propagandistic al partidului clasei muncitoare, destinat cu precădere tinerilor.

Starea de fapte se prelungește în anul următor (1956), în cursul căruia semnătura viitorului prozator apare de 14 ori, cu 10 prezențe în „Scânteia tineretului"[14], plus câte două în „Tânărul Leninist"[15], respectiv „Tânărul scriitor"[16]. Povestirile din „Tânărul scriitor" vor intra în componența volumului de debut. Articolele publicistice, fie acestea reportaje, fie foiletoane, conțin digresiuni pitorești cu însemnate resurse literar-artistice. Erau apreciate de cititori pentru originalitatea narativă, nu în toate cazurile și de către criticii literari, mai ales de aceia a căror altitudine ideologică domina peisajul realist socialist al timpului. Între gravele abateri din schițe și povestiri se numără „concesiile" făcute sentimentelor umane, altele decât cele „juste", tentația de a aduce în prim-plan pitorescul situațional, violențele comportamentale sau euforizările bahice, ultimele înfierate cu mânie proletară de alți confrați[17]. Dimpotrivă, în reportajele și povestirile lui Fănuș Neagu,

[13] (1) *Calorifere în Bărăgan* (însemnări); „Scânteia tineretului", XI (1955), nr. 1770/ 7 ianuarie, p. 1; (2) *În cetatea de foc* (pagină redactată de Ștefan Halmoș și Fănuș Neagu); „Scânteia tineretului", XI (1955), nr. 1856/ 17 aprilie, p. 2; (3) *Din anii marilor bătălii* (de Ștefan Halmoș și Fănuș Neagu); „Scânteia tineretului", XI (1955), nr. 1867/ 30 aprilie, p. 2; (4) *Brigăzile așteaptă primăvara* (reportaj); „Scânteia tineretului", XI (1955), nr. 1797/ 8 februarie/ p. 8; (5) *Un flăcău din câmpie* (schiță); „Scânteia tineretului", XI (1955), nr. 1914/ 25 iunie, p. 2; (6) *Pe Trotuș în sus*; „Scânteia tineretului", XI (1955), nr. 1935/ 20 iulie, p. 2; (7) *O fată merge să se certe*; „Scânteia tineretului", XI (1955), nr. 2026/ 5 noiembrie, p. 3; (8) *Brigada fruntașă* (corespondent Ștefan Neagu); „Scânteia tineretului", XI (1955), nr. 2037/ 18 noiembrie, p. 2; (9) *Un tânăr inginer* (Însemnări); „Scânteia tineretului", XI (1955), nr. 2039/ 20 noiembrie, p. 1; (10) *Dăruire* (din ciclul *Crescuți și educați de Partid*); „Scânteia tineretului", XI (1955), nr. 2050/ 3 decembrie, p. 1; (11) *Se schimbă „zodia" unor oameni*; „Scânteia tineretului", XI (1955), nr. 2057/ 23 decembrie, p. 2.

[14] (1) *Temelia* [*Scrisori dintr-o gospodărie colectivă I*]; „Scânteia tineretului", XII (1956) nr. 2109/11 februarie, p. 1; (2) *Oameni cu stare* [*Scrisori dintr-o gospodărie colectivă II*]; „Scânteia tineretului", XII (1956), nr. 2114/ 15 februarie, p. 1; (3) *Vecinii* [*Scrisori dintr-o gospodărie colectivă III*]; „Scânteia tineretului", XII (1956), nr. 2121/ 25 februarie, p. 1; (4.) *...și despre tineri* [*Scrisori dintr-o gospodărie colectivă IV*]; „Scânteia tineretului", XII (1956), nr. 2124/ 29 februarie, p. 1; (5) *Doi oameni care suferă de-o meteahnă* [semnat F.N.]; „Scânteia tineretului", XII (1956), nr. 2140/ 18 martie, p. 3; (6) *Un prieten pierdut*; „Scânteia tineretului", XII (1956), nr. 2167/ 19 aprilie, p. 1; (7) *O lespede*; „Scânteia tineretului", XII (1956), nr. 2191/ 19 mai, p.1; (8) *Prieteni*; „Scânteia tineretului", XII (1956), nr. 2203/ 2 iunie, p. 1; (9) *Unde încep neînțelegerile*; „Scânteia tineretului", XII (1956), nr. 2234/ 8 iulie, p. 1; (10) *Începutul*; „Scânteia tineretului", XII (1956), nr. 2237/ 12 iulie, p. 3.

[15] (1) *Un om se întoarce pe șantier*; „Tânărul Leninist", VI (1956), nr. 11 (Noiembrie), p. 41-43; (2) *Pe drumurile raionului în tovărășia unui instructor*; „Tânărul Leninist", VI (1956), nr. 12 (Decembrie), p. 25-29.

[16] (1) *Moștenirea*; „Tânărul scriitor", V (1956), nr. 5 (Mai), p. 58-65; (2) *Cocoșul roșu* (proză); „Tânărul scriitor", V (1956), nr. 12 (Decembrie), p. 30-37.

[17] „Într-o singură povestire eroii beau lapte – aceștia sunt două fete foarte tinere și un fost tractorist, destul de sfios, dar care ține să-și arate și el «tăria» și îmblânzește un dulău «cu fălci de lup», cum ar zice scriitorul", avea să afirme, de-a dreptul siderat, Dinu Săraru într-un articol din „Gazeta literară", VII (1960), nr. 29/ 14 iul., p. 2.

vinul dezleagă limbile, aduce voie bună, fiind recomandat de tânărul autor ca remediu pentru suferințele inimii, durerile sufletului și desfătarea literaturii.

În 1957, producția sa jurnalistică și literară scade la numai 7 prezențe[18], stabilizându-se în două dintre genurile practicate în anii anteriori, reportajul literar și proza scurtă. Cele cinci semnături din „Tânărul Leninist" își au o explicație: autorul era angajatul revistei. Dintre povestiri, *Căruța cu lucernă* intră în componența volumului de debut. Între preocupările literare și cele jurnalistice, proporțiile rămân (formal) aceleași, ceea ce se schimbă fiind nu raporturile, ci atașamentul necondiționat față de creația artistică, așa numită „artă a cuvântului", care devine tot mai ilustrativă și în paginile de gazetă, în care Fănuș Neagu cultivă genuri reprezentând „literatura de frontieră", comune ambelor domenii ale scrisului.

Între timp, prestațiile literare din anii precedenți îi reține atenția lui Mircea Andrei[19], publicist de la „Scânteia tineretului", care, înfășurat în togă judecătorească, semnează articolul *Critica în „Tânărul scriitor"*. Mircea Andrei face aspre aprecieri la adresa lui Aurel Martin[20], Gheorghe Achiței[21] („criticul permanent al publicației") și Teodor Vârgolici[22]. Concluzionând că „e regretabil, de asemenea, că tinerii critici care semnează în revistă nu sunt angajați mai temeinic în lupta împotriva ruperii de viață a unor tineri scriitori, împotriva tendințelor evazioniste ale unor tineri poeți, care amenință să le împotmolească creația în apolitism și sterilitate", autorul incisivei intervenții constată că „apar foarte rar articole critice de sinteză, privitoare la înțelegerea adâncă a contemporaneității de către tinerii scriitori, că nu se ia atitudine față de cei care, pe față sau în articole subtile și confuze, încearcă să nege sau să minimalizeze uriașa însemnătate a realismului socialist și a spiritului de partid". Mircea Andrei mai adaugă spre finalul intervenției sale: „lipsesc articole despre Doina Sălăjan, Ion Gheorghe, Gh. Tomozei, Fănuș Neagu, dar și semnăturile unor critici «consacrați» precum D. Micu, Lucian Raicu, S. Damian". Introducerea scriitorului în „lista" de mai sus reprezintă un elogiu cu „dus-întors", fiindcă odată cu semnalarea talentului său literar, este scoasă în evidență păguboasa asociere unidirecționată spre temele realismului socialist, de care Fănuș Neagu se va despovăra în viitorul nu foarte îndepărtat.

Numărul textelor publicate de Fănuș Neagu în anul 1958[23] se reduce la 5. Este pentru prima oară când balanța scrisului său înclină spre talgerul literaturii, în defavoarea jurnalismului. La jumătatea aceluiași an, „Tânărul scriitor" își încetează existența, locul acestuia fiind luat de

[18] (1) *Dimineață de martie* (schiță); „Scânteia tineretului", XII (1957), nr. 2433/ 2 martie, p. 2; (2) *Tractoriștii din Hărman* (reportaj); „Tânărul Leninist", VII (1957), nr. 3 (Martie), p. 26-30; (3) *La mila 26* (reportaj); „Tânărul Leninist", VII (1957), nr. 4 (Aprilie), p. 41-48; (4) *Căruța cu lucernă* (povestire); „Tânărul Leninist", VII (1957), nr. 6 (Iunie), p. 41-48; (5) *Ciobanul* (schiță); „Scânteia tineretului", XII (1957), nr. 2514/ 7 iunie, p. 1, 3; (6) *Ce e nou în Rășinari* (reportaj); „Tânărul Leninist", VII (1957), nr. 7 (Iulie), p. 26-31; (7) *Întovărășirea din Sădina* (reportaj); „Tânărul Leninist", VII (1957), nr. 11 (Noiembrie), p. 28-38.

[19] Mircea Andrei, *Critica în „Tânărul scriitor"*; „Scânteia tineretului", XII (1957), nr. 2168/ 20 aprilie, p. 3.

[20] „...discursul critic al lui Aurel Martin conține și anumite «greșeli» de raportare la textele comentate: o desfășurare ostentativă a comparativismului în materie de literatură. Fiecare tânăr poet e strivit pur și simplu sub greutatea referințelor erudite și a falselor rude literare."

[21] În egală măsură, comentariile lui Gh. Achiței sunt „foarte slabe", iar, „în general recenziile din revistă sunt făcute la un ton naiv, școlăresc și fals vioi."

[22] „Calități de informație și onestitate nu pot însă abate atenția de la monotonia și lipsa de vibrație a ideilor și a expresiei. Tânărul istoric literar reușește să transforme figurile vii ale trecutului nostru literar în autori plicticoși."

[23] (1) *Calul* (povestire); „Scânteia tineretului", XII (1958), nr. 2704/ 18 ianuarie, p. 2; (2) *Într-o toamnă la Dunăre* (proză); „Luceafărul", I (1958), nr. 4/ 1 septembrie, p. 4; (3) *Proprietar a noua parte*; „Luceafărul", I (1958), nr. 5 / 15 septembrie, p. 4; (4) *Pe drumul lui Lenin* (eseu-reportaj); „Luceafărul", I (1958), nr. 8 / 1 noiembrie, p. 15; (5) *Pe urmele doctorului Ulieru* (reportaj); „Luceafărul", I (1958), nr. 10/ 1 decembrie, p. 8.

revista „Luceafărul”[24]. Colaborarea cu noua publicație reprezintă, după cum bine se știe, un moment de cotitură[25] pentru tânărul autor. Din cele cinci texte publicate în acest an, trei sunt povestiri, iar *Proprietar a noua parte* intră în volumul de debut.

Ca și în anul precedent, Fănuș Neagu publică în 1959 numai 5 texte, raportul dintre proza literară și reportaj fiind și mai evident (4 la 1) în favoarea literaturii artistice. Între povestirile și nuvelele apărute acum, câteva au cunoscut o frumoasă carieră, fiind considerate mult timp adevărate piese de rezistență: *Dincolo de nisipuri*, *Ningea în Bărăgan*, *Cantonul părăsit*.

1959 este primul dintre anii fești din viața scriitorului. Fănuș Neagu debutează editorial cu volumul *Ningea în Bărăgan*, tipărit la Editura Tineretului. Cronicile și recenziile care vor apărea aproape instantaneu, în avalanșă, denotă interesul major de care se bucura, la acea dată, scriitorul.

Alături de celelalte texte[26] publicate până la momentul debutului editorial, care marchează înclinarea progresivă spre literatura artistică (și prezența stilului ei în cvasitotalitatea articolelor jurnalistice), proza devine nu numai reprezentativă în creația sa, ci dă și prilej de comentarii critice. De pildă, povestirea *Dincolo de nisipuri* (care va ține și loc de titlu celui de-al treilea volum, din 1962) îl incită la comentarii dojenitoare pe Ion Lungu de la „Tribuna”, semnatarul articolului *Mirajul apei*[27]. Mircea Andrei îl vrea pe Fănuș Neagu înregimentat: „Realismul socialist, conform cu învățătura științifică despre lumea partidului marxist-leninist, arată că individul nu se împlinește decât prin împlinirea masei. Pomenind toate acestea, am avut în vedere faptul că Fănuș Neagu nu s-a clarificat suficient, pe plan teoretic, în problemele de creație. Tocmai de aceea a devenit, cred, prizonierul procedeelor folosite (în cazul amplificării obsesiei până la escatologic). Mirajul apei e o iluzie frecvent întâlnită în lumea deșertului și, evident, în anumite împrejurări, cum este seceta, ea poate îmbrăca și alte forme, de genul celei abordate în *Dincolo de nisipuri*. Dar acțiunea mirajului nu poate fi izolată de semnificațiile ei sociale și ideologice. Prin urmare, în *Dincolo de nisipuri* autorul trebuia să mediteze mai profund asupra faptelor de viață. Fără îndoială, Șusteru putea să-și continue drumul de unul singur și să nu fie urmat de ceilalți. Renunțarea celorlalți trebuie însă motivată temeinic, ca o reacție firească și realistă la autoiluzionarea personajului principal. În acest caz, Șusteru se rupea de mase, pentru că s-a înstrăinat de realitate. Drumul său nu mai reprezenta atunci căutarea «idealului», ci o iluzie adevărată, ceea ce, se înțelege, ar fi pus schița lui Fănuș Neagu pe un teren realist, deși nu încă realist socialist”[28].

La nicio lună, discuția este reluată de Al. Oprea în „Gazeta literară” [29]. După ce declară *ritos* (termenul îi aparține): „ne plac schițele care conțin idei inedite, unde se simte febrilitatea autorilor în căutarea unor noi procedee ar-

[24] Primul număr al revistei se dorește o „nouă armă vie de luptă și un îndrumar prețios în muncă”, principalul scop fiind „mobilizarea unui cât mai mare număr de forțe în activitatea creatoare a cenaclurilor literare, înarmarea lor cu principiile de bază ale activității literare”.

[25] *Mărturie* [despre revista „Luceafărul”], „Luceafărul”, XVI (2008), nr. 19/ 27 mai, p. 14.

[26] (1) *De la 3 până la 13* (reportaj apărut sub genericul *Bucureşti, inima patriei)*; „Luceafărul”, II (1959), nr. 2/ 15 ianuarie, p. 6-7; (2) *Copacul și umbra* (proză); „Luceafărul”, II (1959), nr. 3/1 februarie, p. 10-11; (3) *Dincolo de nisipuri* (nuvelă); „Gazeta literară”, VI (1959), nr. 11/ 12 martie, p. 4; (4) *Ningea în Bărăgan*, „Luceafărul”, II (1959), nr. 8 /15 aprilie, p. 10-11; (5) *Noapte de dragoste* (fragment din nuvela *Cantonul părăsit*); „Luceafărul”, II (1959), nr. 23/ 1 decembrie, p. 4.

[27] „Tribuna”, III (1959), nr. 12/ 2 martie, p. 3, 10.

[28] *Art. cit.*, p. 10.

[29] Al. Oprea, *Mirajul falsului dramatism*; „Gazeta literară”, VI (1959), nr. 15/ 23 aprilie, p. 2.

tistice", oarecum în contrasens cu Ion Lungu[30], Al. Oprea afirmă: „Ideea scrierii articolului de față a pornit însă de la altceva și anume de la unele experiențe din proza scurtă care au loc sub auspicii nefavorabile metodei realismului socialist. Adică ne-au intrigat unele încercări de a descoperi poezie și dramatism în afara problematicii sociale a oamenilor. Din acest punct de vedere, este interesant să discutăm schița lui Fănuș Neagu, *Dincolo de nisipuri* («Gazeta literară»).[...] Nu există diferențieri de clasă. Și doar seceta a lovit în primul rând păturile sărace, înavuțind pe bogătani. Fănuș Neagu izolează însă conflictul schiței într-un plan abstract, fascinat de o poezie a halucinațiilor în sine. *După câte se dovedește, nu numai eroul, dar și autorul este robul unui miraj*" [subl. noastră/ L. Ch.]. Același Al. Oprea se ocupă, tot înainte de debutul editorial, și de alte proze[31] publicate de Fănuș Neagu în presa acelui an. Acestea sunt *Copacul și umbra*, un exemplu „pozitiv", și, din nou, *Dincolo de nisipuri*, anatemizată în numele principiilor exprimate cu o lună mai înainte: „Deoarece la un moment dat am dat exemple negative numai din creația prozatorilor tineri, am să mă refer și la schița *Copacul și umbra sa* («Luceafărul») a lui Fănuș Neagu, un autor care se află în plină formație a unei personalități creatoare ce se anunță viguroasă. La o primă vedere avem de-a face cu întâmplări strict individuale care se puteau petrece oricând. Un țăran, pe când prindea lemnele aduse de apele umflate ale râului, într-o noapte de primăvară, este îmbrâncit și înecat de un alt țăran cu care avusese un schimb violent de cuvinte. Soția sa, ca o Vitorie Lipan – care nu bănuiește însă crima – se răzbună pe ucigași. Fănuș Neagu concentrează însă în această întâmplare dramatică, acute conflicte sociale. Omul înecat este secretarul organizației de partid din sat iar celălalt țăran un dascăl care-și făcuse o casă prin specula – ceea ce nu se cunoaște în sat – și care dorea să intre în gospodăria colectivă ce lua ființă, alături de câțiva bogătani, foști legionari, pentru a căpăta un post gras, mai precis postul de socotitor. El se găsește însă în ireconciliabil conflict cu Mitru Ceairu care-l informează pe malul râului că va propune socotitor pe altcineva. De aici, gestul criminal al lui Achim. Nevasta lui Ceairu, care avea aceeași ținută morală ca și bărbatul ei, se ridică împotriva planurilor acestor ticăloși, având de partea sa comuniștii cinstiți din biroul organizației de bază – locțiitorul de secretar este omul lui Achim – și masa țăranilor muncitori din sat. Este semnificativ că ucigașul căutând să-și explice groaza pe care i-o provoca Voica ajunge la concluzia ca de fapt «îi era groază de lume, de sat, îi era frică de alde Mohreanu, Mihalcea, de Lepădatu», ultimii fiind comuniști. În această schiță, Fănuș Neagu a învins tentațiile unor întâmplări interesante în sine, lipsite de o semnificație socială – ca, de pildă, în *Dincolo de nisipuri* – și făcând eforturi în direcția generalizării ideologice a găsit acele situații care exprimă viu lupta dramatică prin care învinge în lumea satului formele noi de viață socialistă. Creația de simboluri pentru care tânărul prozator dovedește aplicații – observați leitmotivul schiței *Copacul și umbra sa*, umbra fiind femeia ce continuă lupta soțului răpus – capătă aici reazem puternic, generând o adevărată și emoționantă poezie".

*

Ca o concluzie, până la debutul editorial Fănuș Neagu publicase, între 1954 și jumătatea anului 1959, 50 de texte (povestiri, schițe, reportaje, unele în colaborare), care au atras atenția atât asupra vigorii talentului său, cât și asupra limbajului proaspăt, cu arome de pământ reavăn și miros de ierburi din Bărăgan. Același mediu natural ostil, populat de caractere puternice, cu eroi ale căror reacții sunt greu de anticipat și prin venele cărora pulsează un sânge clocotitor, îl ilustraseră

[30] „Ion Lungu – singurul care în «Tribuna» a relevat carențele schiței – am impresia că a insistat cam mult și scolastic asupra finalului", *Ibidem*.
[31] Al. Oprea, *Proza „scurtă" și pasiunea scriitorului comunist*, în „Viața Românească", 84 (1959), nr. 5 (Mai), p. 140-152.

D. R. Popescu, Adrian Păunescu, Mihai Beniuc, Gálfalvi Zsolt și Fănuș Neagu (1981). Fotografie de Ion Cucu

Const. Sandu Aldea și Panait Istrati, marii săi înaintași pe linie tematică și biografică. Vechile obiceiuri și mentalități ale oamenilor din asprul ținut, troienit de ierni viforoase, care primenesc simțurile, și ars de soare în verile toride, buimace, devin, în proza lui Fănuș Neagu, reîntoarceri în fabuloasa eternitate a locului. Povestirile celor trei par a avea aceeași tematică și același unghi de tratare literară, cu singura și fireasca deosebire că, în „cadrul" deja amintit, autorul introduce noua relație a eroilor cu timpul istoric și social. În plus față de Istrati și Sandu Aldea, scriitorul distilează în paginile creației sale indicibila, secreta, frumoasa poezie a Bărăganului, aspect care îl situează mai aproape de digresiunile campestre din proza eseistică a lui Al. Odobescu, deosebindu-se, totuși, de peregrinul secolului al XIX-lea prin maniera *sui generis* a obținerii resurselor limbajului său artistic, presărat cu surprinzătoare expresii idiomatice și, din loc în loc, cu metafore insolite. Încă din acești ani de început, literatura lui Fănuș Neagu ilustrează foarte nimerit un aforism al lui G. Ibrăileanu, criticul care spunea, într-o rezumare pe diagonală, că toate creațiile literare sunt constituite din cuvinte care, inventariate, dau suma lexicului utilizat. Altfel spus, bunul comun al scriitorilor este vocabularul limbii în care scriu, fiind posibil ca doi autori să folosească, ipotetic, aceleași cuvinte și, cu toate acestea, între operele lor să existe diferențe valorice și artistice ca de la cer la pământ. Ceea ce contează este cum au fost ele folosite, adică actul artistic adăugat lexicului folosit, altfel spus, creativitatea și imaginația literară. Ele reprezintă, din punctul nostru de vedere, marile atuuri ale stilului fănușian. Cele 50 de texte ar putea fi substituite, simbolic, de buzduganul care anunță sosirea autorului.

Prin debutul său, Fănuș Neagu va aduce mai multă culoare, pitoresc și originalitate în peisajul și atmosfera unei epoci despre care se știe că a fost sumbră și cenușie sub toate aspectele. ▪

VIOREL COMAN
Muzeul „Carol I", Brăila
"Carol I" Museum, Brăila
e-mail: viorelmortu@yahoo.com

Fănuș Neagu – O zi din viața lui Ion Mohreanu (*Epilog, 1954*)

Abstract

În *Epilog 1954*, este rezumat destinul lui Ion Mohreanu. Ca șofer la Canal, el a ajutat pe unii pușcăriași să evadeze și a fost condamnat pentru asta. Odată eliberat, el rămâne în colonia de muncitori la canal. Este suspectat ca e turnător, fiind împușcat pentru asta, marcând astfel tragicul sau destin.

Cuvinte-cheie: povestire, modernitate, absurd, înstrăinare, trădare, domiciliu obligatoriu

In *Epilogue 1954*, it is being summarized Ion Mohreanu's destiny. As a driver in a prison, he keeps freeing up convicts and is being imprisoned for that. Once liberated, he remains in the village full of alinated people from the "canal works". He is being suspected to be a mole and somebody is actually shooting him, thus marking the absurd of his destiny.

Keywords: story, modernity, absurd, alienation, betrayal, compulsory domicile

Îngerul a strigat (1968) este primul roman românesc care evocă, în ultimul capitol, *Epilog, 1954*, o imagine atroce, încă obsedantă pentru conștiința românească: lumea coloniilor penitenciare a anilor '50 din Bărăgan. Amintitul capitol trebuie, după aproape o jumătate de veac, recitit altfel, mai ales că, între timp, au apărut inciziile lui Augustin Buzura din *Fețele tăcerii*, *Lunga călătorie a prizonierului* de Sorin Titel, îndârjirile lui Ion Lăncrănjan din *Fiul secetei* și, mai ales, confesiunea exorcizatoare a lui Victor Petrini din *Cel mai iubit dintre pământeni* de Marin Preda. Din această perspectivă, respectivul capitol deschizător de drumuri este mult mai important decât se crede. Mai ales în primii ani, *Îngerul a strigat* a fost, cred, cel mai analizat roman românesc contemporan. Critica literară a fost interesată de destinul lui Che Andrei și de tragismul familiei Mohreanu, de tema exodului spre pământurile din Dobrogea, de imaginea fabuloasă a Brăilei interbelice și de existența buimacă în Bărăgan. Dar acest capitol din finalul romanului a rămas aproape neatins. Există, în *Îngerul a strigat*, un joc subtil în siajul stilurilor din romanele românești, de la Duiliu Zamfirescu încoace. Acesta ar putea fi codul secret, încă neobservat, polemic, care spune ceva esențial despre rafinamentul autorului.

Fănuș Neagu – O zi din viața lui Ion Mohreanu
*(*Epilog, 1954*)*

În primele zeci de pagini este evocată viața la un conac boieresc, sunt arendași, țărani, haiduci – altfel decât la Panait Istrati sau C. S. Aldea – primitivi, violenți și vicleni într-o atmosferă sămănătoristă specifică prozei noastre din preajma anului 1900. Dominantă este tema dezrădăcinării. Țăranii din Plătărești și drumul lor spre pământurile din Dobrogea, hanurile, drumurile în Baltă, poveștile de dragoste, Dunărea ca realitate fundamentală a acestor locuri formează al doilea registru stilistic al romanului.

Apoi, toate aceste teme se distilează, se metamorfozează într-o proză modernă, care înfățișează doi vântură-lume, pe Che Andrei și Ion Mohreanu – personaje picarești –, altfel decât la Panait Istrati și Zaharia Stancu, în tablourile sumbre ale celui de-al Doilea Război Mondial, cu întâmplări teribile din primii trei ani de după război.

Romanul se încheie cu „prăbușirea unui mit", ca și *Moromeții* de Marin Preda: Che Andrei, simțind că „vine cucuveaua", se retrage în munți, refăcând arhetipal existența țăranului român atunci când pe plai este devălmășie. Ultimele pagini prezintă visul halucinant a lui Che Andrei: în „Satul hoților de cai" năvălesc catârii, ființe corcite, impure. Încep arestările celor care se opun colectivizării: „o putere umblă noaptea și ridică oamenii". Concluzia unui personaj este: „Totul e pe dos în Plătănești". Într-o formulare memorabilă – „oamenii se împart în două: unii care s-au născut mai devreme decât trebuia, alții care s-au născut mai târziu. Scuip pe ăla care s-a născut la vremea potrivită" –, Che Andrei rezumă destinul său tragic, de om născut prea târziu, și al lui Ion Mohreanu, de asemenea, tragic, născut prea devreme. Fiecare are un timp al lui, fiecare trăiește în mod diferit „teroarea istoriei".

Epilog, 1954 încheie rotund, după douăzeci de ani, romanul. În centru, destinul lui Ion Mohreanu. Pentru că a favorizat, ca șofer – șoferul iadului! –, evadarea unor deținuți care tăiau stuf în Baltă, Ion este condamnat la câțiva ani de închisoare, la Canal. După ce ispășește pedeapsa, nu pleacă „acasă", ci rămâne vânzător la baraca

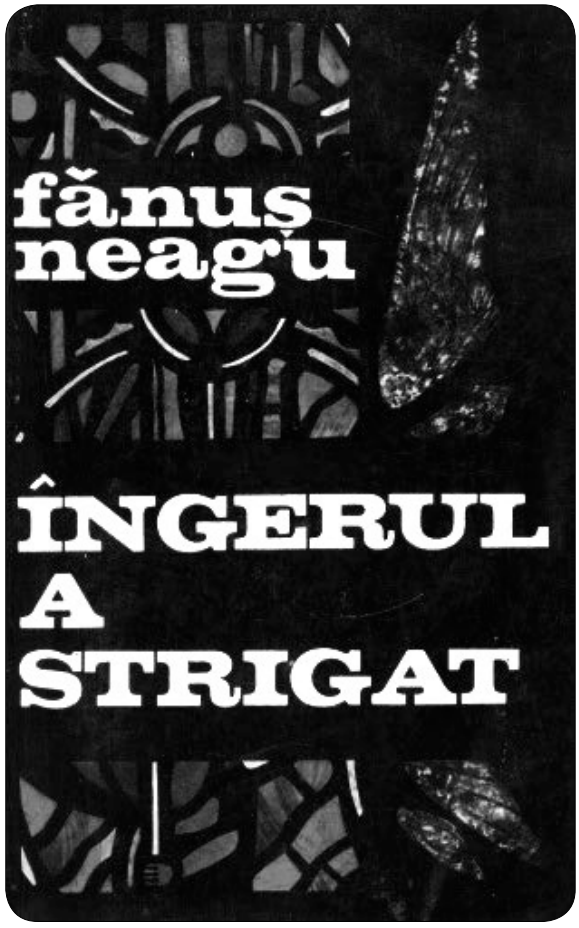

din centrul coloniei de deținuți cu domiciliul obligatoriu în Bărăgan, o localitate fără nume, formată din 64 de „case de humă", într-o zonă între Dunăre și șoseaua națională Brăila – Fetești – Constanța. Dacă Neculai Mohreanu, tatăl său, trăise o formă de dezrădăcinare, plecând spre pământuri noi, în Dobrogea, Ion, fiul, trăiește o formă de înstrăinare. După anii de închisoare nu are unde să se întoarcă, nu-l așteaptă nimeni, căci mama se înecase în Dunăre, iar tatăl, bănuit că vrea să fugă de sub escortă, din convoiul care plecase spre Dobrogea, fusese împușcat.

Acest capitol este total diferit față de corpul romanului, atât ca stil, cât și ca problematică.

Aici este o altă treaptă a modernității romanului, sugestie a modelului kafkian de existență, la prezența absurdului în viața personajelor. Coerența acțiunii este anulată. Povestirile sunt „trențuite", domină fragmentarismul, ele, povestirile, sunt începute, însăilate, niciodată terminate. *Epilog, 1954* nu are acțiune

propriu-zisă, ci evocă mai mult o stare de spirit. Metafora care ar rezuma tipul de narațiune din acest capitol este a reflectorului dintr-un foișor de pază care baleiază cu fascicolul de lumină realitatea închisorii: câtă realitate luminată, atâta povestire. În rest, marele întuneric, marea tăcere...

Dacă romanul, în ansamblul său, are o evidentă dominantă spațială, conturând un vast teritoriu, care e Bărăganul, și cu câteva secvențe din Dobrogea, în ultimul capitol dominanta este temporală. Oamenilor nu le-a mai rămas decât să-și trăiască timpul povestirii. Capitolul final este deci, un loc geometric al mai multor romane posibile, care se întrepătrund și se completează. Rezultă un capitol dominat de fragmentarism: o zi din viața lui Ion Mohreanu la Canal, o povestire cu oameni care nu mai au identitate, ci sunt numere, ca în distopia orwelliană *1984*. Moartea unui deținut și înmormântarea lui în miez de noapte sugerează licărul de lumină creștină din sufletul unui milițian care asigură o slujbă tainică de înmormântare. Dar mai ales interesează, pentru momentul publicării romanului, povestirile dezrădăcinaților din Banat, cu domiciliul obligatoriu în Bărăgan. Este, aici, prima mărturie literară a unei realități care sugerează „delirul" istoriei.

Fănuș Neagu evocă un spațiu închis, un cerc care nu atinge Dunărea. Între sat și lume este săpat un șanț mare, o variantă modernă și absurdă a vechiului latinesc „fossatum" – șanțul care înconjura satele în primul mileniu creștin, pentru a le ocroti de năvălitori. Acum, realitatea este „pe dos", șanțul are alt scop, să nu permită ieșirea, evadarea din acest spațiu, deoarece „locuitorii" sunt numiți „dușmani ai regimului". Legătura cu lumea o face serviciul poștal care funcționează o zi pe săptămână.

Tema dezrădăcinării din primele pagini ale romanului capătă în final sensuri noi. Tema, cu o vechime, la apariția romanului, de peste trei sferturi de veac în literatura română, s-a încărcat de sensuri tragice, moderne, vizând manifestarea absurdului în real.

Nimeni, pare a spune autorul, nu mai e la casa lui. Exodul plătășteștenilor spre pământurile din Dobrogea este o primă formă de dezrădăcinare. Acum, după 20 de ani, bănățenii care au domiciliul obligatoriu în *Siberia României* – în Bărăgan – trăiesc o altă formă de dezrădăcinare. Ion Mohreanu este, de asemenea, un dezrădăcinat. După ce este eliberat din închisoare, rămâne în colonie, nu are unde să se întoarcă. El este omul fără rădăcini.

Există, la Fănuș Neagu, pentru prima dată formulată în literatura română postbelică, tema *postcaptivității*. Ce fac sau ce mai pot face cu libertatea cei care, pentru vini imaginate de regimul comunist, au fost o vreme închiși?

În *Drum întins* (1960), un fost pușcăriaș, eliberat după nouă ani, nu dorește să se integreze noilor realități sociale, nu dorește să pună umărul la construirea socialismului, ci se duce „drum întins" la locul lui singuratic, unde fusese cândva fericit. Cu alte cuvinte, se integrează mai întâi lumii sale, spațiului său, apoi lumii din care a fost smuls dintr-o neînțelegere sau o greșeală. În *Acasă* (1966), bătrâna Gherghina vine din Maramureș, unde fusese deportată la începutul anilor comuniști, în satul G, în casa sa, să moară în odaia din austru, unde născuse nouă copii... Bunica venită din Maramureș este pregătită să moară. Ea nu mai are nimic de împărțit cu lumea care i-a răvășit bătrânețea. Nu mai are combustie vitală decât să treacă pragul casei sale și să moară împăcată.

Ion Mohreanu este într-o altă situație. Deoarece „acasă" este, pentru el, un cuvânt căruia nu-i cunoaște bucuria, rămâne în colonie ca vânzător la baraca din centru, un spațiu meschin, provizoriu. Ion a tapetat pereții cu fotografii din reviste de cinema, cu artiști și artiste, o lume de hârtie sugerând iluzia unei fericiri. La un patefon pune până la obsesie un cântec pustiu. Doar în alcoolul din sticlele de pe rafturi scapără ademenitor câte un bob de lumină. În fața barăcii, o colivie pentru sticleți, goală. Împrejur, stive cu lăzi de sticle goale.

În jur, câmpia cu nori grei, în alcătuiri de „biserici părăsite". Domină, sufocant, „duhoarea

umedă, grețoasă, ce curge în valuri", a mirosului de porci. Ei sunt lăcustele lui Miron Costin, care fac viața imposibilă. Pretutindeni, „miros de rapăn și iod". Locul „pute". Câmpia, ca spațiu al absenței, este „scitică".

Două dintre marile metafore ale povestirilor de început ale lui Fănuș Neagu, nocturnul și selenarul, se metamorfozează. Întunericul este absolut, „ca-n coșciug". Selenarul este o structură absentă. Noaptea nu mai e doar un timp al povestirii, ci și un timp al delațiunii. Povestirile nu au nimic din fastul sadovenian. Sunt povestiri zgârcite, neterminate, adesea cu sens de parabolă. Ion Mohreanu pare un inițiat. Când povestirea alunecă spre adevăruri dureroase, el sfătuiește povestitorul să revină la modul șoptit, aluziv.

Baraca adună în jur coloniștii. Este, evident, un simbol degradat al hanului sadovenian. Chiar dacă ei nu mai sunt, ca în *Hanu Ancuței*, în trecere, ci au fost „aduși de la spate" și nu mai pot pleca, le-a rămas întreagă voluptatea povestirii.

Coloniștii sunt, aici, ca într-un purgatoriu. Au trecut prin infern, la Canal, la tăiat stuf, în Deltă. Acum, așteaptă întoarcerea acasă. Toți dezvoltă nostalgii ale raiului existenței de acasă, unde „pâinea se frânge singură pe masă". Ei evocă satul de unde vin și spun „la noi", ca în poeziile lui Octavian Goga. În cod simbolic, baraca mai poate fi și mănăstirea boccaccescă în care oamenii, amenințați de ciumă, își umplu timpul cu povestiri dureroase. Ei sunt vinovați doar din punctul de vedere al autorităților.

Câțiva bănățeni tăifăsuiesc seara, la baracă, după o zi de trudă, și tânjesc după baștină. Fiecare dintre ei retrăiește destinul bătrânei Gherghina din *Acasă*. Ei vor să moară „acolo": „Între ai noștri, acolo, pot să trăiesc numa cu mămăligă și ceapă, nu-mi pasă". Un bătrân vorbește ca în poezia *Oltul*, de Octavian Goga: „Dac-o să mor, să-mi luați oasele acolo. Să nu mă lăsați singur aici".

Dar povestirea care, prin absurdul ei, înfierbântă spiritele este cea spusă de Toma. Vărul său din Banat, Mestecăneanu, ajuns președinte de raion, este rugat de tânăra lui nevastă să-i aducă de pe lacurile raionului un pescăruș. Ce să facă o nevastă de activist cu un pescăruș? Gândul te duce la albatrosul baudelairian sau la *Albatrosul ucis*, scris de Nicolae Labiș cam în acel an în care se petrece acțiunea. Dorința nevestei dezvoltă manifestarea absurdului în real.

Președintele de raion ia la rând satele de pe malurile lacurilor și cere primarilor să-i prindă un pescăruș. Operațiunea este mult mai dificilă decât pare. Ființe ale libertății, ale zborului, ei, pescărușii, nu pot fi decât împușcați, nu pot fi prinși pentru micul moft al unei neveste. Ea nu ar putea decât să-l batjocorească precum marinarii de pe puntea corabiei din poemul *Albatrosul*, de Ch. Baudelaire. Pentru că primarii nu pot prinde un pescăruș, președintele de raion se înfurie. Merge din primărie în primărie, amenințând. În ultimul sat de pe malul lacurilor, găsește primăria goală. Întrebat pe un ton răstit unde sunt funcționarii primăriei, un biet paznic îl informează că sunt pe lac, să prindă un pescăruș... Din dorința de a-i fi pe plac, din slugărnicie disimulată, din frică, oamenii, aflând damblaua președintelui, hotărăsc să-i facă o surpriză.

Un colonist, martor al întâmplării – povestea nu e poveste! –, spune revoltat: „El ar trebui adus aici. Cu biciul. «Na, și scurmă pământul și îngrijește porcii!»".

Pentru această povestire, Toma este „ridicat". Cineva trădase, făcând dintr-un biet povestitor de întâmplări absurde un dușman al poporului. Ion Mohreanu este bănuit și, în noaptea următoare, cineva intră în baracă și îl împușcă. Coloniștii știau cine povestește, dar nu știau cine ascultă. Bănuiala și delațiunea devin forme de exprimare a absurdului.

„Cineva", nevăzut, necunoscut, „o putere" care controlează totul, îl împușcă, bănuindu-l că l-a vândut pe Toma. Cel ce l-a împușcat pe Ion crede că face un act justițiar.

Povestea lui Toma are, din această perspectivă, un tâlc mai adânc: este povestea care, spusă prea devreme, ucide. ▪

GEORGE NEAGOE
Institutul de Istorie şi Teorie Literară „G. Călinescu", Academia Română
"G. Călinescu" Institute for Literary History and Theory, Romanian Academy
e-mail: georgeflorianneagoe@gmail.com

Nicolae Filimon: *Ciocoii vechi şi noi*. Biblioteca din spatele romanului

Abstract

În acest articol ne propunem să identificăm câteva structuri epice și dramatice, de proveniență livrescă, în romanul *Ciocoii vechi și noi* de Nicolae Filimon. Sursa principală de inspirație este, în mod explicit, Biblia. Aceasta a rămas, până în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, cartea de căpătâi a oricărui individ preocupat de studiu, referindu-ne, aici, la cei cu nivel mediu de cultură. În plus, scriitorul a primit o educație bisericească, tatăl lui, Mihai, fiind preot la Biserica Enei din București. Dinu Păturică, protagonistul, nu este un ins nealfabetizat și nemanierat, ci un pretins intelectual, plănuindu-și fiecare mișcare după exemplele întâlnite datorită lecturii. La propriu și la figurat, el procedează ca la carte, neglijându-l, din păcate pentru el, pe autorul implicat al Scripturii.

Cuvinte-cheie: Nicolae Filimon, *Ciocoii vechi și noi*, Biblia, structuri livrești, educație

In this article we propose to identify some epic and dramatic structures, of bookish origin, in the novel *Ciocoii vechi şi noi* by Nicolae Filimon. The main source of inspiration is, explicitly, the Bible. It remained, until the second half of the 19th century, the founding book of any individual concerned with study, referring here to those with a medium level of culture. In addition to this, the writer benefited from a church education, his father, Mihai, being a priest at the Biserica "Enei" in Bucharest. Dinu Păturică, the protagonist, is not an uneducated and a rude character, but an alleged intellectual, planning his every move according to the examples encountered due his readings. Properly and figuratively, he does everything by the book, neglecting, unfortunately for him, the involved author of Scripture.

Keywords: Nicolae Filimon, *Ciocoii vechi și noi*, The Bible, bookish structures, education

Prin *Ciocoii vechi și noi* (1863), Nicolae Filimon ne pune în fața unei opere măcar pe jumătate închegate. Faptul că firul narativ de aici este independent de anunțata parte a doua i-a determinat pe exegeți să se ocupe îndeaproape de această carte, pe care Paul Cornea a caracterizat-o drept un amestec de „romance" (poveste sentimentală) și de „novel" (conflict epic). Scrierea a devenit canonică mai ales datorită afirmațiilor lui G. Călinescu: „Prin temă, *Ciocoii vechi și noi* e un mic roman stendhalian (bineînțeles fără filiațiune directă și fără luciditate analitică), iar Dinu Păturică e un Julien Sorel valah"[1]. Este de menționat amănuntul

[1] *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, ediție îngrijită și text stabilit de Al. Piru, Craiova, Editura Vlad & Vlad, 1993, p. 363.

că numele protagonistului din romanul *Roșu și negru* al francezului Stendhal a fost asociat de G. Călinescu, în aceeași lucrare, cu Ion al lui Liviu Rebreanu, pe care îl considera, de această dată, „un Julien Sorel rural"[2]. Apropierile între literatura noastră și cea occidentală, neîntemeiate, după cum se observă, pe influențe directe, arată, totuși, intenția criticii noastre de a consolida o tradiție a figurii arivistului. Antipatică din punct de vedere moral, această tipologie a constituit factorul estetic care a determinat creșterea interesului pentru proza de observația realistă. O privire succintă asupra romanelor românești, bine primite, intrate în canon, aduce în prim-plan lupta pentru proprietate: *Viața la țară* și *Tănase Scatiu* (Duiliu Zamfirescu); *Ion* (Liviu Rebreanu); *Fecioarele despletite*, *Concert din muzică de Bach*, *Drumul ascuns* (Hortensia Papadat-Bengescu); *Craii de Curtea-Veche* (Mateiu Caragiale); *Cartea nunții*, *Enigma Otiliei* (G. Călinescu); *Moromeții* (Marin Preda). De la această regulă a factorului economic care sprijină realizarea estetică nu se abat, de pildă, cărțile lui Camil Petrescu: *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război* și *Patul lui Procust*. Chiar și prozele lui Sadoveanu, orientate către arhetipal, surprind disputele financiare din societățile ancestrale. Aproape nicio capodoperă a sa, de la *Hanu Ancuței* la *Povestirile de la Bradu-Strâmb*, de la *Creanga de aur* la *Divanul persian*, de la *Zodia Cancerului* la *Frații Jderi*, nu ocolește problema conservării averii, subliniată în controversa dintre moștenire și căsătorie.

Școala a promovat cu asiduitate *Ciocoii vechi și noi*, considerând-o cel dintâi roman românesc bine realizat din punct de vedere artistic. Dacă privim diacronic receptarea romanului putem constata că, prin el, Filimon ocupă locul lui Bolintineanu, care, deși publicase *Manoil* (1855) și *Elena* (1862), a fost „relegat în plutonul «cercetașilor»"[3]. *Ciocoii vechi și noi* este un roman reprezentativ în special pentru mentalitatea pe care o ilustrează, dar nu neapărat o scriere valoroasă: „«Romanțul» propriu-zis e curat senzațional, nu mult mai bun decât al lui Bujoreanu sau Baronzi, și în orice caz cu o acțiune mai puțin complicată"[4]. Rămâne, deocamdată, inexplicabil, sub raport axiologic, de ce Nicolae Filimon a fost ales fondator al romanului românesc în sens modern. Poate că argumentul ar trebui căutat în tonul excesiv polemic al istoriografiei față de epoca fanariotă, văzută ca un secol de asuprire administrativă și de amorțire a demnității poporului. În paranteză fie spus, lucrurile sunt mult mai nuanțate, iar așa-zisa „barbarie orientală" în care decăzuseră Moldova și Țara Românească (1711/1716–1821) reprezintă o temă centrală a discursului pașoptist, preluată, fără spirit critic, până astăzi, dintr-o sinceră admirație pentru această generație de apărători ai *interesului național*. Revenind la roman, balzacianismul și realismul remarcate de G. Călinescu rămân, totuși, în plan secundar, după cum susține Mircea Anghelescu: „prin interesul pentru document, pentru culoarea locală, prin gustul pentru contrastul violent, ea poate fi subsumată mai degrabă romantismului crepuscular, cel al romanului popular și de mistere, în care trecutul devine locul de înfruntare al unor tipologii umane schematice, derivate direct dintr-o abstracțiune caracterologică cu conținut etic: buni și răi, boieri (sau «boieribili») și ciocoi"[5]. Dacă observația lui Mircea Anghelescu potrivit căreia „adevăratul interes al autorului în această reconstituire istorică nu e pentru locuri, monumente și sugestia lor de vechime, ci pentru oamenii de altădată, pentru comportamentul, limbajul lor diferit, toate dispărute în seismul revoluției lui Tudor și al marilor prefaceri care i-au urmat"[6] pare în totalitate acoperită, atunci informațiile cărturărești pot reconstitui o perspectivă educațională de care, în parte, este legat și Nicolae Filimon. Tatăl

[2] *Ibidem*, p. 814.
[3] Liviu Papadima, *Literatură și comunicare: relația autor – cititor în proza pașoptistă și postpașoptistă*, Iași, Editura Polirom, 1999, p. 48.
[4] Nicolae Manolescu, *Arca lui Noe. Eseu despre romanul românesc*, București, Editura 100+1 Gramar, 2002, p. 99.
[5] Nicolae Filimon, *Opere*, ediție îngrijită, prefață, note și bibliografie de Mircea Anghelescu, București, Editura Fundației Naționale pentru Știință și Artă, Univers Enciclopedic, 2005, p. XXIII.
[6] *Ibidem*, p. XXXIII.

scriitorului, Mihai, a fost preot la Biserica Ienii din Capitală, demolată în aprilie 1977.

Ne propunem să analizăm raportul între *cultural* și *literar* în *Ciocoii vechi și noi*, urmărind rolul jucat de cărți în construcția narativă și, totodată, conturarea unor coordonate ale lecturii de la sfârșitul domniilor fanariote. Filimon a căutat, probabil, să subsumeze lectura unui discurs formativ, a cărui matrice comunicațională e denumită *transpersonală* de Liviu Papadima: „Locutorul pleacă de la premisa că interlocutorului «îi lipsește» ceva, că ceva din el trebuie completat sau îndreptat. Această carență se stabilește de regulă prin referință la o autoritate dincolo de partenerii de comunicare: Dumnezeu, legea morală, dreptatea, rațiunea, înțelepciunea [...]. Adresa e de regulă colectivă, presupunând un auditoriu puțin personalizat, definit în termenii finalității discursului, care e consensuală“[7]. Litera scrisă devine model sacralizat pentru succesiunea evenimentelor. Totuși, Filimon nu-și revendică explicit lucrarea de la o altă operă, așa cum procedează M. Kogălniceanu, care, în capitolul *Cofetăria lui Felix Barla*, singurul pe care l-a redactat din proiectul său de roman *Tainele inimei*, face un excurs, adică, după propria mărturisire, redactează un „*speach*, cum zic englezii, adică, românește, acest mic cuvânt ieșit din șirul romanului“, pentru a justifica sociologic necesitatea propriei încercări în proză, ilustrând diferența de gust între neoclasicism, care punea accent pe retorism și pe rațional, și romantismul plebeu, centrat asupra aventurilor sentimentale senzaționale: „Cursurile însă de moral nu plac astăzi; de aceea, moraliștii în secolul nostru sunt siliți, ca spițerii, a polei hapurile ce voiesc a da bolnavilor. Spre a mă tălmăci mai bine, și ca să intru în gustul cetitorilor mei, voi lua de pildă un scriitor străin. Când vestitul Eugène Sue a vroit a interesa clasele bogate în favorul claselor muncitoare, el n-a făcut o carte de moral, ci s-a slujit de un roman; el a scris *Tainele Parisului*“[8]. Sigur că și Filimon își îmbracă mesajul instructiv și moralizator în hainele unei „povești“, dar nu se raportează la romancieri, ci la o carte aflată, până în preajma lui 1840, în centrul preocupării majorității cititorilor. Ne referim la întâmplările, la personajele și la pildele cuprinse în Biblie. Având statutul de mesaj divin, ea funcționează ca sursă a profețiilor și a revelației. Istoria nu poate depăși faptele, răsplățile și pedepsele prezente în Vechiul Testament. Romanul lui Filimon nu este, după cum spunea Stendhal, o oglindă care se plimbă de-a lungul unui drum, ci o oglindă ce reflectă Sfânta Scriptură și auxiliarele acesteia, așa-numitele „cărți populare“ sau apocrife, scrieri de înțelepciune care au ca scop pregătirea omului pentru Viața de Dincolo. Oricât de îndrăzneață ar fi această opinie, opera furnizează exemple convingătoare pentru a o susține.

În „Dedicație“, autorul mărturisește că, în momentul în care s-a hotărât să le dedice „manuscriptul“ ciocoilor, a rostit „ca strămoșul nostru Pillat: «Ecce homo», sau «Iată oamenii mei!»”. Citatul este extras din Evanghelia după Ioan 19:5 – cu referire la momentul când procuratorul Iudeii l-a scos în fața mulțimii din Ierusalim pe Iisus Hristos, biciuit și purtând coroana de spini, afirmându-I, astfel, nevinovăția din punctul de vedere al legiuitorului. Scriitorul vrea să-i crucifice în public pe protagoniștii

[7] Liviu Papadima, *op. cit.*, p. 87.

[8] Mihail Kogălniceanu, *Opere*, I, studiu introductiv, note și comentarii de Dan Simonescu, București, Editura Academiei, 1974, p. 105.

romanului său, care, totodată, devin și cititorii ideali ai textului: „străluciți *luceferi* [s.m./G.N.][9] ai viciilor, care ați mâncat starea stăpânilor voștri și v-ați ridicat pe ruinele acelora ce nu v-au lăsat să muriți în mizerie", îndemnându-i să se identifice în „această slabă și neînsemnată scriere". Traducerea citatului din latină într-o parafrază românească este resimțită ca necesară pentru lămurirea cititorilor mai puțini școliți.

Dinu Păturică apelează la *Floarea darurilor*, tradusă după compilația *Fiore di virtù* a călugărului benedictin Tommaso Gozzadini, pentru a le istorisi altor ciocoi parabola fiilor împărătești uniți ca un snop de nuiele. Povestitorul deturnează relatarea de la scopul inițial, învățându-i pe toți să folosească aceleași miloace de sărăcire a boierilor. Urmându-i povețele, orice vătaf va ajunge „bogat ca Iov din *Biblie*". Pasajul proiectează, într-o anumită măsură, sfârșitul personajului principal, întrucât dreptul Iov a sărăcit de îndată ce Dumnezeu i-a încredințat Satanei bunurile acestuia. Tot un statut anticipator deține și titlul capitolului XXI – „Femeia a scos pe om din rai". Inspirată de creștinismului popular, ideea că Eva poartă vina pentru păcatul lui Adam este reluată în cazul triunghiului amoros Chera Duduca – Andronache Tuzluc – Dinu Păturică. Luxul provocat de femei pricinuiește nenorocirea bărbaților: „pentru dânsul femeia cea mândră și ușure de minte calcă în picioare credința jurată soțului ei, vestejește onoarea sa și a familiei, își face copiii nefericiți, cade în ura și disprețul societății, în fine, face totul și se pierde în prăpastia celor mai mari crime". Cugetarea moralizatoare cu grad maxim de generalizare se concretizează în planul izbutit de a-l convinge pe Tuzluc să-i cumpere Duducăi haine și bijuterii la un preț supraevaluat. Totodată, citatul sugerează viitoarea destrămare a căsniciei dintre Dinu Păturică și Duduca, fuga femeii cu un alt bărbat și abandonarea copiilor. Ciocoiul vechi deplânge soarta nedreaptă a tagmei din care face parte, comparând-o cu aceea a primului fiu al lui Adam și al Evei, apropierea fiind făcută pe temeiul rătăcirii neodihnite: „Noi nu trăim decât ca să ducem înainte (să perpetuăm) blestemul lui Cain, ucigătorul de frate, tremurând la glasul stăpânilor noștri precum tremura el când auzea glasul lui Dumnezeu strigându-i «Caine, ce ai făcut cu fratele tău?»". Este, poate, o modalitate de a justifica faptul că scopul scuză mijloacele și că, așa cum fiecare om are un loc definit în societate, slujind-o, fiind îngăduiți chiar și personajele parazitare, pentru că, tolerându-l pe Iuda între cei 12 apostoli, Iisus Hristos ne-a atras atenția asupra imperfecțiunilor din sânul comunităților. Viziunea mercantilă asupra lumii nu reprezintă, după cum se constată, o noutate.

În mecanismul care oferă predictibilitate întâmplărilor se încadrează și un interesant *mise en abîme*, atât prin apariția lui precoce în literatura autohtonă, cât și prin combinarea artelor. Avem în vedere capitolul XXII, unde reprezentația operei „Italiana în Algir" stârnește comentariile a „doi condicari de Divan", care recunosc și prezic fapte din lumea romanescă. Granița între actori și public se estompează. Câțiva spectatori joacă, la rândul lor, o piesă. *Hamlet* al lui Shakespeare și *Iluzia comică* de Corneille reprezintă ilustre exemple ale acestei strategii. Complicitatea între Duduca și Dinu Păturică este dezvăluită chiar în prezența postelnicului Tuzluc:

> *– Privește, te rog, mai cu băgare de seamă la ceea ce se petrece pe scenă și vei vedea că seamănă ca două picături de apă cu ceea ce se petrece în casa postelnicului Andronache Tuzluc.*
>
> *– Și ce se petrece în casa acestui boier?*
>
> *– Lucruri mari, nenișorule, gugumănii nemaiauzite! Vezi pe cocoana aceea care șade în loja de lângă élciul Prusiei?... Uită-te bine la dânsa; vezi cât e de gătită: diamantele și rubinele sunt aruncate pe dânsa cu lopata, parcă e brezaie sau teleloaică.*
>
> *– Ei bine, o văz.*
>
> *– Acea femeie este țiitoarea postelnicului Andronache Tuzluc.*
>
> *– Bravo! e frumoasă de minune.*
>
> *– Așa e, precum zici, dar eu unul m-aș lipsi de asemenea frumusețe și fericire.*
>
> *– Da de ce, bei-mu?*

[9] Poate că antifraza respectivă ne va ajuta să deslușim de ce naratorul din *Craii de Curtea-Veche* afirmă, cu o notă subînțelegând parvenitismul personajului, faptul că „Pașadia era un luceafăr".

– Pentru că l-a lăsat în sapă de lemn [...]
[...]
– Ciudat lucru! Dar ia spune-mi cine este acel vătaf de curte?
– Este un oarecare Dinu Păturică, un opincar de la Săcuieni și un șiret de n-are pereche.

Dialogul decodează doar ruinarea lui Tuzluc. Însă scenariul dramatic dezvăluie și pieirea în efigie a ciocoiului. Într-o notă de subsol, autorul povestește subiectul piesei, specificând că deiul Algirului și don Tadeo „sunt amăgiți de frumoasa damă, iar ea părăsește Algirul cu Lindoro, vechiul ei amant [...]". Desfășurarea acțiunii comediei vestește plecarea soției lui Dinu Păturică. Sigur că interesul cititorului este captat din primele pagini de conflictul fățiș între ciocoi și boier. Urmărind detaliile, observăm că Filimon îi condamnă pe amândoi să fie păcăliți și ademeniți în păcat de femeie, de „acest flagel inventat de Satan ca să piarză pe om prin femeie". Asistăm la o scenă care ascunde întreaga desfășurare a romanului.

Dinu Păturică își întrezărește viitorul sumbru într-un verset biblic: „Păturică, văzând neputința de a dormi, cercă a se distra prin lectură; luă dar o carte după masă și deschizând-o citi din întâmplare aceste cuvinte: «Văzut-am pe cel fărădelege înălțându-se ca cedrii Libanului; puțin însă, și el nu mai era; puterea și mândria lui pierise cu sunet!»". *Psaltirea* conține edificarea asupra faptului că răul triumfă numai în aparență, fiind învins tocmai de propria semeție. Lectura accidentală a pasajului (*Psalmul* 35, versetul 36) este, în realitate, intenție auctorială, pentru că textul sacru creștin dirijează destinul ciocoiului. Ocna de la Telega, locul unde va muri Dinu Păturică, stârnește aceeași groază precum *Infernul* lui Dante: „În fine, dacă faimosul vers al lui Dante: «*Lasciate ogni speranza voi ch'entrate*» s-ar fi putut scri, undeva, negreșit acel loc nu ar fi putut să fie decât pe porțile ocnei părăsite, căci oricine intra acolo își pierdea speranța de a mai ieși viu vreodată".

Ciocoii vechi și noi este un roman scris din cărți. Deznodământul se desprinde din *Biblie*. Dar așezarea acesteia în centrul arhitecturii îndreptățește opinia lui Mircea Anghelescu că „Filimon se apleacă cu o adevărată pasiune arheologică realizând una dintre cele mai izbutite reconstituiri istorice din câte ne-a transmis proza secolului al XIX-lea"[10]. Textele religioase sunt lecturile fundamentale în limba română, într-o vreme în care învățământul se desfășura, preponderent, în limba greacă. *Tetraevanghelul* și *Psaltirea* sunt cărți de lectură individuală, asemănându-se, astfel, cu producțiile de divertisment precum *Alixandria* sau *Filosoful Sintipa*. Citirea textelor religioase în singurătate, în atmosfera casnică, în timpul liber, reprezintă o schimbare majoră de atitudine. Meditația, încercarea de edificare morală, căutarea unui sens personal în modelele sacre sunt consecințe ale faptului că Biblia n-a mai fost întrebuințată exclusiv la serviciile religioase publice. De la citirea cu voce tare, în auzul tuturor, urmată de predică sau de cazanie, s-a trecut la diversificarea mijloacelor prin care credincioșii să intre în legătură cu Dumnezeu. Nu a fost o ruptură între cele două planuri, ci, mai degrabă, o tranziție care îngemăna dogma cu interpretarea individuală. Omul alfabetizat, posesor al unor venituri necesare achiziției de carte, mergea la slujbe, pentru a asculta Cuvântul revelat, dar cerceta, prin căi proprii, în intimitatea relației cu textul, Evanghelia și tradiția bisericească. Identificarea unor situații concrete din Sfânta Scriptură și actualizarea lor în viața cotidiană denotă, la Dinu Păturică, tensiunea greu de împăcat, pentru oamenii din zorii modernității, între educația primită și aspirații. Pe de o parte, resimțeau judecata divinității când se abăteau de la imperativele etice. Pe de altă parte, doreau să se emancipeze, să se desprindă de poziția socială în care se născuseră. Progresul și pronia dumnezeiască nu se puteau împăca. Resemnarea nu mai constituia o soluție. În primele două decenii ale veacului al XIX-lea, scrisul și cititul gravitau încă în jurul unui model bizantin-oriental. Se pare că nu mai avem acces la această mentalitate. Putem să simțim, totuși, curiozitatea ce provine din bucuria observării diferenței între premodernitate și postmodernitate. ▪

[10] Nicolae Filimon, *Opere*, *ed.cit.*, p. XXIII.

VIOREL BARBU
Academia Română, președintele Secției de Științe Matematice
Romanian Academy, President of the Mathematical Sciences Section
e-mail: vb41@uaic.ro

Secolul al XVII-lea
și nașterea republicii savanților

Abstract

Secolul al XVII-lea a reprezentat, fără îndoială, momentul de început al științei moderne, care s-a răspândit în zone tot mai vaste ale lumii. Oamenii de știință au dezvoltat teoria Universului guvernat de legi invariabile ale naturii, legi care nu acceptau miracolele. Cu alte cuvinte, noua clasă de savanți a exclus singura explicație acceptată până atunci pentru funcționarea Universului, anume intervenția divină.

Cuvinte-cheie: secolul al XVII-lea, știință, astrologie, matematică, istoria științei moderne

The 17th century was without a doubt the starting point of modern science wich spread in widening areas around the world. A new class of scholars, the scientists, developed the theory of a Universe governed by invariable natural laws which allowed no miracles. In other words, the new class of scientists excluded the only explanation accepted until then for the functioning of the Universe, namely divine intervention.

Keywords: 17th century, science, astrology, mathematics, history of modern science

Secolul al XVII-lea este, fără îndoială, o perioadă aparte în istoria științei și a culturii europene, neegalat de niciunul dintre secolele care l-au precedat sau i-au urmat. Revoluția științifică care are loc atunci este asemănătoare Renașterii europene, dar o depășește ca importanță istorică și anvergură. Se produce, atunci, o fractură în civilizația europeană prin revizuirea relațiilor cu tradiția creștină occidentală și adaptarea unei viziuni laice asupra lumii, promovate și susținute de o nouă filosofie – filosofia naturii –, care va da naștere unui nou sistem de cunoaștere. Știința modernă apărută atunci prin efortul câtorva generații de filosofi și savanți creează o nouă concepție asupra *Universului* și a *Naturii*, văzute ca un sistem guvernat de legi imuabile și independente de voința divină. Superstițiile și credințele în forțe supranaturale erau încă dominante în acele vremuri, iar astrologii, alchimiștii, magicienii și prezicătorii erau credibili nu numai în clasele needucate, ci și la curțile regale sau în universități. Să spunem, pentru exemplificare, că, în vremea studenției lui Galilei la Universitatea din Pisa, în programa studenților medicinești era și astrologia, cu motivația că, pentru viitorii medici, aceste cunoștințe erau utile în calcularea zilelor potrivite de acordare de medicamente pacienților. Desigur, superstițiile nu au dispărut nici mai târziu și sunt prezente și în epoca noastră, dar atunci se produce o schimbare fundamentală de discurs în interpretarea fenomenelor lumii

naturale. Dacă până atunci intervenția supranaturală era singura explicație pentru funcționarea Universului, o nouă generație de cărturari luminați propune o altă interpretare și metodă de studiu a fenomenelor naturii, și aceasta în dezacord cu Biserica și filosofia oficială dominată de dogmele teologice și fizica lui Aristotel, în bună parte greșită. Apar atunci, ca noutate în gândirea europeană, spiritul critic și respingerea dogmelor și a tezelor preluate fără discernământ. Noua știință propunea imaginea unui Univers guvernat de legi invariabile și care nu accepta miracole sau intervenții divine. Ca filosof și om de știință, Galileo Galilei este primul care va formula și susține teza autonomiei științei față de gândirea teologică și a separării necesare între știință și religie. În concepția sa, credința trebuia să se limiteze la problemele morale și religioase, lăsând științei sarcina de a interpreta și stabili legile naturii. În lucrarea sa fundamentală, *Dialog asupra celor două sisteme*, apărută în 1632 și care va fi și motivul acuzării sale în procesul intentat de Inchiziție, Galilei scrie următoarele:

> Eu nu am spus și nici nu voi îndrăzni să spun că lui Dumnezeu îi este imposibil să intervină în evoluția mișcării, ci doar că El nu o va face, iar dacă ar face-o ar fi vorba de un eveniment în afara cursului natural și deci miraculos. A contraveni legilor naturii este un produs al miracolului care nu trebuie să intereseze omul de știință.

Nicăieri nu apăruse până atunci mai clar exprimat faptul că discursul științific trebuie separat de cel teologic și exprima deja spiritul și programul revoluției științifice care se va produce.

În acest secol au fost descoperite legi fundamentale ale naturii și teorii științifice pe care se va clădi știința viitoarelor secole, știința modernă. În matematică, René Descartes creează geometria analitică, care unifică geometria și algebra; Newton și Leibniz, în mod independent, creează calculul diferențial și integral; Galilei – continuat de Newton – descoperă legile mecanicii, iar acesta din urmă face descoperirea fundamentală a secolului, care va domina știința

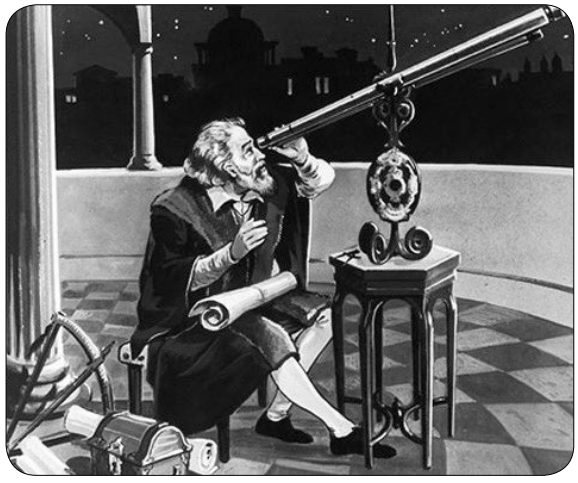

până la începutul secolului XX: legea gravitației universale. Tot datorită lui Isaac Newton – acest geniu științific universal – se pun bazele opticii, iar Christiaan Huygens descoperă propagarea ondulatorie a luminii și introduce în știință conceptul de undă. Descoperiri fundamentale au fost făcute de Johannes Kepler (legile mișcării planetare), Galileo Galilei care perfecționează telescopul și descoperă sateliții lui Jupiter, sau Edmond Halley care descoperă cometa care-i poartă numele. Au fost făcute, atunci, descoperiri de mare însemnătate în chimie, fiziologie și medicină, domenii care, fără exagerare, își datorează începuturile ca științe acelei perioade. Raportate la știința contemporană, aceste înfăptuiri ar putea fi considerate minore și depășite – și asta pentru că mulți oameni de știință contemporani privesc descoperirile anterioare ca forme imperfecte ale propriei lor științe, dar nu trebuie trecut cu vederea faptul că, atunci, s-a declanșat scânteia de la care s-a aprins fluxul științei moderne. „Mintea modernă – spune Alfred North Whithead (*Science in the Modern World*) – trăiește pe baza capitalului de idei produs de geniul secolului XVII în știință, literatură și filosofie." Sunt puține domeniile științifice care nu-și trag direct rădăcina din știința secolului al XVII-lea. Cum a fost posibilă revoluția științifică de atunci și de ce nu a apărut mai devreme sau mai târziu? Sunt, desigur, mai mulți factori care au declanșat-o, între care și cei de natură economică și tehnologică, dar probabil că cel mai important a fost procesul de

secularizare și emancipare a gândirii europene de sub tutela Bisericii și a teologiei. Schisma provocată de curentele protestante la începutul secolului al XVI-lea și războaiele religioase care i-au urmat au slăbit atât cenzura, cât și controlul oficial, laic sau religios, asupra societății europene și au dat cale liberă noilor idei și curente filosofice. Contrareforma nu a putut stăvili decât temporar acest proces de emancipare a gândirii europene. Dacă în a doua jumătate a secolului al XVI-lea puțini savanți îndrăzneau să accepte public doctrina heliocentrică a lui Copernic, iar o personalitate de talia lui Galilei a trebuit să-și abjure ideile pentru a nu împărtăși soarta lui Giordano Bruno, în a doua jumătate a secolului al XVII-lea noile teorii științifice nu mai puteau fi nici cenzurate și nici ținute la Index. De exemplu, încercarea unor teologi de a condamna teoria newtoniană ca doctrină atee a fost respinsă cu indignare de savanții epocii, solidari cu ilustrul lor coleg. În această perioadă, comunitatea oamenilor de știință căpătase prestigiu și putere, căpătase conștiința de sine și, ceea ce era mai important, se internaționalizase. Apăruse ceea ce s-a numit mai târziu „republica savanților", susținută de ideea de adevăr științific și de forța științei lor, având ca țel suprem cunoașterea. Dacă până atunci cercetătorul științific era un personaj izolat care își căuta susținere materială și spirituală la curtea unui principe luminat, spre jumătatea acestui secol apare o armată întreagă de oameni de știință care cercetează misterele naturii și descoperă legile naturale care guvernează Universul. Retrași în universități, institute și laboratoare, aceștia fac observații, experimentează, calculează, măsoară, dezvoltă teorii și le confruntă cu datele experimentale. Comunitatea oamenilor de știință depășește frontierele naționale și formează un corp unitar dedicat aceleiași credințe: progresul științei. Ei comunică permanent cu colegii lor, schimbă idei și își prezintă cercetările în noile jurnale științifice care apar atunci pentru prima oară (cum ar fi, de pildă, *Transactions of Royal Society*, *Journal des savants*) și, prin aceasta, inaugurează o practică ce prefigurează știința modernă. Europa Latină renăștea spiritual – și nu religios – în cadrul acestei mișcări laice: *internaționala științei*. La jumătatea secolului al XVII-lea apar și primele societăți savante, dintre care unele precum Accademia dei Lincei (Roma), Académie des Sciences (Paris) și Royal Society (Londra) au rămas până în zilele noastre. În aceste societăți, inițial private, dar, mai târziu, sub patronaj regal, se vor regăsi toate mințile luminate ale secolului și, datorită lor, știința devine un domeniu respectat și capătă prestigiu în societate. Marile universități europene se deschid spre noile domenii științifice de cunoaștere și creează catedre pentru cei mai de seamă oameni de știință ai vremii. Universități precum Oxford și Cambridge – cândva destinate doar pregătirii clericilor sau oamenilor legii – introduc matematica și fizica în *Curriculum*. Savanți de renume – precum Isaac Newton, Edmond Halley, John Wallis – devin profesori la Trinity College din Cambridge, la Oxford sau în alte școli celebre din Anglia și Europa, ceea ce marchează laicizarea universităților și a educației, marcând începutul unei noi epoci. Era un proces care în Europa prefigurează „Secolul luminilor".

În acest secol s-a născut și a triumfat știința modernă. Noile teorii științifice și metode matematice puteau prezice evoluția corpurilor cerești și dădeau explicații simple și convingătoare pentru o mare parte dintre fenomenele naturale. Aceasta a afectat, desigur, religia, iar filosofia însăși va trebui să țină seamă de noua știință – filosofia naturală –, a cărei influență se răspândește în toate domeniile activității umane. La început timid, aceasta va influența tehnologia și industria. Societatea devine conștientă de binefacerile științei și va reorienta educația și școala pe direcția însușirii științei.

Faptul cu adevărat remarcabil este, însă, apariția unei noi clase de învățați – oamenii de știință –, care capătă prestigiu și putere în toate țările dezvoltate din Apusul Europei. Începând de atunci, nicio autoritate, laică sau seculară, nu o va putea ignora sau cenzura fără a condamna societatea la înapoiere și subdezvoltare. ▪

CRISTIAN HERA
Academia Română, președintele Secției de Științe Agricole și Silvice, președinte de onoare al Academiei de Științe Agricole și Silvice „Gheorghe Ionescu-Șișești"
The Romanian Academy, President of the Department of Agricultural and Forestry Sciences, Honorary President of the "Gheorghe Ionescu-Șișești" Academy of Agricultural and Forestry Sciences
e-mail: asashera@asas.ro

Gheorghe Ionescu-Șișești
și crezurile sale

Abstract

În 2019, la Editura Academiei a fost publicată, în limba română și germană, teza de doctorat susținută în 1911, la Jena, de Gheorghe Ionescu-Șișești: *Agricultura țărănească în România (Rumäniens bäuerliche Landwirtschaft)*. Acest articol reprezintă prefața lucrării amintite. Autorul, colaborator, în anii '60, al reputatului agronom, de opera căruia s-a îngrijit în timp, prin importante restituiri, cum este și teza de doctorat proaspăt tipărită (pentru prima dată în limba română), înfățișează, într-un documentar micromonografic, cariera științifică remarcabilă a lui Gheorghe Ionescu-Șișești, conturând, în același timp, portretul moral-intelectual al savantului.

Cuvinte-cheie: Gheorghe Ionescu-Șișești, agronomie, științe agricole, micromonografie, cercetare

In 2019, the Publishing House of the Academy released, in a bilingual Romanian – German edition, Gheorghe Ionescu-Șișești's PhD thesis entitled *Rural Agriculture in Romania (Rumäniens bäuerliche Landwirtschaft),* which he defended in Jena in 1911. This article presents the foreword of the thesis. The author, a collaborator of the renowned agronomist in the 1960s, whose works he has tended throughout time, through important restorations, such as the recently published PhD (for the first time in the Romanian language) presents in a mini-monographic documentary Gheorghe Ionescu-Șișești's remarkable scientific career, at the same time highlihting the moral and intelectual portrait of the science man.

Keywords: Gheorghe Ionescu-Șișești, agronomy, agricultural science, mini-monograph, research

Gheorghe Ionescu-Șișești și crezurile sale

Pentru a cunoaște mai bine personalitatea marelui agronom, autor al tezei de doctorat *Agricultura țărănească în România*, pe care o prezentăm în această lucrare, consider că este util ca, în prefață, să evocăm unele aspecte din viața, activitatea și opera distinsului nostru predecesor, Gheorghe Ionescu-Șișești, prezentate și dezbătute la diferite sesiuni, conferințe sau în *Volum omagial: 125 de ani de la nașterea acad. Gheorghe Ionescu-Șișești* (2011), precum și în cele trei volume ale *Jurnalului* său (2012), publicate de Editura Academiei Române.

Academicianul Gheorghe Ionescu-Șișești a văzut lumina vieții la 16 octombrie 1885, în satul Șișeștii de Jos, din județul Mehedinți, unde, încă din anii copilăriei, a simțit puternic vibrația și frumusețea naturii, dar și truda țăranilor în luptă neobosită cu lipsurile și nevoile care le dominau trăirea.

În manuscrisul *Episoade din viață*, aflat în biblioteca familiei fiului său, Vlad Ionescu-Șișești, Gheorghe Ionescu-Șișești scria: „Pentru o confesiune și pentru evocarea câtorva episoade din viața mea, mi se pare că este acum un moment potrivit. Sunt născut într-un sat sărac, dintr-o familie foarte modestă, care a crescut 8 copii. Am păzit oile și, ca școlar, am umblat, ca și colegii mei, cu picioarele goale la școala din satul natal. Ca elev de liceu, în primele două clase am locuit la o gazdă săracă din mahalaua orașului Turnu-Severin, până ce neuitatul meu profesor și director al liceului, T. Costescu, ne-a adunat pe mine și alți copii săraci și ne-a dus în internatul liceului, ca bursieri. Nu era un internat de stat, ci o creație a profesorului Costescu, care primea în internat copii din familiile bogate, din plata cărora se întrețineau și bursierii".

Acestea au fost rădăcinile care i-au alimentat permanent dragostea de locurile natale, setea de cunoaștere și dorința de a contribui la „trezirea conștiinței de sine" și îmbunătățirea stării de viață a poporului român.

Inteligența superioară și agerimea spiritului său îl detașează ca elev eminent al școlii sătești din Șișești și al renumitului liceu „Traian" din

Turnu Severin, pe care îl va absolvi cu mențiunea „premiant de onoare".

În clasa a șaptea, nominalizat de profesorul Teodor D. Costescu, directorul Liceului „Traian", pe care îl considera un „creator blând și liniștit", participă la serbările de la Putna, dedicate comemorării a 400 de ani de la moartea lui Ștefan cel Mare. După încheierea festivităților, vizitează Munții Apuseni, Sarmizegetusa și alte locuri minunate ale țării. Despre această călătorie, care a durat 40 de zile, a scris o broșură de o rară frumusețe, intitulată *Note de drum*, în care se evidențiază excepționalul său talent literar. Broșura a fost prefațată de marele poet și scriitor George Coșbuc și a avut parte, în revista „Sămănătorul", de o recenzie plină de elogii, datorată genialului istoric N. Iorga, din care reproduc: „Băiețașul a făcut o carte bună, iar pentru vârsta ce o are, una minunată. Arată a fi un fecior de țăran, după felul cum înțelege amănuntele câmpului și ale vieții de la țară, precum și după fru-

muşeţea firească şi bogată a stilului său, care nu este din aceia care se învaţă din compoziţii sau din cinstitele gazete".

Ca să înţelegem aprecierea de care se bucura Gheorghe Ionescu-Şişeşti încă din perioada studiilor liceale şi pentru a sublinia importanţa pe care iluştrii profesori de liceu din acele vremuri o acordau tinerilor cu dotare morală şi culturală de excepţie, îmi îngădui să citez din „Certificatul" semnat, în anul 1905, de 17 profesori de la Liceul „Traian" din Turnu Severin, document care se găseşte în arhiva Memorialului „Gheorghe Ionescu-Şişeşti" (ASAS, plicul 28, 1905): „Sub-semnaţii Profesori la Liceul «Traian» din T. Severin, certificăm că Dl. G. C. Ionescu, fost elev la acest Liceu, s'a distins prin deosebite calităţi sufleteşti. A arătat că este înzestrat cu aptitudini intelectuale. În toate cele opt clase ale Liceului a fost clasificat tot-deauna întâiul şi a căpătat *Premiul de onoare, fiind clasificat întâiul între toţi elevii Liceului*. La concursurile organizate de Societatea «Tinerimea Română», în Bucureşti, *a fost clasificat întâiul între toţi colegii săi de clasă din ţara întreagă*... În anul 1904 a fost trimis împreună cu alţi doi colegi ai lui să asiste la serbările jubiliare de la Mănăstirea Putna, din Bucovina, şi să viziteze ţinuturile româneşti din Ungaria. Ionescu s-a achitat deplin de însărcinarea dată. A străbătut zeci de kilometri cu piciorul şi observaţiile făcute cu această ocazie le-a publicat de curând în o broşură intitulată «Note de Drum». Calitatea de limbă, spiritul de observaţie şi sentimentul de neam se văd în fiecare rând al acestei cărţi. Dl. Gh. Coşbuc, cunoscutul nostru poet, a primit să scrie o prefaţă pentru lucrarea lui Ionescu şi să recunoască frumoasele însuşiri sufleteşti cu care este înzestrat. Fostul nostru elev este lipsit de mijloace materiale, aşa că e în imposibilitatea de a-şi continua studiile. Tatăl său, preotul Ionescu, din Şişeşti (Mehedinţi), e împovărat de şapte copii, dintre care patru sunt în şcoli, iar trei sunt acasă. Am iscălit acest certificat în credinţa că aceasta va atrage atenţia înaltelor autorităţi pentru a da un sprijin acestui tânăr bine înzestrat cu calităţi sufleteşti şi care ar putea să servească mai târziu societăţii ca un bun element".

Sunt ferm convins că asemenea atitudini de un înalt umanism şi patriotism sunt benefice şi acum, în aceste vremuri frământate.

Cu talentul său scriitoricesc cu care s-a afirmat pe tot parcursul vieţii şi a încântat pe cei care citesc lucrările sale ştiinţifice, prelegerile didactice, conferinţele şi cugetările încredinţate tiparului, în iunie 1905 îşi susţine examenul de maturitate la secţia reală (matematică), obţinând calificativul „foarte bine".

Ca urmare a rezultatelor de excepţie, este răsplătit cu o bursă de stat, lăsându-i-se libertatea de a-şi alege viitoarea profesie. Spre surprinderea profesorilor săi, optează, credem că „din dragoste pentru pământ", pentru cariera de agronom, pentru viaţa la ţară, precizând că alegerea îi aparţine: „n-a fost un îndemn din partea părinţilor, nici din partea vreunui profesor".

Studiile superioare le face la Înalta Şcoală de Agricultură de la Hohenheim-Stuttgart (1906-1909), una dintre cele mai renumite instituţii de învăţământ agronomic din acea perioadă, pe care a absolvit-o cu „distincţie" şi cu calificativul „foarte bine/eminent", atrăgându-şi admiraţia şi sprijinul profesorilor pentru puterea şi voinţa de muncă, pentru disciplina gândirii şi a acţiunilor sale.

Îndatorirea de onoare asumată se reflectă în toate lucrările sale ştiinţifice cu caracter social-economic, debutând cu teza de doctorat *Rumäniens bäuerliche Landwirtschaft* (*Agricultura ţărănească din România*), susţinută la 11 februarie 1911, la Secţia de Agronomie a Universităţii din Jena, teză distinsă cu calificativul „Magna cum Laude".

După tradiţiile universităţilor germane, doctoratul său a fost unul în filosofie, adică în ştiinţe, iar disciplinele alese au fost: agronomia (specialitate de bază), botanică şi economie politică (specialităţi secundare). După susţinerea examenului de doctorat, a rămas la Jena, pentru a căuta o soluţie de a-şi edita teza. Nu a reuşit, teza fiind publicată în anul 1912, în limba germană, la Bucureşti.

Referitor la greutăţile materiale din timpul studenţiei, notează în manuscrisul *Episoade din*

viață: „Lipsurile și suferințele mele s-au accentuat, pe când eram student. Nu am putut face studiile decât cu ajutoare din diferite părți. În anul ultim de studii am devenit asistent, nu pentru că munca mea era foarte necesară, dar pentru că profesorii mei au vrut să mă ajute".

Legătura sufletească statornică, solidară cu țărănimea română și decizia de a-și pune întreaga capacitate în slujba acesteia reies și din următoarea confesiune: „În 1907, a ajuns și la școala noastră ecoul răscoalei țărănești din acel an. Cunoșteam viața grea a țăranilor din satul meu natal de clăcași. Ecoul revoltei din țară a produs o tulburare adâncă în sufletul meu de adolescent. Am înțeles atunci și mai bine datoria mea de a munci pentru a ridica pe țărani din asuprire, din sărăcie și ignoranță. După puterile și posibilitățile mele și după cât îmi permiteau împrejurările, am căutat să-mi îndeplinesc această datorie".

În însemnările referitoare la profesiunea pentru care se pregătea, arăta: „Îmi place acum calea pe care am ales-o; dacă voi avea mijloace să termin cum se cade și dacă voi fi sănătos, nădăjduiesc să fiu de folos când m'oi înapoia în țară. Mă interesează în general starea țărănimii din țările Europei și în special starea țărănimii noastre".

În timpul studiilor, a trimis spre publicare în țară articole cu tematici de interes larg pentru agricultură, precum „Impozitul pe plus valoarea funciară în Germania", „Despre îngrășăminte", „Cuprinsul și caracterul agriculturii ca știință", care prevestesc evoluția sa de excepție.

În anul 1914, când a funcționat în calitate de conferențiar-suplinitor la Secția Agricolă a Facultății de Științe a Universității din Iași, diploma obținută la Jena a fost echivalată în urma examenului susținut în fața unei comisii formate din profesorul Bujor (biologie), profesorul Popovici (botanică) și profesorul Haralamb Vasiliu (agronomie).

Reîntors în țară, a avut mari greutăți în găsirea unui post de agronom. Anghel Saligny, pe atunci director general al Direcției de Îmbunătățiri funciare din Ministerul Agriculturii, care cunoștea performanțele obținute de Gheorghe Ionescu-Șișești în studiile efectuate în Germania, îl recomandă și este încadrat ca administrator la Ferma Spanțov, cu o suprafață de 1.700 de hectare, de curând îndiguite, în zona inundabilă din Lunca Dunării, unde își începe cariera profesională. Aici inițiază activități experimentale pentru valorificarea superioară a terenurilor inundabile din Lunca Dunării. Tot la Spanțov organizează primele experiențe de studiere a comportamentului diferitelor specii de plante și provenienție de grâu, în vederea creării unor soiuri mai valoroase decât cele cultivate în acea vreme în țară. Rezultatele obținute în aceste cercetări, interpretate și întrebuințate cu profunzimea cunoștințelor teoretice ale experimentatorului, conduc la crearea valorosului soi de grâu A_{15}, cultivat în România timp de aproape trei decenii.

Spiritul, tăria caracterului de patriot luminat și integritatea sa sunt demonstrate încă din timpul Primului Război Mondial, când năzuia cu putere și credință într-un viitor mai bun al țării sale.

Într-un memoriu scris pe data de 3 decembrie 1918, arăta că, la 5 noiembrie 1916, când se afla într-o luptă de ariergardă pe Valea Oltului, a căzut prizonier al unui corp de trupă austro-ungară și a fost internat în lagărul de la Sopronyek, în Ungaria, de unde a fost transferat, împreună cu alți 200 de ofițeri români, la Plan, în Boemia.

În captivitate fiind, refuză propunerea de a fi eliberat în schimbul acceptării unei funcții în Ministerul Agriculturii, în teritoriul aflat sub ocupație germană, suferind, în continuare, rigorile prizonieratului. Pentru confirmare, citez din scrisoarea trimisă, la 30 aprilie 1917, comandantului lagărului de prizonieri din Plan: „Cu privire la comunicarea care mi s-a făcut ieri, am onoarea a raporta că legile țării mele interzic categoric unui ofițer să pună la dispoziție serviciile sale, direct sau indirect, autorității militare în teritoriul ocupat. Îmi este, deci, cu neputință să mă conformez chemării [...] și vă rog să interveniți să rămân mai departe în lagăr".

La sfârșitul războiului, își declară crezul: „A-ți iubi patria, a munci pentru înaintarea ei este mai mult decât o virtute, este o datorie supremă".

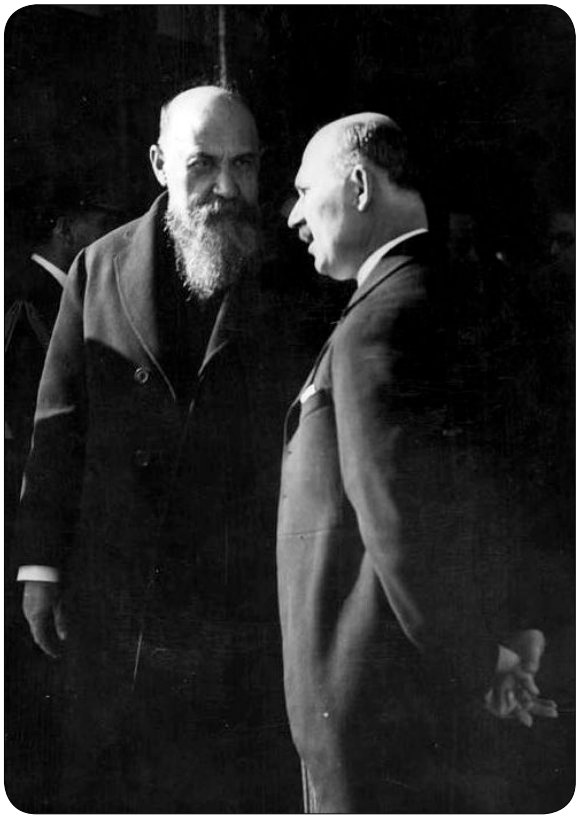

N. Iorga și Gheorghe Ionescu-Șișești

Rezultatele remarcabile obținute până la plecarea în război, precum și pozițiile avute față de diferite probleme majore ale agriculturii românești îl propulsează pe Gheorghe Ionescu-Șișești în funcțiile de director general al Centralei Obștiilor Sătești și a Exploatărilor Agricole și de director general al Îndrumărilor Agricole din Ministerul Agriculturii, funcții care pun în evidență competența profesională și calitățile sale organizatorice.

De o inegalabilă concizie este caracterizarea făcută lui Gheorghe Ionescu-Șișești, în 1986, de academicienii Radu Voinea și Constantin Chiriță: „Avea un cult deosebit pentru muncă, o adevărată pasiune. Muncea cu plăcere, dăruire, abnegație. Avea o vibrație personală care stârnea admirația celor din jurul său, studenți sau colaboratori apropiați. Știa să le insufle dragostea pentru agricultură, pentru științele agricole. Iubea adevărul, dreptatea, frumosul. Era un bun organizator. Ordonat, punctual, corect, nu conducea autoritar, ci discuta întotdeauna cu răbdare, cu calm, consultându-se cu membrii colectivului pe care-l îndruma. Avea o veșnică tinerețe spirituală, un farmec aparte".

Performanțele teoretice, practice și organizatorice îl plasează pe Gheorghe Ionescu-Șișești în fruntea contemporanilor săi agronomi, drept care este distins, în 1921, cu „Steaua României", un an mai târziu cu „Coroana României în grad de comandor", iar, în 1924, Statul Francez îi acordă „Croix de Commandeur de l'Ordre de Merite Agricole".

În 1925, la propunerea academicianului Grigore Antipa, este ales membru corespondent al Academiei Române. Citez din cuvântul acad. Grigore Antipa, prezentat la data de 8 iunie, pentru alegerea profesorului Gheorghe Ionescu-Șișești ca membru corespondent al Academiei Române: „Am făcut această propunere atât pentru a chema în rândul nostru pe un excelent om de știință și energic organizator, cât și pentru a deschide din nou, în această înaltă instituție de cultură, un loc științelor agricole, științe care au a dezvolta și perfecționa cea mai importantă ramură de producție a țării, Gheorghe Ionescu-Șișești fiind, dintre toți acei tineri agronomi educați în școli superioare din străinătate, acela care a dat dovadă de cea mai mare destoinicie și pe care chiar colegii săi de muncă îl consideră cel mai apt".

Menționez că Academia Română nu a mai avut niciun reprezentant al științei agronomice de la trecerea în lumea celor veșnici a marelui agronom și economist, acad. Petre S. Aurelian, fost vicepreședinte al instituției în mai multe mandate (1879-1884, 1888-1891, 1895-1898, 1900-1901) și președinte al Academiei Române (1901-1904), până în anul 1925, când profesorul Gheorghe Ionescu-Șișești a fost ales membru corespondent al acestui prestigios forum.

În 1928, Gheorghe Ionescu-Șișești a fost ales membru al Academiei Cehoslovace de Agricultură, anunțul privind această numire fiind însoțit de aprecierile Președintelui Academiei: „Nous vous saluons comme notre membre correspondant et vous exprimons les remerciements des intéressés tchécoslovaques agricole

pour votre grand travail, pour laquelle vous avez aidé au progrès de l'agriculture. Votre travail est très connu et apprécie dans notre pays, dont la meilleure preuve est votre *élection unanime* comme membre correspondant, acceptée par l'acclamation de l'assemblée générale".

Urmând firul cronologic al luptei duse de Gheorghe Ionescu-Șișești pentru progresul științific și tehnic al agriculturii, pentru asigurarea și menținerea unei producții agricole superioare și constante, posibile în condițiile autohtone, dar realizabile numai „aplicând în agricultura noastră metodele și cuceririle științei", ajungem la momentul în care renumitul savant convinge conducerea Ministerului Agriculturii și Domeniilor și specialiștii din alte instituții și organizații de necesitatea creării unui forum al științei agronomice, a unui institut științific înzestrat cu laboratoare moderne, colaboratori destoinici și stațiuni experimentale în principalele regiuni agricole ale țării.

În consecință, Constantin Garoflid, ministrul Agriculturii din acea perioadă, solicită profesorului Gheorghe Ionescu-Șișești redactarea unui proiect de lege pentru înființarea Institutului de Cercetări Agronomice al României (ICAR) și a stațiunilor sale, proiect realizat împreună cu remarcabilii oameni de știință Teodor Saidel, Traian Săvulescu și Constantin Sandu-Aldea, pe baza căruia legea a fost promulgată prin Înaltul Decret Regal nr. 1205 la 4 mai 1927 și completată la 16 mai 1932.

Constituirea ICAR-ului s-a bazat pe o concepție vizionară, unitară și sistematică, asociată cu principii ferme, conform cărora, pentru fiecare ramură practică a agriculturii și pentru fiecare disciplină a științei agricole, s-a instituit o secție specială sau stațiune centrală, Institutul fiind gândit ca o federație de institute de diferite specialități, strâns legate prin scopul lor – propășirea agriculturii.

Împărtășim întru totul frumosul elogiu adus lui Gheorghe Ionescu-Șișești – întemeietorul și directorul ICAR-ului – de către profesorul Nicolae Săulescu: „Rar se întâlnesc personalități care să îmbine aptitudini atât de variate și activități rodnice atât de multilaterale ca Gheorghe Ionescu-Șișești. A lăsat urme nepieritoare în principalele ramuri ale agronomiei, în agrotehnică, în fitotehnie, în ameliorarea plantelor. A reușit să fie de cele mai multe ori, concomitent, un iscusit cercetător, un eminent profesor și un desăvârșit organizator". La această strălucită caracterizare îmi îngădui să adaug strălucita sa contribuție adusă în domeniul științei solului, la „legea acțiunii factorilor de vegetație" elaborată de E.A. Mitscherlich.

În calitate de director al ICAR-ului, și-a dedicat întreaga energie și pricepere în organizarea și dezvoltarea corespunzătoare a noului institut și a programelor de cercetare, la nivelul înaltelor sale aspirații, precum și în obținerea de fonduri pentru construirea unui local competitiv cu cele mai moderne așezăminte de acest fel din lume.

Gheorghe Ionescu-Șișești descrie perioada respectivă, animată de spiritul său creator, astfel: „Această instituție nu s-a născut deodată gata, ci a crescut încet, luptând mereu cu greutăți, alegând cu scrupulozitate colaboratorii, lămurind an de an, tot mai clar, metodele și țelurile sale. Nu a crescut repede ca acei arbori fără rezistență care cresc și mor ușor, ci a crescut încet, ca stejarul care înfruntă vitregiile și trăiește prin secole".

Nivelul superior și atotcuprinzător de gândire care îl caracteriza pe demiurgul cercetării științifice agricole românești reiese din propriile sale cuvinte privind instituția înălțată: „Un monument durabil. Monumentele nu sunt un lux, ele sunt instrumente de educație națională, sunt făuritoare de tradiții, sunt mărturie a generației care le-a înfăptuit. Ele întrupează prestigiul unui stat de cultură; înseamnă că pietrele milenare, drumul dezvoltării noastre, sunt mărturia *statorniciei pe pământul străbun*, sunt viziunea măririi noastre viitoare, sunt *suflul eroic ce trebuie să însuflețească un popor*, chemat la un mare destin. Istoria e scrisă cu monumente".

Gheorghe Ionescu-Șișești a fost și artizanul unei comunități exemplare de muncă, prima comunitate de cercetare din agricultura țării noastre, formată din competențe solide, legate printr-o „colegialitate cordială, lucrând împreună și sprijinindu-se reciproc, aducând fiecare contribuția specialității sale" (E. Rădulescu, 1966).

Pentru a înțelege mai bine spiritul său elevat, grefat pe o capacitate intelectuală de factură genială, care îl detașează de contemporanii săi, am inițiat organizarea și înființarea Memorialului „Gheorghe Ionescu-Șișești" în clădirea Institutului de Cercetări Agronomice al României, pe care l-a creat în anul 1927, Institut care, din anul 1969, devine Academia de Științe Agricole și Silvice „Gheorghe Ionescu-Șișești". Memorialul îi poartă numele și susțin fără rezervă că trebuie vizitat de toți cei care l-au cunoscut, care i-au citit opera sau cei care doresc să cunoască viața și opera marelui savant, să zăbovească mai multe ore, zile sau săptămâni, pentru că acest Memorial reprezintă un adevărat izvor de cunoaștere a marelui nostru agronom.

Omul de omenie, cel mai mare agronom român al tuturor timpurilor, a trecut în lumea celor veșnici la data de 4 iunie 1967, la vârsta de 82 de ani.

Prin publicarea tezei sale de doctorat, pentru prima dată în limba română, omagiem cu profund respect luminoasa și ampla personalitate a academicianului Gheorghe Ionescu-Șișești, remarcabil om de știință din agricultura României, așezat la loc de cinste în elita culturii și științei naționale. Folosesc cuvintele sale pentru a exprima admirația față de împlinirile și deschiderile spre propășirea neamului: „O mare recunoștință se cuvine tuturor oamenilor aleși, tuturor eroilor gândirii, care ne-au dat armătura spirituală, cu care ne justificăm existența în lume și cu care ne apărăm patrimoniul național".

În semn de profund respect și prețuire pentru cel care a fost, pentru mine, exemplu, model de probitate, conduită, profesionalism, patriotism, perseverență și devotament pentru profesia aleasă, acad. Gheorghe Ionescu-Șișești, în calitate de fost colaborator al Domniei Sale, la vârsta de 26 de ani secretar științific al Secției de Biologie și Științe Agricole, al cărei președinte era în anii '60, atunci și vicepreședinte al Academiei Române, am considerat că este o datorie de onoare să aduc în memoria generației de astăzi și a celor care vor urma strălucitele sale realizări, concretizate „la început de drum" prin elaborarea tezei de doctorat, susținută la Jena, în anul 1911, publicată pentru prima dată în limba română după 108 ani.

Cu speranța că specialiștii și cercetătorii din agronomie și ramurile conexe vor aprecia și vor continua să culeagă „roade" din devotamentul său pentru știință, pentru profesia aleasă, pentru țara în care s-a născut, a trăit și a muncit cu atât devotament, cu atâta dăruire și cu atât de multe și neasemuite contribuții aduse la organizarea și consolidarea cercetării științifice și a agriculturii în țara noastră, la progresul agriculturii românești, izvor nesecat pentru securitatea și siguranța alimentară, pentru liniștea și securitatea socială, la care neîntrecutul nostru predecesor, acad. Gheorghe Ionescu-Șișești, a adus contribuții incontestabile. ▪

ACADEMIA DE STIINTE AGRICOLE SI SILVICE
GHEORGHE IONESCU SISESTI
CERCETARI AGRONOMICE
ACADEMIA DE ȘTIINȚE AGRICOLE ȘI SILVICE "GHEORGHE IONESCU - ȘIȘEȘTI"

EDITURA Expert

Tel. 318.24.38; 318.81.06
E-mail: edituraexpert@gmail.com

caiete
critice
vă recomandă: